

AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ ve İDARİ
BİLİMLER FAKÜLTESİ

DERGİSİ

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Ahi Evran University

2025
ARALIK/ DECEMBER

CİLT/ VOLUME
9

SAYI/ ISSUE
2

ISSN: 2618-6217

T.C.
KIRŞEHİR AHİ EVRAN ÜNİVERSİTESİ

İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ

POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES
JOURNAL OF KIRSEHIR AHİ EVRAN UNIVERSITY

ISSN: 2618-6217

YIL/YEAR	CİLT/VOLUME	SAYI/ISSUE
2025	9	2

KIRŞEHİR – 2025

T.C.
KIRŞEHİR AHI EVRAN ÜNİVERSİTESİ
İKTİSADİ VE İDARİ BİLİMLER FAKÜLTESİ DERGİSİ
POLITICS, ECONOMICS AND ADMINISTRATIVE SCIENCES JOURNAL OF KIRSEHIR
AHI EVRAN UNIVERSITY

İmtiyaz Sahibi/ Owner

T.C. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İİBF Adına
(On behalf of KAEU Faculty of Economics and Administrative Sciences)
Prof. Dr. Musa ÖZATA
(KAEÜ İİBF Dekanı/KAEU FEAS Dean)

Baş Editör/ Editor-in-Chief

Doç. Dr. Emine ŞENER

Editör Kurulu/Editorial Board

Doç. Dr. Fatih GÜZEL
Doç. Dr. Yüksel İLTAŞ

Alan Editörleri/Subject Editors

Doç. Dr. Hande AKSÖZ YILMAZ
(İktisat / Economics)
Doç. Dr. Hatice Pınar KAYA
(Maliye / Public Finance)
Dr. Öğr. Üyesi Sinan BARAN
(Uluslararası İlişkiler / International Relations)
Dr. Öğr. Üyesi Vildan GÜNEŞ
(İşletme / Business Administration)
Dr. Öğr. Üyesi Yasin Can GÖNÜLTAŞ
(Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi / Political Science and Public Administration)

Yayın Ofisi/Publication Office

Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin ARSLAN
Dr. Öğr. Üyesi Servet TAŞDELEN
Araş. Gör. Emrah GÜRLEK

İngilizce Dil Editörü/ English Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Fatma KİMSESİZ

Türkçe Dil Editörü/ Turkish Language Editor

Dr. Öğr. Üyesi Ceren OĞUZ KABADAYI

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi yılda iki kez yayınlanan uluslararası ve hakemli bir akademik dergidir. Dergide yayımlanan makaleler kaynak gösterilmeden kullanılamaz. Makalelerin yayım hakkı Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi'ne aittir.

Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University is an international peer reviewed academic journal published biannually. Articles published in the journal cannot be used without reference. Right to publish articles belongs to Politics, Economics and Administrative Sciences Journal of Kırşehir Ahi Evran University.

Yönetim Yeri ve Yazışma Adresi / Contact Information

Adres /Address

Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Bağbaşı Yerleşkesi

40100 Merkez/ KIRŞEHİR

Belge Geçer / Fax Number

+90 (386) 280-4079

Telefon / Phone Number

+90 (386) 280-4900

E- Posta / E-mail

iibfdergi@ahievran.edu.tr

aeuiibfd@gmail.com

ISSN: 2618-6217

INDEX COPERNICUS

I N T E R N A T I O N A L

 CiteFactor
Academic Scientific Journals

 **JOURNAL
FACTOR**

 EuroPub
Directory of Economics and Scientific Journals

 SOBIAD

 **ASOS
indeks**

 ROAD
DIRECTORY
OF OPEN ACCESS
SCHOLARLY
RESOURCES

 I2OR

 Google Scholar

Uluslararası Danışma Kurulu/ International Advisory Board

- Prof. Dr. Arif BAĞBAŞLIOĞLU, İzmir Demokrasi Üniversitesi
Prof. Dr. Filiz GİRAY, Bursa Uludağ Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan ÇELİKKOL, Kütahya Dumlupınar Üniversitesi
Prof. Dr. Hakan HOTUNLUOĞLU, Adnan Menderes Üniversitesi
Prof. Dr. Hüseyin Nazmi Kartal DEMİRGÜNEŞ, Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi
Prof. Dr. Mustafa Atilla ARICIOĞLU, Necmettin Erbakan Üniversitesi
Prof. Dr. Şaban UZAY, Erciyes Üniversitesi
Prof. Dr. Şevki ÖZGENER, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Prof. Dr. Veli AKEL, Erciyes Üniversitesi
Doç. Dr. Ahmet TANÇ, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
Doç. Dr. Mehtap DEMİR, Kırklareli Üniversitesi
Doç. Dr. Nadezhda BLAGOEVA, Agricultural University
Doç. Dr. Öner AKGÜL, Milli Savunma Üniversitesi
Doç. Tacinur AKÇA, Ordu Üniversitesi
Dr. Muhammad Rizwan ULLAH, The University of Faisalabad

İÇİNDEKİLER / CONTENTS

Araştırma Makalesi/ Research Article

Gökçe AVBAZ, Özkan HAYKIR | 95 | 111

BORSA İSTANBUL BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SÜRÜ DAVRANIŞININ COVID-19 ETKİSİYLE DEĞİŞİMİ

THE IMPACT OF COVID-19 ON HERDING BEHAVIOR: BORSA ISTANBUL'S BANKING SECTOR

Araştırma Makalesi/ Research Article

Murat YILDIRIM, Emine ŞENER | 112 | 145

ÖRGÜTLERDE BİLGİ PAYLAŞIMINDA SESSİZ DİRENİŞ: BİLGİ SAKLAMANNIN NEDENLERİ VE ETKİLERİ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR ANALİZ

SILENT RESISTANCE TO KNOWLEDGE SHARING IN ORGANISATIONS: A SYSTEMATIC ANALYSIS OF THE CAUSES AND EFFECTS OF KNOWLEDGE HIDING

Araştırma Makalesi/ Research Article

Şerife SOĞANCIOĞLU, Gamze ŞEKEROĞLU | 146 | 176

THE EFFECTS OF NATURAL RESOURCE CONSUMPTION ON GREEN FINANCE AND TRADE OPENNESS IN TÜRKİYE

TÜRKİYE'DE YEŞİL FİNANS VE TİCARİ AÇIKLIĞINDA DOĞAL KAYNAK KULLANIMININ ETKİLERİ

Araştırma Makalesi/ Research Article

Kemal ÖZDEMİR | 177 | 192

BORSA İSTANBUL'DA PORTFÖY ÇEŞİTLENDİRME GÜCÜNÜN ZAMANLA DEĞİŞİMİ: BİST 30 ÜZERİNE BİR UYGULAMA

TIME-VARYING DIVERSIFICATION POWER IN BORSA ISTANBUL: AN APPLICATION ON BIST 30 INDEX

Araştırma Makalesi/ Research Article

Emrah ÖZERDEN | 193 | 210

LÜBNAN HİZBULLAHI VE İSRAİL'İN LÜBNAN İŞGALİNİ MEŞRULAŞTIRMA ÇABALARI

LEBANON'S HEZBOLLAH AND ISRAEL'S EFFORTS TO LEGITIMISE THE OCCUPATION OF LEBANON

Araştırma Makalesi/ Research Article

Mehtap DEMİR, Oğuzhan KÖKSAL | 211 | 228

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE SOSYAL DEVLETİN İŞLEVSELLİĞİ: TÜRKİYE'DE VEFA SOSYAL DESTEK GRUPLARININ TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME VE DAYANIŞMA ÜZERİNDEKİ ROLÜ

THE FUNCTIONALITY OF THE WELFARE STATE DURING THE COVID-19 PANDEMIC: THE ROLE OF VEFA SOCIAL SUPPORT GROUPS IN SOCIAL COHESION AND SOLIDARITY IN TÜRKİYE

Araştırma Makalesi/ Research Article

Mehmet Şirin ÇETİN | 229 | 244

SOSYAL REFAH DEVLETİ BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET POLİTİKALARI VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

SOCIAL SERVICE POLICIES IN THE SOCIAL WELFARE STATE THE CASE OF TÜRKİYE

Kitap Kritiği/ Book Review

Murat YAZAR | 245 | 251

DİPLOMASİ: TARİHİ, TEORİSİ, KURUMLARI VE UYGULAMASI

DIPLOMACY: HISTORY, THEORY, INSTITUTIONS, AND PRACTICE

BORSA İSTANBUL BANKACILIK SEKTÖRÜNDE SÜRÜ DAVRANIŞININ COVID-19 ETKİSİYLE DEĞİŞİMİ*

THE IMPACT OF COVID-19 ON HERDING BEHAVIOR: BORSA İSTANBUL'S BANKING SECTOR

Gökçe AVBAZ **, Özkan HAYKIR***

* Bu çalışma, "Borsa İstanbul'da sürü psikolojisi incelemesi: Bankacılık sektörü örneği" isimli yüksek lisans tezinden türetilmiştir.

** Arş. Gör., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, gokceavbaz@ohu.edu.tr

ORCID:
0000-0001-9320-355X

*** Doç. Dr., Niğde Ömer Halisdemir Üniversitesi, ozkanhaykir@gmail.com

ORCID:
0000-0003-2800-8699

Başvuru Tarihi/ Received:
19.08.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
30.09.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

Özet

Bu çalışmada, yatırımcı davranışlarını şekillendiren psikolojik eğilimlerin, finansal piyasalardaki etkisini inceleyen davranışsal finans yaklaşımı temel alınmıştır. Geleneksel finans teorilerinin, yatırımcıların tamamen rasyonel davrandığı varsayımına karşılık davranışsal finans, bireylerin zaman zaman irrasyonel eğilimler göstererek sürü davranışı sergileyebileceğini ileri sürmektedir. Bu çerçevede, Borsa İstanbul Bankacılık Endeksi kapsamında sürü davranışının varlığı, Christie ve Huang (1995) tarafından geliştirilen yatay kesit standart sapması (CSSD) ile Chang, Cheng ve Khorana (2000) tarafından önerilen yatay kesit mutlak sapması (CSAD) yöntemleri aracılığıyla analiz edilmiştir. Covid-19 öncesi dönem (01.01.2015 - 11.03.2020), pandemi dönemi (11.03.2020 - 31.12.2022) ve tüm dönem (01.01.2015 - 31.12.2022) olmak üzere üç farklı dönemi kapsayan analiz sonucunda, yalnızca pandemi sürecinde istatistiksel olarak anlamlı bir sürü davranışı gözlemlenmiştir. Bu sonuç, piyasalarda stres ve belirsizlik koşullarının arttığı dönemlerde davranışsal önyargıların ve irrasyonel toplu hareketlerin daha belirgin hale geldiğine işaret etmektedir. Çalışma, BIST Bankacılık Endeksi özelinde dönemsel farklılıkları sistematik biçimde test ederek ve CSSD ile CSAD yöntemlerini eşzamanlı uygulayarak davranışsal finans literatürüne ampirik katkı sunmaktadır.

Anahtar Sözcükler: Davranışsal Finans, Sürü Davranışı, Borsa İstanbul

Abstract

This study investigates the impact of psychological tendencies shaping investor behavior on financial markets within the framework of behavioral finance. Unlike traditional finance theories, which assume fully rational investors, behavioral finance argues that individuals may display irrational biases and engage in herding behavior. In this study, the existence of herding in the Borsa Istanbul Banking Index is examined through the cross-sectional standard deviation (CSSD) proposed by Christie and Huang (1995) and the cross-sectional absolute deviation (CSAD) introduced by Chang, Cheng, and Khorana (2000). The analysis covers three sub-periods: the pre-Covid-19 period (January 1, 2015–March 11, 2020), the pandemic period (March 11, 2020–December 31, 2022), and the overall sample (January 1, 2015–December 31, 2022). The findings reveal that statistically significant herding behavior emerged only during the pandemic. This outcome highlights that behavioral biases and irrational collective dynamics tend to intensify under conditions of heightened uncertainty and market stress. By simultaneously employing both CSSD and CSAD measures and systematically testing period-specific heterogeneity, this study provides empirical evidence that enriches the behavioral finance literature in the context of the BIST Banking Index.

Keywords: Behavioral Finance, Herding Behavior, Borsa Istanbul

1. Giriş

Finansal piyasalarda yatırımcıların karar alma süreçleri uzun yıllar boyunca geleneksel finans teorileri çerçevesinde ele alınmıştır. Bu yaklaşımlar, yatırımcıların tam rasyonellik ilkesi doğrultusunda hareket ettiğini, kararlarını eksiksiz bilgiye dayanarak şekillendirdiğini ve piyasa fiyatlarının bu rasyonel tercihler çerçevesinde oluştuğunu varsayar (Fama, 1970: 383). Ne var ki tarihsel finansal krizler, ani piyasa çöküşleri ve öngörülemeyen fiyat oynaklıkları, bu varsayımların her zaman geçerli olmadığını göstermiştir. Özellikle 19 Ekim 1987'de yaşanan Kara Pazartesi ve 2008 Küresel Finans Krizi gibi olaylar, yatırımcı davranışlarının yalnızca rasyonel süreçlerle açıklanamayacağını; duygusal, bilişsel ve sosyal dinamiklerin de karar alma mekanizmalarında belirleyici rol oynadığını ortaya koymuştur (Shiller, 1998: 12-13; Kahneman & Tversky, 1979: 265). Bu çerçevede geliştirilen davranışsal finans yaklaşımı, yatırımcıların psikolojik ve sosyolojik baskılar altında zaman zaman irrasyonel kararlar alabileceğini savunur.

Davranışsal finans literatürünün en dikkat çekici kavramlarından biri, yatırımcıların piyasa içinde sergilediği kolektif hareketleri tanımlayan "sürü davranışı"dır. Bu olgu, bireylerin kendi analiz ve değerlendirmelerinden ziyade diğer katılımcıların eylem ve tercihlerine uyum sağlaması veya taklit etmesi sonucu ortaya çıkar. Sürü davranışı; varlık fiyatlarının temel değerlerinden sapmasına, fiyat balonlarının oluşumuna ve zaman içinde piyasa kırılma eğiliminin artışına zemin hazırlayabilir (Bikhchandani & Sharma, 2001: 279). Bu nedenlerle, sürü davranışının hem varlığının tespiti hem de finansal sistem üzerindeki etkilerinin analizi, güncel akademik araştırmaların önemli odak noktalarından biri haline gelmiştir.

Bu çalışma, davranışsal finans yaklaşımı kapsamında, 01.01.2015 – 31.12.2022 tarihleri arasında Borsa İstanbul'da işlem gören bankacılık hisselerine yatırım yapan bireysel yatırımcıların, sürü davranışı sergileyip sergilemediklerini ampirik olarak incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma dönemi, pandemi dönemini de kapsadığı için bankacılık sektörünü analiz etmek önemli görülmüştür. Çünkü pandemi dönemi, hem küresel hem yerel düzeyde belirsizlikleri artırarak faiz, kur ve enflasyon beklentilerini dalgalandırabilmektedir. Bankacılık sektörü de makro göstergelerle doğrudan bağlantılı olduğundan, sürü davranışının bu makroekonomik duyarlılıklarla nasıl etkileştiğini incelemek, teorik modellere önemli ampirik veriler sağlamaktadır. Bu sayede, kriz zamanlarında davranışsal tepkilerin makro sonuçlar üzerindeki etkileri daha net anlaşılabilir.

2020–2022 yılları aralığında Türkiye’de dijital yatırım platformlarının yaygınlaşmasıyla birlikte, finansal okuryazarlığı farklı düzeylerde olan geniş bir yatırımcı kitlesi piyasaya giriş yapmıştır. Sosyal medyada hızla yayılan analiz ve tavsiye ağları, sürü psikolojisini tetikleyici bir unsur hâline gelmiştir. Bu nedenle bankacılık hisselerine yönelen yeni katılımcıların ticaret eğilimlerini incelemek, davranışsal finans literatürüne önemli bir katkı sağlayacaktır. Bu çalışma ile finansal karar alma süreçlerinin arka planındaki psikolojik dinamiklerin anlaşılmasına katkı sağlamak hedeflenmektedir. Yatırımcı davranışlarının anlaşılması, sadece finansal piyasa istikrarı açısından değil, aynı zamanda kamu politikalarının oluşturulmasında da temel teşkil etmektedir.

Makale altı bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünün ardından, ikinci bölümde davranışsal finans kuramı ve sürü davranışı özetlenmiştir. Üçüncü bölümde sürü davranışı literatürü ayrıntılı biçimde ele alınmıştır. Dördüncü bölümde ise ampirik analiz çerçevesi sunulmuş ve ardından yöntem ve bulgulara yer verilmiştir. Sonuç bölümünde de elde edilen bulgular değerlendirilerek gelecekteki araştırmalar için öneriler ile çalışma tamamlanmıştır.

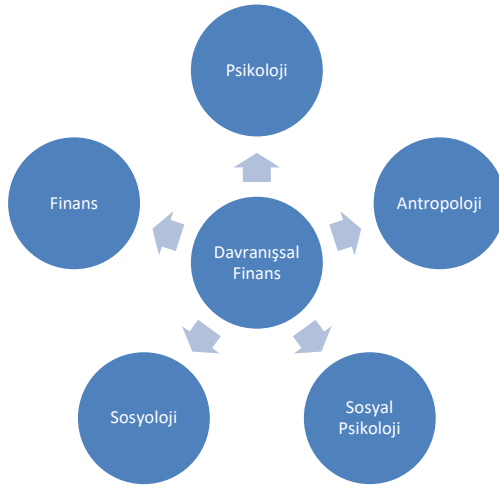
2. Davranışsal Finans Kuramı ve Gelişimi

Davranışsal finansın temelleri, klasik ekonomik modellerin “tam bilgi ve rasyonel tercih” varsayımlarının piyasa anomalilerini açıklamada yetersiz kalması üzerine atılmıştır. İlk olarak 1950’lerdeki deneysel iktisat çalışmaları, bireylerin belirsizlik altındaki karar süreçlerinde sistematik sapmalar gösterdiğini ortaya koymuştur. Bu bulgular, Beklenen Fayda Teorisi’nin öngördüğü “rasyonel” davranış modeline karşı duyulan kuşkuları güçlendirerek, yatırımcıların psikolojik önyargılarla yönlendirilmesini inceleyen yeni bir alanın kapısını aralamıştır (Camerer & Loewenstein, 2004: 147). Takip eden yıllarda Kahneman ve Tversky’nin (1979) Beklenti Teorisi, bireylerin kazanç ve kayıpları simetrik değerlendirmediklerini göstererek teorik çerçeveyi genişletmiş; Shiller (2000) gibi araştırmacılar ise piyasa balonları ve çöküşleri irrasyonel beklenti ve sürü eğilimleriyle ilişkilendirerek davranışsal finansın disiplin olarak olgunlaşmasına katkı sağlamıştır.

Davranışsal finans kuramı, finansal piyasalarda gözlenen anomalileri açıklarken çeşitli psikolojik önyargılardan yararlanmaktadır. İnsan davranışlarının toplumsal, kültürel ve sosyal yönlerini inceleyen sosyoloji, psikoloji ve antropoloji gibi disiplinlerden beslenerek, bireylerin finansal kararlarının arkasındaki rasyonel olmayan sebepleri ortaya koymayı amaçlamaktadır. Bu bağlamda, psikoloji bilimi davranışsal finansın oluşumunda temel bir altyapı sunmakta ve kuramın gelişimine öncülük eden Tversky ve

Kahneman (1979) gibi araştırmacıların psikoloji kökenli çalışmaları da bu yaklaşımın temel taşlarını oluşturmaktadır. Özetle davranışsal finans kuramı, hem finans hem de psikoloji literatüründeki bulguları bir araya getirerek, piyasa hareketlerinin yalnızca temel ekonomik göstergelerle açıklanamayacağını; algı, duygu ve sosyal etkileşimlerin de fiyat oluşumunda belirleyici rol oynadığını savunmaktadır (Shiller, 2000: 15). Bu perspektif, yatırımcı davranışlarını daha bütüncül bir şekilde değerlendirmeye ve finansal modellerin öngörü gücünü artırmaya olanak tanımaktadır.

şekil 1: Davranışsal Finansın İlişkili Olduğu Disiplinler

Yatırımcıların rasyonellikten nasıl uzaklaşabildiklerini ve piyasada toplu davranış biçimlerinin nasıl ortaya çıktığını açıklamaya çalışan teorilerden önce çıkan 4 tanesi aşağıdaki gibidir:

- **Beklenti Teorisi (Prospect Theory):** Kahneman ve Tversky (1979) tarafından geliştirilen Beklenti Teorisi, rasyonel fayda maksimizasyonu varsayımının tersine, bireylerin kayıptan kaçınma (loss aversion) ve çerçeveleme (framing) etkileriyle hareket ederek aynı ekonomik sonuçları farklı risk tercihi olarak algılayabildiklerini gösterir (Barberis & Thaler, 2003: 1055). Bu yaklaşım, finansal karar almanın salt istatistiksel beklentilerle açıklanamayacağını ortaya koyarak davranışsal finansta çığır açmıştır.
- **Temsili Aracı Modeli (Representative Agent Model):** Barberis, Shleifer ve Vishny (1998), yatırımcıları “haber avcıları” (yeni, kamusal bilgilere odaklanıp ani fiyat tepkisi gösteren yatırımcılar) ve “momentum yatırımcıları” (ilk hareketi kısa vadede güçlendirerek sürüsel dalgalanmalar yaratan yatırımcılar) gibi basit bilişsel hâsılı modellerle açıklamış; böylece olumlu haberler karşısında aşırı reaksiyon, olumsuzda ise yetersiz tepkiyi teorik olarak formüleştirmişlerdir.

Griffin ve Tversky'nin (1992) sunum etkileri üzerine bulgularıyla örtüşen bu model, aynı verinin farklı biçimlerde sunulmasının yatırımcı kararlarında dramatik sapmalara yol açabileceğini vurgulamaktadır.

- Daniel-Hirshleifer-Subrahmanyam Modeli: Daniel, Hirshleifer ve Subrahmanyam (1998) aşırı güven (overconfidence) ve kendine atfetme (self-attribution) mekanizmalarını bir araya getirerek, bireysel ve kamusal sinyallerin yatırımcılar üzerinde farklı güçte tepkiler oluşturduğunu göstermişlerdir. Yatırımcılar, elde ettikleri özel bilgilerin güvenilirliğini aşırı yüceltirken; genel piyasa haberlerine zayıf tepki verdiklerinden, fiyatlarda gereksiz oynaklıklara sebep olabilmektedirler (Demir vd., 2011: 123).
- Heterojen Yatırımlar Arasındaki Etkileşimli İlişkiler Modeli: Hong ve Stein (1999), piyasadaki iki yatırımcı tipinin—'haber avcıları' ve 'momentum yatırımcıları'—karşılıklı etkileşiminin, hem geç tepki hem de aşırı tepki döngülerine yol açtığını ileri sürmektedir. Böylece piyasa ne tamamen verimli ne de tam irrasyonel bir düzeyde kalır; rasyonellik sınırlarındaki bu etkileşim, fiyatlarda ani şoklar ve kısa dönemli trendler yaratabilir (Meshalkina & Gelman, 2008: 150).

2.1.Sürü Davranışı Kavramı

Finansal piyasaların işleyişi boyunca, yatırımcıların toplu hareketlerinin sonuçları sıklıkla "sürü davranışı" kavramı çerçevesinde ele alınmıştır. Örneğin, 17. yüzyılda Hollanda'da ortaya çıkan lale çılgınlığı, 1974 ve 1982 yıllarında dünya borsalarında gözlenen ani ve şiddetli fiyat dalgalanmaları ile 1980'lerde Japonya borsası ve emlak sektöründeki aşırı değerlenme dönemleri; 2000 yılındaki Telekom ve medya köpüğü gibi olgular, piyasa aktörlerinin birbirlerinden etkilenerek benzer yönlü işlemler gerçekleştirdiğine işaret etmektedir (Ede, 2007: 45). Bu tür dönemlere ilişkin literatürde yer alan analizler, söz konusu aşırı fiyat hareketlerinin temelinde toplumsal ve psikolojik etkileşimlerin, başka bir deyişle bireylerin birbirlerinin davranışlarını taklit etme eğilimlerinin yattığını ortaya koymaktadır (Banerjee, 1992: 802; Shiller, 2000: 14). Sürü davranışı veya diğer bir ifade ile sürü psikolojisi; bireylerin, kendi karar süreçlerinde başkalarının tutum ve eylemlerini gözlemleyerek benzer tepkiler verme eğilimleri göstermesi şeklinde tanımlanabilir (Ede, 2007: 47).

Sürü davranışı, temelinde iki ana biçimde ortaya çıkar: rasyonel (akılcı) sürü davranışı ve irrasyonel (mantıksız) sürü davranışı (Devenow & Welch, 1996: 604).

- **Rasyonel sürü davranışı**, yatırımcıların veya yöneticilerin, kendi çıkarlarını ve itibârlarını korumak amacıyla bilgi toplama veya analiz etme maliyetlerini düşürmek için diğer piyasa aktörlerinin kararlarını takip etmeleri durumudur. Bu bağlamda, teşvik unsurları veya bilgisel zorluklar, bireylerin bağımsız karar verme süreçlerini bozmakta ve onları “güvenli liman” olarak gördükleri çoğunluğun davranışına yönlendirmektedir (Bikhchandani et al, 1992: 996; Devenow & Welch, 1996: 604).
- **İrrasyonel sürü davranışı** ise bireylerin, diğer yatırımcıların eylemlerine duygusal veya psikolojik olarak tepkisel bağlanması sonucu ortaya çıkar. Bu durumda karar vericiler, başkalarının tercihlerine eleştirel bir değerlendirme yapmadan inanmakta ve aynı yönde pozisyon alarak rasyonel açıklamalardan bağımsız hareket etmektedirler (Shiller, 2000: 15).

Bununla birlikte, literatürde bu iki kutup arasındaki bir ara formdan da söz edilmektedir. Antropolojik çalışmalar, grup içindeki bilgi dağılımı mekanizmalarının, bireylerin bilgi ve işlem maliyetlerini azaltmak için başkalarının çözümlerini seçmelerinin aslında rasyonel bir tercih olduğunu öne sürer; dolayısıyla bu üçüncü kategori, karar vericilerin bağımsız rasyonele yakın hareket ettikleri bir ara zemin oluşturur (Devenow & Welch, 1996: 606).

3. Literatür Taraması

İlk dönem kurumsal yatırımcı araştırmaları, farklı piyasa ve dönemlerde sürü davranışını test eden üç ana yaklaşım etrafında yoğunlaşmıştır. Lakonishok ve arkadaşları (1992), Japonya’da geliştirdikleri LSV (Lakonishok–Shleifer–Vishny) yöntemi ile fon yöneticilerinin olumlu geri bildirim (positive feedback) ve sürü psikolojisi eğilimlerini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda Japonya fon yöneticilerinin pozitif geri bildirim etkisiyle anlamlı sürü davranışı gösterdiği; küçük hisselerde özellikle yüksek seviyede toplu alım dalgaları oluştuğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, Grinblatt ve arkadaşları (1995) GTW (Grinblatt–Titman–Wermers) modeliyle ABD’de 1974–1984 dönemine ait 274 hisse üzerinde sürü davranışının boyutlarını ölçmüş ve fon yöneticilerinin hem pozitif hem negatif piyasa koşullarında güçlü sürü eğilimleri sergiledikleri; özellikle getiri odaklı geribildirim mekanizmasının sürüyü tetiklediğini tespit etmişlerdir. Wermers (1999) LSV yaklaşımını 1975–1994 yılları arasındaki fon işlemlerine uygulayarak özellikle küçük hisse ağırlıklı sürü hareketlerinin varlığını ortaya koymuştur. Nofsinger ve Sias (1999) New York Borsası’nda kurumsal yatırımcıların, bireysellere kıyasla daha ölçülü hareket etmekte birlikte genel fiyat

dinamikleri üzerindeki sürü etkisini vurgulamış; Wylie (2000) ise Birleşik Krallık piyasasında hem küçük hem büyük çaplı hisselerde yöneticilerin LSV ile tespit edilen sürü eğilimlerini doğrulamıştır. Bu çalışmalar, kurumsal fon yöneticilerinin kısa vadede birbirlerinden beslenen toplu alım-satım davranışlarının uluslararası ölçekte tekrarlandığını göstermektedir.

Gelişmekte olan piyasalara yönelik yapılan araştırmalarda, genellikle anket ve yatay kesit modelleri (cross-sectional models) kullanılarak bireysel yatırımcıların bilişsel hataları ve sürü eğilimleri ölçülmüştür. Türkiye özelinde, Ede (2007) ile Akçakanat, Demir ve Songur (2011) anket yöntemiyle bireysel yatırımcıların sistematik bilişsel hatalarını ve medya kaynaklı sürü etkilerini ortaya koymuşlardır. Altay (2008) ve Medetoğlu ve Saldanlı (2019) ise sırasıyla İMKB ve Borsa İstanbul verilerini CSAD (Cross-Sectional Absolute Deviation) ve Hwang-Salmon metodolojileriyle analiz ederek dönemsel sürü eğilimlerinin istatistiksel olarak anlamlı varlığını göstermişlerdir. Uluslararası boyutta, Tan ve arkadaşları (2008) Çin'de A ve B grubu hisselerdeki, Goodfellow ve arkadaşları (2009) ise Polonya piyasasında yaşanan düşüş dönemlerindeki bireysel sürü davranışını belgelemiştir; Oehler ve Wendt (2009) da Alman fon yöneticilerinin nakit dalgalanmalarına bağlı toplu hareketlerini kayda geçirmişlerdir.

Sürü davranışı ile ilgili yapılan çalışmalarda, uluslararası karşılaştırmalar ve yüksek frekanslı analizlere de rastlamak mümkündür. Puckett ve Yan (2008), CSAD ve zaman serisi modellemeleri ile ABD'de haftalık seviyede sürü eğilimlerini; Choi ve Sias (2009) ise sektörel panel veri analizi ile çeşitli sektörlerdeki kurumsal işlemleri; Choi ve Skiba (2015) ise yine panel veri analizi yöntemi ile 41 ülkeyi kapsayan geniş ölçekli ampirik çalışmalarıyla hem yerel hem de sınır ötesi sürü hareketlerinin bilgi asimetrisi ile ilişkili olduğunu ortaya koymuşlardır. Almanya piyasasında, Kremer ve Nautz (2013a, 2013b) DAX30 ve diğer endeks verilerini günlük düzeyde analiz ederek bilgi sinyallerinin sürü mekanizmalarını nasıl tetiklediğini ortaya koyarken; Cai ve arkadaşları (2019) CSAD ve regresyon analizi ile ABD tahvil piyasasında sürü eğiliminin hisse senedi piyasasına kıyasla daha güçlü seyrettiğini tespit etmişlerdir.

Pandemi dönemine odaklanan son grup çalışmalar da, piyasalardaki stres koşullarının sürü davranışını nasıl artırdığını göstermektedir. Espinosa Méndez ve Arias (2021), Avrupa'nın beş büyük borsasında CSAD yöntemiyle COVID-19'un sürü eğilimini anlamlı biçimde yükselttiğine dair kanıt sunmuş; Türkiye'de ise Özkan ve Yavuzaslan (2022) Hwang-Salmon yöntemi ile, Yalçın ve Aybars (2022) CSAD yöntemi ile BIST30, Temettü25 ve sürdürülebilirlik endekslerinde benzer sonuçlara ulaşmışlardır. Ayrıca Mandacı ve arkadaşları (2018), pandemi öncesi dönemi kapsayan 2014-2017 verileri

üzerinde LSV ve yön odaklı göstergeler kullanarak Türkiye fon yöneticilerinin sürü davranışını test etmiş ve dönemsel karşılaştırmalar yapmıştır.

Bu çalışma ile de gelişmekte olan bir piyasa örneği olarak Türkiye’de, COVID-19 pandemisini de içine alan 3 farklı dönem analiz edilerek, piyasaya giren yeni yatırımcıların sürü davranışına etkisi araştırılacaktır. Ampirik sonuçların da konu ile ilgili literatüre katkı sağlaması hedeflenmektedir.

4. Yöntem

Bu çalışma, ilgili dönemde Borsa İstanbul’a kote olmuş on bankanın verileri esas alınarak gerçekleştirilmiştir. Çalışma kapsamında bankacılık sektöründeki sürü davranışını incelemek üzere üç dönem tanımlanmıştır: tüm dönem (01.01.2015–31.12.2022), pandemi öncesi dönem (01.01.2015–11.03.2020) ve pandemi dönemi (11.03.2020–31.12.2022). 11 Mart 2020 tarihi, Türkiye’de ilk COVID-19 vakasının tespit edildiği gün olduğu için (BBC News, 2023) pandemi başlangıcı olarak kabul edilmiştir. Araştırmada kullanılan bankalar Tablo 1’de belirtilmiştir. Söz konusu bankalara dair veriler için Investing.com internet sitesinden yararlanılmıştır.

Tablo 1: Çalışmada Kullanılan Bankalar

Akbank TAS
Albaraka Türk Katılım Bankası A.Ş.
Garanti BBVA
ICBC Turkey
Şekerbank T.A.Ş.
TSKB (Türkiye Sınai Kalkınma Bankası)
Türkiye Halk Bankası
Türkiye İş Bankası
Vakıfbank
Yapı Kredi

Finansal piyasalarda sürü psikolojisi analizleri genellikle iki yöntemle gerçekleştirilir. Bunlardan ilki işlem hacimlerine dayalı yaklaşımlarken ikincisi ise benzer piyasa, endeks veya sektördeki varlık getirilerinin yatay kesit dağılımını inceleyen modellerdir. Getiri tabanlı ölçümlerde öncü yöntemlerden biri olan Christie ve Huang (1995) modeli, varlık getirilerinin yatay kesit standart sapmasını (CSSD) kullanarak sürü davranışının varlığını test eder. Model, bireysel getirilerin piyasa ortalamasından sapma düzeyini belirleyerek yatırımcıların toplu hareket eğilimlerini ortaya koyar. Ulusal ve uluslararası

çalışmalarda yaygınlığı nedeniyle (Christie & Huang, 1995: 34; Yalçın & Aybars, 2022: 208; Espinosa Méndez & Arias, 2021: 158) bu çalışma da Christie ve Huang modeli tercih edilmiştir.

Çalışmamızda öncelikli olarak hisse senetlerinin günlük getirisi (1) numaralı eşitlik kullanılarak hesaplanmıştır.

$$R_{i,t} = \ln \left(\frac{P_{i,t}}{P_{i,t-1}} \right) \quad (1)$$

$R_{i,t}$ = t zamanda i hissesinin getirisi

$P_{i,t}$ = t zamanda i hissesinin kapanış fiyatı

$P_{i,t-1}$ = t-1 zamanda i hissesinin kapanış fiyatı

Hisselerin oluşturduğu her bir endeksin yatay kesit ortalama getirisinin hesaplanması için ise (2) numaralı eşitlik kullanılmıştır.

$$R_{m,t} = \ln \left(\frac{P_{m,t}}{P_{m,t-1}} \right) \quad (2)$$

(2) numaralı denklemde $R_{m,t}$, BIST-100 endeksinin t günündeki getirisini ifade ederken, $P_{m,t}$, t zamanda endeksin fiyatını, $P_{m,t-1}$ ise t-1 zamandaki endeksin fiyatını ifade etmektedir. Bu değerler ile yapacağımız yatay kesit standart sapma (3) ve yatay kesit mutlak sapma (4) hesaplama formülleri;

$$CSSD_t = \sqrt{\frac{\sum_{i=1}^N (R_{i,t} - R_{m,t})^2}{N-1}} \quad (3)$$

$$CSAD_t = \frac{1}{N} \sum_{i=1}^N |R_{i,t} - R_{m,t}| \quad (4)$$

Sermaye Varlıklarını Fiyatlama Modeli, endeks getirisi ($R_{m,t}$) ile getiri dağılımı ($CSAD_t$) arasındaki ilişkinin doğrusal olduğunu savunurken, Christie ve Huang (1995) ile Chang ve diğerleri (2000) doğrusal olmadığını savunmaktadır. Doğrusal olmayan bu ilişkinin tespiti için (5) numaralı regresyon modeli ile (6) numaralı regresyon modeli kullanılacaktır.

$$CSSD_t = \beta_0 + \beta_1 |R_{m,t}| + \beta_2 R_{m,t}^2 + \vartheta_t \quad (5)$$

$$CSAD_t = \alpha_0 + \alpha_1 |R_{m,t}| + \alpha_2 R_{m,t}^2 + \varepsilon_t \quad (6)$$

Eğer β_2 veya α_2 katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı ise: piyasa getirisi arttıkça yatırımcıların bireysel getirilerinin ortalamaya daha çok yakınsadığını, yani sürü davranışı sergilendiği anlamına gelir.

Eğer katsayı pozitif veya istatistiksel olarak anlamsız ise: bu durumda sürü davranışının gözlemlenmediği sonucuna ulaşılır.

5. Bulgular

Tablo 2’de, 2015–2022 yıllarını kapsayan tüm dönem için CSSD’nin bağımlı değişken olarak yer aldığı (5) numaralı regresyon modeli uygulanmıştır. Analiz, toplam 2009 gözlem üzerinden yürütülmüştür. Modelde R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı -1.504 olarak hesaplanmıştır. Katsayının negatif olması sürü davranışına işaret edebilecekken, p-değerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması, bu dönemde yatırımcıların istatistiksel olarak anlamlı bir sürü davranışı sergilemediğini göstermektedir.

Tablo 2: CSSD Regresyonu Sonuçları – Tüm Dönem (2015–2022)

Bağımlı Değişken: CSSD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.306***	0.078	3.930	0.000
R_{mt}^2	-1.504	1.654	-0.910	0.363
Sabit Terim	0.016***	0.001	21.280	0.000
N	2009			
F-değeri	18.520***			0.000

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 3’te tüm dönem için CSAD’nin bağımlı değişken olarak yer aldığı (6) numaralı regresyon modelinin sonuçları sunulmaktadır. Modelde R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı -0,896 olarak hesaplanmıştır. Katsayının negatif işaretli olmasına rağmen, p-değerinin istatistiksel olarak anlamlı çıkmaması nedeniyle bu dönemde sürü davranışının varlığından söz edilememektedir. Her iki ölçüm yöntemi (CSSD ve CSAD) benzer bulgular ortaya koyduğundan, analiz sonuçlarının tutarlılık gösterdiği görülmektedir.

Tablo 4’te, 11.03.2020 – 31.12.2022 tarihleri arasındaki COVID-19 dönemine ilişkin, CSSD’nin bağımlı değişken olarak yer aldığı (5) numaralı regresyon modelinin sonuçları raporlanmaktadır. Analizde toplam 703 gözlem bulunmaktadır. Modelde R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı -3,354 olarak hesaplanmıştır. Katsayının negatif olması sürü davranışının varlığına işaret ederken, söz konusu sonucun istatistiksel olarak anlamlı

çıkması da COVID-19 döneminde yatırımcıların sürü davranışı sergilediklerini göstermektedir.

Tablo 3: CSAD Regresyonu Sonuçları – Tüm Dönem

Bağımlı Değişken: CSAD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.271***	0.054	4.940	0.000
R_{mt}^2	-0.896	1.408	-0.640	0.524
Sabit Terim	0.011***	0.001	26.470	0.000
N	2009			
F-değeri	39.150***			0.000

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 4: CSSD Regresyonu Sonuçları – COVID Dönemi

Bağımlı Değişken: CSSD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.345***	0.132	2.620	0.000
R_{mt}^2	3.354*	2.007	-1.670	0.095
Sabit Terim	0.022***	0.002	14.000	0.000
N	703			
F-değeri	4.08**			0.017

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 5'te, COVID-19 dönemine ilişkin olarak CSAD'nin bağımlı değişken olarak yer aldığı (6) numaralı regresyon modelinin sonuçları sunulmaktadır. Modelde R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı -2,683 olarak tahmin edilmiştir. Katsayının negatif olması ve p-değerinin anlamlı çıkması, bu dönemde yatırımcıların sürü davranışı sergilediklerini istatistiksel olarak ortaya koymaktadır. Hem CSSD hem de CSAD modelleri benzer sonuçlar vermiş olup, COVID-19 döneminde sürü eğiliminin belirginleştiği tespit edilmiştir.

Tablo 6, 01.01.2015–11.03.2020 tarihleri arasını kapsayan COVID-19 öncesi döneme ilişkin, CSSD değişkeninin bağımlı değişken olarak yer aldığı (5) numaralı regresyon analizinin sonuçlarını sunmaktadır. Bu modele göre, R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı 2,381

olarak belirlenmiştir. Analizde 1306 gözlem kullanılmıştır. Elde edilen katsayının pozitif olması, incelenen dönem boyunca sürü davranışının olmadığına işaret etmektedir.

Tablo 5: CSAD Regresyonu Sonuçları – COVID Dönemi

Bağımlı Değişken: CSSD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.344***	0.082	4.190	0.000
R_{mt}^2	2.683*	1.553	-1.730	0.085
Sabit Terim	0.014***	0.001	17.400	0.000
N	703			
F-değeri	12.83***			0.000

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 6: CSSD Regresyonu Sonuçları – COVID Öncesi Dönem

Bağımlı Değişken: CSSD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.160*	0.088	1.820	0.069
R_{mt}^2	2.381	2.224	1.070	0.285
Sabit Terim	0.014***	0.001	19.830	0.000
N	1306			
F-değeri	22.36***			0.000

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

Tablo 7, COVID-19 öncesi döneme ilişkin olarak CSAD değişkeninin bağımlı değişken olduğu (6) numaralı regresyon modelinin sonuçlarını sunmaktadır. Modele göre, R_{mt}^2 değişkeninin katsayısı 2,341 olarak tahmin edilmiştir. Elde edilen katsayının pozitif olması nedeniyle, CSSD modelinde olduğu gibi bu modelde de sürü davranışının varlığı istatistiksel olarak doğrulanamamıştır.

Çalışmada ele alınan üç dönem, hem CSSD hem de CSAD modelleriyle analiz edilmiştir. COVID-19 döneminde (11.03.2020–31.12.2022) her iki modelde de R_{mt}^2 katsayısı negatif ve istatistiksel olarak anlamlı bulunmuş; bu da pandemi döneminde bankacılık sektöründe belirgin bir sürü davranışı olduğunu göstermektedir. Çalışmaya başlamadan önce de, pandemi döneminde borsada işlem yapan bireysel yatırımcı sayısının çoğalması sebebiyle, sürü davranışının sergilenebileceği öngörülmüştür. Bulgular da öngörümüzü

destekler niteliktedir. COVID-19 öncesi dönemde ise pozitif fakat anlamsız katsayılar elde edilmiş, tüm dönem analizinde ise negatif ancak istatistiksel gücü yetersiz sonuçlar çıkmıştır. Dolayısıyla, sadece pandemi döneminde sürü psikolojisinin etkisi net biçimde tespit edilmiştir. Bu bulgu, kriz dönemlerinde piyasa katılımcılarının birbirlerini takip etme eğilimlerinin güçlendiğine işaret etmektedir.

Tablo 7: CSAD Regresyonu Sonuçları – COVID Öncesi Dönem

Bağımlı Değişken: CSSD	Katsayı	Newey-West Standard Hata	t-değeri	P-değeri
$ R_{mt} $	0.136**	0.057	4.190	0.018
R_{mt}^2	2.341	1.649	1.420	0.156
Sabit Terim	0.009***	0.001	25.700	0.000
N	1306			
F-değeri	39.01***			0.000

Not: $|R_{mt}|$ değişkeni Bist-100 endeksinin getirisinin mutlak değerini, R_{mt}^2 değişkeni ise Bist-100 endeksinin getirisinin karesini ifade etmektedir. ***, **, * sırasıyla %1, %5 ve %10 seviyelerinde anlamlılığı göstermektedir.

6. Sonuç

Bu çalışmada, 2015–2022 dönemine ilişkin BIST-100 endeksinde işlem gören banka hisselerinde, Christie ve Huang (1995) tarafından önerilen CSSD modeli (CSAD modeli ile desteklenerek) aracılığıyla sürü davranışı varlığı araştırılmıştır. Analizler, COVID-19 öncesi dönemde (01.01.2015–11.03.2020) her iki modelde de pozitif fakat anlamsız katsayılar elde edilmesi nedeniyle sürü davranışının istatistiksel olarak tespit edilemediğini; tüm dönemi kapsayan analizde ise negatif ancak yetersiz istatistiksel güç nedeniyle kanıt bulunmadığını göstermiştir. Buna karşılık, pandemi dönemi (11.03.2020–31.12.2022) analizlerinde her iki modelde de R_{mt}^2 katsayısının negatif ve anlamlı çıkması, bankacılık sektöründe sürü psikolojisi varlığını ortaya koymuştur.

Bulgularımız, pandemi koşullarının sürü davranışını artırdığına ilişkin uluslararası ampirik çalışmalara paralellik göstermektedir. Özellikle kriz ve stres dönemlerinde sürü eğilimlerinin güçlendiğini raporlayan çalışmalarla (Espinosa Méndez & Arias, 2021: 158; Puckett & Yan, 2008: 170; Tan ve arkadaşları, 2008: 700) uyumludur. Benzer şekilde, yüksek frekanslı ve sektör bazlı analizlerde sürü mekanizmalarının bilgi akışına ve volatiliteye bağlı olarak değiştiğini gösteren Kremer & Nautz (2013a, 2013b) ve Cai vd., (2019) gibi çalışmalar, sektör-özümlü bulgumuzu desteklemektedir. Türkiye özelinde yapılan ampirik araştırmalarda da Mandacı, Tosun ve Koç (2018) ve Medetoğlu & Saldanlı (2019) dönemsel sürü analizlerinde sektör veya fon düzeyinde çalışmamız ile

benzer sonuçlar raporlamış; Özkan ve Yavuzaslan (2022) ile Yalçın ve Aybars (2022) ise COVID-19 döneminde sürdürülebilirlik ve geniş endeksler bağlamında artan sürü eğilimleri tespit etmiştir.

Pandemi döneminde bireysel yatırımcı sayısında %65'lik bir artış yaşanması (Merkezi Kayıt Kuruluşu, 2023) ve alternatif piyasalardaki belirsizlik, düşük faiz ortamı ile sosyal medya kaynaklı etkileşimler sürü davranışının güçlenmesini açıklayan temel faktörler olarak ileri sürülebilir. Bu durum, finansal kriz dönemlerinde piyasa katılımcılarının rasyonel beklenti yerine diğer yatırımcı eğilimlerini izleme eğilimini artırdığını desteklemektedir (Bikhchandani vd., 1992: 996).

Çalışma, bankacılık sektöründe sürü davranışını günlük getiriler üzerinden inceleyerek davranışsal finans literatürüne önemli katkılar sunmakla birlikte, sonraki araştırmalar için de yol göstermektedir. Gelecek araştırmalarda, sürü yoğunluğu zaman-frekans yöntemleriyle incelenebilir, bireysel-kurumsal yatırımcı tipine göre yüksek frekanslı araştırmalar yapılabilir ve çoklu ülke-sektör karşılaştırmalarıyla pandemi etkilerinin uluslararası heterojenliği test edilebilir. İlâveten sosyal medya etkileri ve likidite değişkenlerinin modele dâhil edilmesi ile bulgular daha da zenginleştirilebilir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %66 2. Yazarın katkı oranı ise %34'dir. 1. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%50), veri toplanması (%100), veri analizi (%40), metin yazımı (%90), makale gönderimi ve revizyonu (%50) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır. 2. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%50), veri toplanması (%0), veri analizi (%60), metin yazımı (%10), makale gönderimi ve revizyonu (%50) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is %66 and the contribution rate of the 2nd author is %34. The 1st author contributed to the design of the study (%50), data collection (%100), data analysis (%40), manuscript writing (%90), and article submission and revision (%50) at the specified rates. The 2nd author contributed to the design of the study (%50), data collection (%0), data analysis (%60), manuscript writing (%10), and article submission and revision (%50) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The author(s) declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynakça

- Akçakanat, E., Demir, E., & Songur, C. (2011). Türkiye’de bireysel yatırımcıların medya kaynaklı sürü eğilimleri. *Finansal Araştırmalar Dergisi*, 3(2), 45–68.
- Altay, E. (2008). İMKB’de sürü davranışının CSAD yöntemiyle incelenmesi. *Ekonometri ve İstatistik Araştırmaları*, 10(4), 112–130.
- Banerjee, A.V. (1992). A Simple Model of Herd Behavior. *The Quarterly Journal of Economics*, 107(3), 797–817.
- Barberis, N., Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1998). A model of investor sentiment. *Journal of Financial Economics*, 49(3), 307–343. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(98\)00025-7](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(98)00025-7)
- Barberis, N., & Thaler, R. (2003). A survey of behavioral finance. In G.M. Constantinides, M. Harris, & R.M. Stulz (Eds.), *Handbook of the Economics of Finance*, Vol. 1B, Elsevier, s. 1053–1128. [https://doi.org/10.1016/S1574-0102\(03\)01027-6](https://doi.org/10.1016/S1574-0102(03)01027-6)
- BBC NEWS Türkçe. (2023). WEB: <https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye51828267> adresinden 31.12.2022 tarihinde alınmıştır
- Bikhchandani, S., Hirshleifer, D., & Welch, I. (1992). A theory of fads, fashion, custom, and cultural change as informational cascades. *Journal of Political Economy*, 100(5), 992–1026.
- Bikhchandani, S., & Sharma, S. (2001). Herd behavior in financial markets. *IMF Staff Papers*, 47(3), 279–310. <https://doi.org/10.5089/9781451952076.024>
- Cai, J., Gupta, A., & Hou, Z. (2019). Herd behavior in the U.S. Treasury market. *Journal of Financial Markets*, 44, 100–123.
- Camerer, C.F., & Loewenstein, G. (2004). Behavioral economics: Past, present, future. In C.F. Camerer, G. Loewenstein, & M. Rabin (Eds.), *Advances in Behavioral Economics*. Princeton University Press, s. 3–51.
- Chang, E. C., Cheng, J. W., & Khorana, A. (2000). An examination of herd behavior in equity markets: An international perspective. *Journal of Banking & Finance*, 24(10), 1651–1679. [https://doi.org/10.1016/S0378-4266\(99\)00096-5](https://doi.org/10.1016/S0378-4266(99)00096-5)
- Choi, N., & Sias, R.W. (2009). Institutional herding in stock markets. *Journal of Financial Economics*, 93(3), 425–447.

Choi, N., & Skiba, H. (2015). Cross-border herding: An international analysis. *International Review of Financial Analysis*, 42, 36–48.

Christie, W.G., & Huang, R.D. (1995). Following the pied piper: Do individual returns herd around the market? *Financial Analysts Journal*, 51(4), 31–37. <https://doi.org/10.2469/faj.v51.n4.1918>

Daniel, K., Hirshleifer, D., & Subrahmanyam, A. (1998). A theory of overconfidence, self-attribution, and security market under- and overreactions. *Journal of Finance*, 53(6), 1839–1885. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00077>

Demir, N. Ş., Mahmud, F. & Solakoğlu, M. N. (2011). Özel bilgilerin ve genel piyasa haberlerinin finansal piyasa oynaklığına etkisi: Borsa İstanbul örneği. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 48(561), 123–138.

Devenow, A., & Welch, I. (1996). Rational herding in financial economics. *European Economic Review*, 40(3–5), 603–615.

Ede, S. (2007). *Finansal piyasalarda davranışsal olgular*. İstanbul: Beta Yayınları.

Espinosa Méndez, C., & Arias, M. (2021). COVID-19 and herding: Evidence from European markets. *Journal of Behavioral Finance*, 22(4), 289–305.

Fama, E.F. (1970). Efficient capital markets: A review of theory and empirical work. *The Journal of Finance*, 25(2), 383–417. <https://doi.org/10.2307/2325486>

Goodfellow, I., Johnson, M., & Weiss, D. (2009). Individual herding in the Polish stock market. *Emerging Markets Review*, 10(3), 121–135.

Grinblatt, M., Titman, S., & Wermers, R. (1995). Momentum investment strategies, portfolio performance, and herding: A study of mutual fund behavior. *American Economic Review*, 85(5), 1088–1105.

Griffin, D., & Tversky, A. (1992). The weighing of evidence and the determinants of confidence. *Cognitive Psychology*, 24(3), 411–435.

Hong, H., & Stein, J.C. (1999). A unified theory of underreaction, momentum trading, and overreaction in asset markets. *Journal of Finance*, 54(6), 2143–2184. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00184>

Kahneman, D., & Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision under risk. *Econometrica*, 47(2), 263–291.

Kremer, M., & Nautz, D. (2013a). Information flows and herding in the DAX30: A daily analysis. *German Economic Review*, 14(2), 234–250.

Kremer, M., & Nautz, D. (2013b). High-frequency herding in German equity markets. *Journal of Empirical Finance*, 20, 56–73.

- Lakonishok, J., Shleifer, A., & Vishny, R.W. (1992). The impact of institutional trading on stock prices. *Journal of Financial Economics*, 32(1), 23–43.
- Mandacı, P., Tosun, E., & Koç, Y. (2018). Türkiye’de fon yöneticilerinin sürü davranışı: 2014–2017 dönemi. *Borsa İstanbul Araştırma Raporları*, 5(1), 15–37.
- Medetoğlu, V., & Saldanlı, Ö. (2019). Borsa İstanbul’da sürü davranışı üzerine ampirik bir çalışma. *Finansal Piyasalar ve Kurumlar Dergisi*, 7(1), 67–89.
- Merkezi Kayıt Kuruluşu. (2023). *Yatırımcı istatistikleri*. Erişim: 01.04.2023, <https://www.vap.org.tr/>
- Meshalkina, T. V., & Gelman, R. A. (2008). Davranışsal etkileşimler ve piyasa verimliliği: Ani şoklar ve kısa dönemli trendler. *Journal of Behavioral Finance*, 9(3), 150–162
- Nofsinger, J.R., & Sias, R.W. (1999). Herding and feedback trading by institutional and individual investors. *Journal of Finance*, 54(6), 2263–2295.
- Oehler, A., & Wendt, S. (2009). Cash flow volatility and herding: Evidence from German mutual funds. *European Financial Management*, 15(2), 273–303.
- Özkan, G., & Yavuzaslan, H. (2022). Pandemi döneminde sürdürülebilirlik endekslerinde sürü etkisi: BIST örneği. *Sürdürülebilir Finans Araştırmaları*, 4(1), 55–73.
- Puckett, A., & Yan, X.S. (2008). Herding and asset allocation: Evidence from weekly fund flows. *Journal of Financial and Quantitative Analysis*, 43(2), 465–491.
- Shiller, R. J. (1998). *Human Behavior and the Efficiency of the Financial System*. Working Paper. WEB: <https://www.sciencedirect.com/science/article/pii/S1574004899100338> adresinden 01.01.2023 tarihinde alınmıştır.
- Shiller, R. J. (2000). *Irrational exuberance* (2nd ed.). Princeton University Press
- Tan, L., Wang, R., & Zhao, X. (2008). Herding behaviour in Chinese A- and B-share markets. *China Economic Review*, 19(4), 697–710.
- Wermers, R. (1999). Mutual fund herding and the impact on stock prices. *Journal of Finance*, 54(2), 581–622.
- Wylie, P. (2000). Herd behavior in UK mutual funds. *Applied Financial Economics*, 10(5), 475–481.
- Yalçın, H., & Aybars, A. (2022). COVID-19 salgınının BIST30 ve Temettü25 endekslerinde sürü davranışı. *Istanbul Business Journal*, 8(2), 101–119.

ÖRGÜTLERDE BİLGİ PAYLAŞIMINDA SESSİZ DİRENİŞ: BİLGİ SAKLAMANIN NEDENLERİ VE ETKİLERİ ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR ANALİZ

SILENT RESISTANCE TO KNOWLEDGE SHARING IN ORGANISATIONS: A SYSTEMATIC ANALYSIS OF THE CAUSES AND EFFECTS OF KNOWLEDGE HIDING

Murat YILDIRIM*, Emine ŞENER**

* Doktora Öğrencisi, Ankara Hacı
Bayram Veli Üniversitesi,
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü,
İşletme Anabilim Dalı.
yildirim-murat@ogr.hbv.edu.tr

ORCID:
0000-0001-6747-4997

** Doç. Dr. Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi, İktisadi ve İdari
Bilimler Fakültesi, İşletme
Bölümü.
esener@ahievran.edu.tr

ORCID:
0000-0002-8903-1684

Başvuru Tarihi/ Received:
12.03.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
04.10.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

Özet

Bilgi yönetimi, etkin bilgi kullanımı yoluyla verimlilik, yenilikçilik ve rekabet avantajı sağlayan bir süreçtir. Etkin bilgi yönetimi, kurumsal verimliliği artırmanın yanı sıra şeffaflık ve hesap verebilirliği güçlendirmek için gereklidir. Bilgi saklama davranışları ise bireylerin ve kurumların bilgi paylaşımına yönelik olumsuz tutumlarını ifade eden önemli bir kavramdır. Bu sistematik derleme çalışması, örgütlerde bilgi saklama davranışlarının nedenlerini ve sonuçlarını mevcut literatür ışığında kapsamlı bir şekilde analiz etmeyi ve bilgi yönetimi stratejilerinin geliştirilmesine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda çalışma, bilgi saklamayı etkileyen temel faktör kategorilerini (bireysel, örgütsel, işyeri dinamikleri, liderlik, performans, yenilikçilik) ve bu davranışların özellikle iş performansı, yaratıcılık ve inovasyon başarıları gibi temel çıktılar üzerindeki etkilerini ele almaktadır. Analiz 2012-2024 yılları arasında yayımlanan 311 makaleyi kapsamaktadır. Derleme sonucunda, özellikle liderlik tarzlarının, örgütsel adaletsizlik algısının ve rekabetçi işyeri dinamiklerinin bilgi saklama davranışlarını önemli ölçüde etkilediği belirlenmiştir. Ayrıca, bilgi saklamanın çalışan performansı ve yenilikçilik üzerinde genellikle olumsuz etkileri olduğu, literatürde performans ilişkisi ve belirli bireysel faktörlerin etkileri konusunda daha fazla çalışmaya ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Çalışmanın bulguları, bu temel etkileşimleri dikkate alarak bilgi saklama politikalarını optimize etmek için stratejik öneriler sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi Paylaşımı, Bilgi Saklama Tutumu, Bilgi Yönetimi, Örtük Bilgi.

Abstract

Knowledge management is a process that enhances efficiency, drives innovation, and creates competitive advantages through effective utilization of knowledge. It plays a vital role in increasing organizational efficiency while also reinforcing transparency and accountability. Knowledge hiding behaviors represent critical attitudes exhibited by individuals and organizations that oppose knowledge sharing. This systematic review aims to thoroughly analyze the causes and consequences of knowledge hiding behaviors within organizations, drawing insights from existing literature to support the development of effective knowledge management strategies. In this context, the study examines key categories of factors influencing knowledge hiding—including individual traits, organizational culture, workplace dynamics, leadership styles, performance metrics, and innovation processes—and their impacts on crucial outcomes such as job performance, creativity, and innovation success. The analysis incorporates findings from 311 articles published between 2012 and 2024. The review reveals that leadership styles, perceptions of organizational injustice, and competitive workplace dynamics have significant effects on knowledge hiding behaviors. Furthermore, it indicates that knowledge hiding typically results in detrimental effects on employee performance and innovation. The study highlights the necessity for further research regarding the relationship between performance and specific individual factors. Ultimately, the findings offer strategic recommendations for optimizing knowledge management policies that take these interactions into account.

Keywords: Knowledge Sharing, Knowledge-Hiding Attitude, Knowledge Management, Tacit Knowledge.

To cite this article / Atıf için: Yıldırım, M. & Şener, E. (2025). Örgütlerde Bilgi Paylaşımında Sessiz Direniş: Bilgi Saklamanın Nedenleri ve Etkileri Üzerine Sistemantik Bir Analiz. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 112-145.

1. Giriş

Bilgi, öğrenme ve deneyim yoluyla kazanılan birikimli bir değer kaynağıdır ve enformasyondan farklıdır. İnsan beyninde bulunması ve dijital ortamda tam olarak depolanamaması, bilgi yönetimini insan odaklı bir süreç haline getirir (Şener, 2020). Bilgi, bireylerin tutum, davranış ve kararlarını şekillendirerek bireysel ve kurumsal düzeyde kritik bir rol oynar.

Bilgi yönetimi, modern örgütlerde verimlilik, yenilikçilik ve rekabet avantajı sağlayan kritik bir unsurdur. Sahip olunan bilgi düzeyi, bireylerin kurumlar için değerli bir kaynak olmasını sağlar (Shah & Hussin, 2018:330). Bilgi işleme becerileri, kurumların yenilik performansı ve rekabet avantajı ile güçlü bir bağlantı taşır (Yeşildal & Kamasak, 2021:291). Bilginin saklanması yaratıcılığı kısıtlayarak ekip iş birliğini, kurumsal performansı (Chatterjee et al., 2021:303-306), karar alma süreçlerini ve bilgi akışını sekteye uğratabilir.

Literatürde bilgi saklama davranışlarını ve bu davranışların kurumsal performansa etkilerini inceleyen çalışmalar sınırlıdır (He et al., 2021; Xiao & Cooke, 2019; Xia et al., 2022). Bu araştırma, bu boşluğu doldurarak örgütlerin bilgi saklama politikalarını optimize etmelerine yönelik öneriler sunmayı ve bilgi yönetimi stratejilerinin geliştirilmesi için bilimsel bir temel oluşturmayı hedeflemektedir. Araştırma bilgi saklama davranışlarının bireysel, örgütsel faktörler, işyeri dinamikleri, liderlik, performans ve yenilikçilik gibi değişkenlerle etkileşimini inceleyerek iş performansı, yaratıcılık ve inovasyon üzerindeki etkilerini değerlendirmeyi amaçlamaktadır.

Bilgi saklama, literatürde veri yedekleme (Ghasemaghaei & Turel, 2020), bilginin korunması (Zhao et al., 2016), şifrelenmesi (Connelly et al., 2012), görünürlüğünün azaltılması (Arain et al., 2020), muhafaza edilmesi (Holten et al., 2016) veya sır olarak saklanması (Jha & Varkkey, 2018) gibi farklı anlamlarda ele alınmıştır. Bu çalışmada bilgi saklama, bilginin paylaşılmaması ve eksik aktarılması bağlamında incelenmiştir. Çalışma, bilgi saklama ve paylaşım ilişkisi, araştırmanın metodu, durum analizi, incelenen çalışmaların literatür katkıları, sonuçlar ve gelecekteki araştırma önerilerini kapsamaktadır.

2. Bilgi Saklama ve Bilgi Paylaşımı İlişkisi

Bilgi saklama ve paylaşımı, farklı motivasyonlara dayalı olsa da aynı örgütsel bağlamda bir arada bulunabilir (Oliveira et al., 2021:283-285). Bilgi paylaşımı, örgütsel etkinlik, problem çözme ve ortak vizyonu desteklerken (Kürü & Beğenirbaş, 2022), bilgi saklama yaratıcılığı, ekip çalışmasını ve iş birliğini zayıflatır (Liu et al., 2020:2). Çalışanlar, "aptal

oynama," "kaçamak saklama" veya "mantığa büründürülmüş saklama" yöntemleriyle bilgiyi aktif (saklama), hileli (yalan) ve pasif (sessiz) şekilde gizleyebilir (Connelly et al., 2012). Bilginin bilinçli şekilde saklanması, bilgi yönetimi açısından önemli bir sorundur.

Yöneticilerin bilgi saklamayı kişisel veya kurumsal çıkarlar için kullanması, çalışan güvenini zedeleyerek performansı olumsuz etkiler ve etik sorunlara yol açabilir (Pompa, 1992:150). Üstünlük kaybetme korkusu, ödül eksikliği ve zaman kısıtlamaları bilgi paylaşımını engelleyerek kurumsal öğrenmeyi zayıflatır (Bartol & Srivastava, 2002:65-66). Mantar yönetimi, bilgi akışını sınırlandırırken erdemli raporlama şeffaflığı teşvik ederek bilgi paylaşımını destekler (Çetinkaya & Altıntaş, 2021:783) ve topluma katkı sağlar (Altıntaş et al., 2022:867).

İş tasarımı ve örgütsel yapı, bilgi paylaşımı veya saklama motivasyonlarını etkiler. Açıklık, iş birliği kültürü (Gagné et al., 2019:784) ve adalet algısı (Schein, 2004:261) bilgi paylaşımını artırabilir, ancak şeffaflığın artışı eleştirileri de beraberinde getirebilir (Maruf & Altıntaş, 2021:151). Etkili bilgi yönetimi stratejileri, bilgi saklamayı azaltıp açıklığı artırarak bireysel ve örgütsel çıkarlar arasında denge sağlayabilir ve kurumsal başarıyı destekler.

3. Yöntem

Bu çalışmada PRISMA Protokolü kullanılarak sistematik bir derleme gerçekleştirilmiştir. Bu yaklaşım, araştırma boşluklarını belirlemek, karar alma süreçlerine katkı sağlamak ve güvenilir kanıtlar sunmak için etkilidir (Page et al., 2021). Dâhil etme ve dışlama kriterleri, çalışmanın odak alanını netleştirmek amacıyla belirlenmiştir.

Dâhil Etme Kriterleri:

1. Türkçe veya İngilizce yayınlanmış olması,
2. Başlık veya özet kısmında "Bilgi Saklama" veya "Knowledge Hiding" ifadelerinin bulunması,
3. Tam metnine erişilebilir olması,
4. Makale formatında yayınlanmış olması,
5. İşletme ve yönetim disiplinlerine ait olması.

Dışlama Kriterleri:

1. İngilizce ve Türkçe dışında yayımlanmış çalışmalar,
2. Başlık veya özet kısmında "Bilgi Saklama" veya "Knowledge Hiding" ifadeleri olmayan çalışmalar,
3. Sadece özetine erişilebilen çalışmalar,

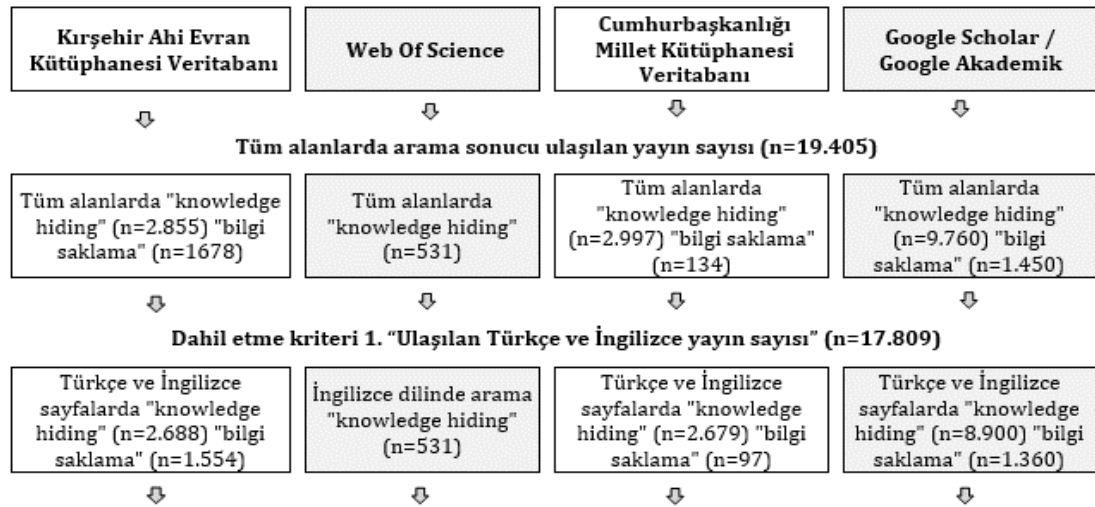
4. Tez, konferans bildirisi veya kitap formatındaki çalışmalar,
5. İşletme ve yönetim disiplinleri dışındaki çalışmalar,
6. Bilgi saklama tutumları dışındaki konulara odaklanan çalışmalar.

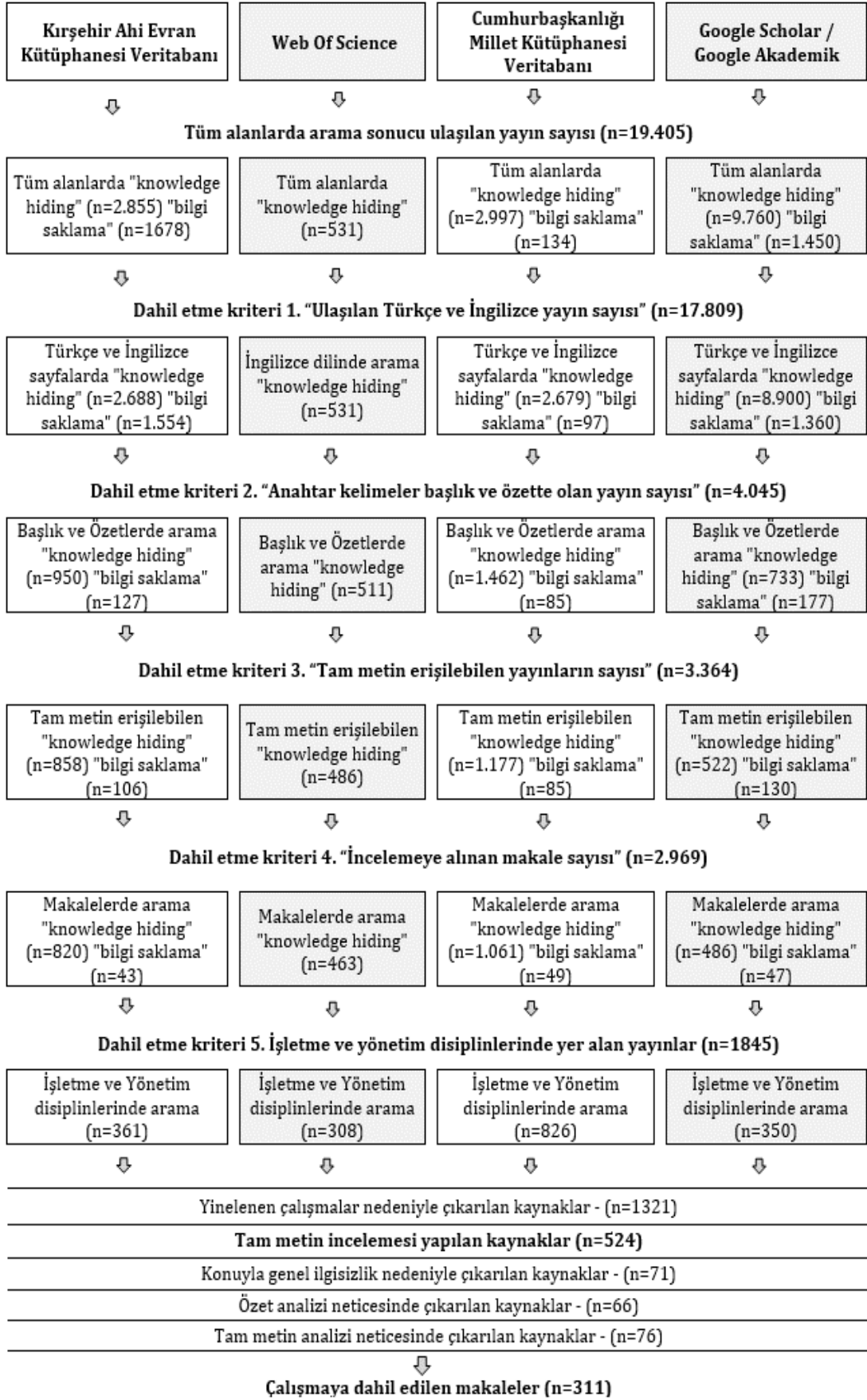
Sistemik inceleme, planlama, uygulama ve sonuçların sunumu olmak üzere üç aşamada gerçekleştirilmiştir. "Knowledge Hiding" ve "Bilgi Saklama" ifadelerini içeren çalışmalar dört veri tabanından seçilmiş, ilgili çalışmaların referansları da taranarak incelemeye dâhil edilmiştir.

Mevcut durum analizi, 2012-2024 yıllarını kapsayan sistemik literatür analizi olarak gerçekleştirilmiştir. Tarih aralığı, He vd. (2021) 2012-2020 dönemini kapsayan incelemesi, Xiao ve Cooke'un (2019) 1997-2017 dönemini ele alan çalışması, Xia ve arkadaşlarının (2022) bilgi saklama araştırmaları için başlangıç yılı olarak 1997'yi belirtmesi, Chen ve Zhang (2023) 2000-2022 yıllarını kapsayan incelemesi ve Alaydi vd. (2021), Scopus ve ScienceDirect'te yayımlanan örgütlerde bilgi saklamanın sonuçlarına dair çalışmalarına dayanarak belirlenmiştir. Bu bağlamda, mevcut literatürü göz önünde bulundurarak örgütlerde bilgi saklama eğilimlerine odaklanan yenilikçi bir araştırma yapılmıştır.

Tarama süreci Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Kütüphanesi (Emerald Publishing, Libdis Makale Koleksiyonu, Science Direct, Wiley Online Library, MDPI, Taylor and Francis, Springer Link, PubMed, IEEE Xplore, Scopus, SAGE Publications, Ovid LWW), Web of Science, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi Veritabanı, Google Scholar / Google Akademik gibi geniş bir veri tabanı yelpazesinde gerçekleştirilmiş ve 19.405 kaynağa ulaşılmıştır.

Şekil 1: Veri Tarama Akış Diyagramı.

Tarama süreci Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi Kütüphanesi (Emerald Publishing, Libdis Makale Koleksiyonu, Science Direct, Wiley Online Library, MDPI, Taylor and Francis, Springer Link, PubMed, IEEE Xplore, Scopus, SAGE Publications, Ovid LWW), Web of Science, Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Google Scholar gibi geniş bir veri tabanı yelpazesinde gerçekleştirilmiş ve 19.405 kaynağa ulaşılmıştır.

Dahil etme ve dışlama kriterleriyle 1.845 makale belirlenmiş, yinelenen çalışmalar nedeniyle 1.321'i çıkarılmıştır. 524 makalenin tam metin incelemesi sonucu, genel ilgisizlik ve analizlerle 213 makale kapsam dışı bırakılmıştır. Nihai olarak, sistematik derleme kapsamında 311 makale incelenmiştir.

Bu sistematik derlemeye ait veri tarama akış diyagramı Şekil 1'de detaylı olarak gösterilmektedir.

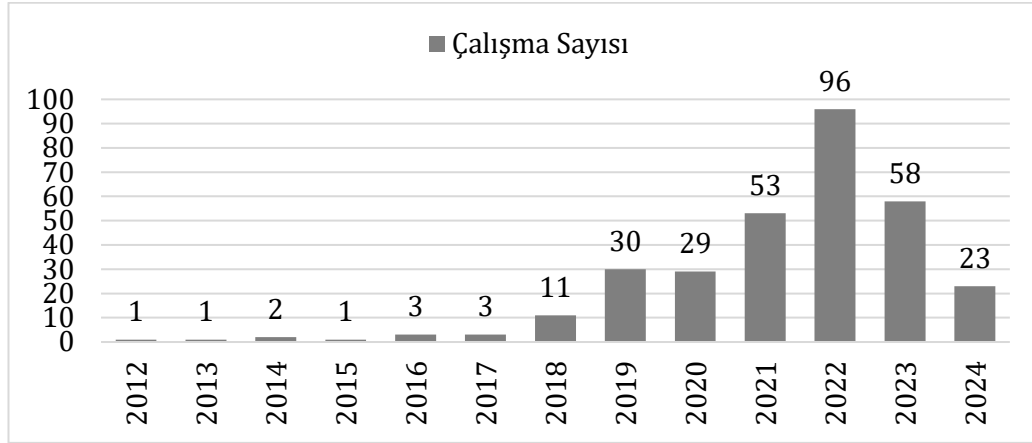
Bu sistematik derlemede, dahil edilen 311 makaleden elde edilen verilerin analizi ve sentezlenmesi amacıyla, araştırmacının yorumlayıcı ve aktif katılımını gerektiren bir tematik analiz yaklaşımı (Braun & Clarke, 2006) benimsenmiştir. Bu doğrultuda öncelikle, her bir makaleden bilgi saklamanın öncülleri, sonuçları ve ilişkili olduğu faktörlere dair ilgili metin bölümleri dikkatle çıkarılmıştır. Ardından, bu veriler açık kodlama yöntemiyle kodlanarak ilk anlamlı birimler ve potansiyel kodlar oluşturulmuştur. Benzer kodların bir araya getirilmesi ve aralarındaki ilişkilerin incelenmesi ile potansiyel alt temalar (örneğin, örgütsel adalet, istismarcı denetim) ve bu alt temaların gruplandırılmasıyla da daha geniş kapsamlı ana kategoriler (Bireysel Faktörler, Liderlik İlişkisi) tanımlanmıştır. Oluşturulan bu ilk tematik yapı ve aday temaların geçerliliğini sağlamak amacıyla, kodlanmış alıntılar ve tüm veri seti bağlamında temaların veriyle uyumu, kendi içlerindeki tutarlılığı ve birbirlerinden ayrılabilirliği değerlendirilerek tematik harita son haline getirilmiştir.

Bu analitik süreç, Creswell (2014) tarafından önerilen genel nitel veri analizi adımları ve gömülü teori prensipleriyle (özellikle açık kodlama ve kategorilerin tümevarımsal olarak geliştirilmesi bakımından) paralellik göstermektedir. Kategorilerin ve temaların nihai olarak oluşturulmasında, literatürdeki kavramsal çerçeveler dikkate alınmakla birlikte, verilerden tümevarımsal bir yaklaşımla yeni temaların ortaya çıkmasına da olanak tanınmıştır.

4. Tanımlayıcı Bulgular

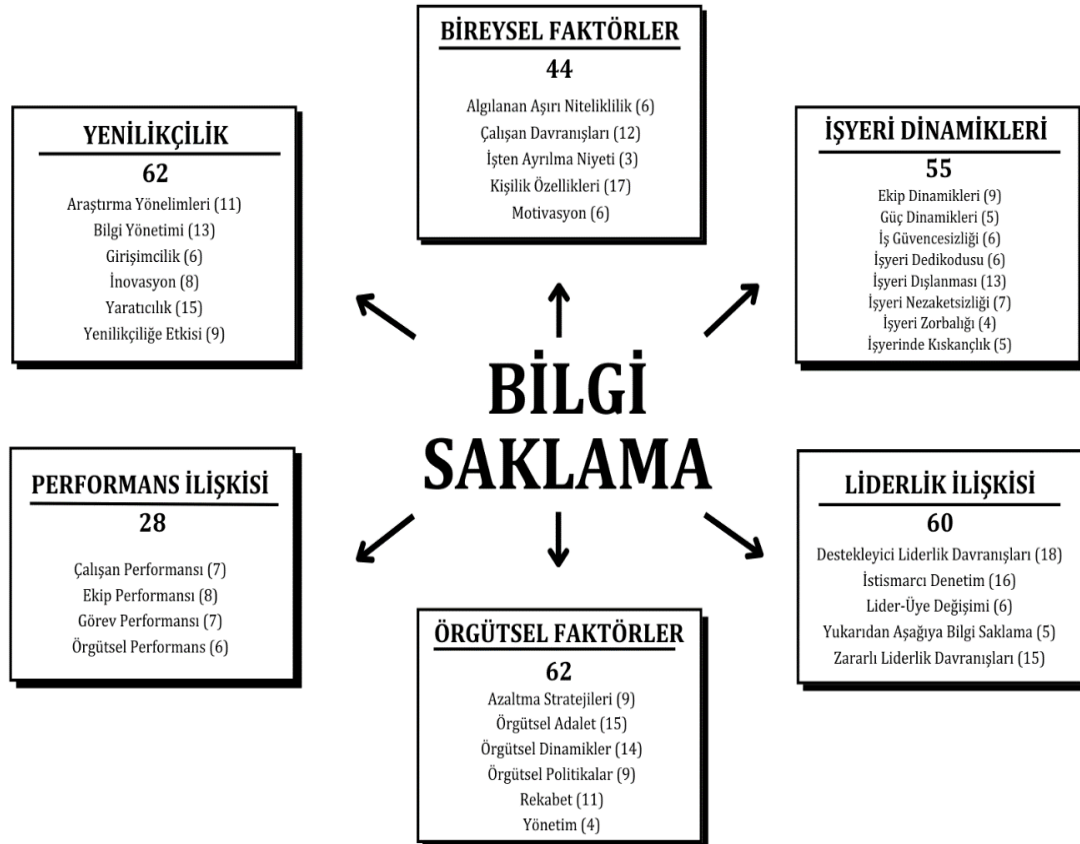
Bu analiz sürecine dahil edilen çalışmaların genel dağılım özellikleri ve analiz sonucunda ulaşılan temel kategoriler aşağıda sunulmaktadır. Öncelikle, çalışma kapsamında yer alan makalelerin yıllara göre dağılımı Grafik 1'de gösterilmiştir.

Grafik 1: Makalelerin Yıllara Göre Dağılımı (Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.)

2012-2017 arasında her yıl 1-3 makale seçilerek düşük araştırma yoğunluğu görülmüştür. 2018’de makale sayısı 11’e yükselmiş, 2019 ve 2020’de sırasıyla 30 ve 29’a ulaşmıştır. 2022’de 96 makale ile zirveye ulaşılan araştırma ilgisi, 2023’te 58’e, 2024’te ise 23’e düşerek azalma eğilimi göstermiştir.

Şekil 2: Bilgi Saklama Kavram Haritası (Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.)

İncelemede, bilgi saklama davranışlarının farklı faktörlerle ilişkileri 6 ana kategori altında sınıflandırılmış ve makale sayıları belirlenmiştir. Sınıflandırmaya ilişkin kavram haritası Şekil 2’de sunulmuştur.

İncelenen çalışmalar arasında yenilikçilik kategorisi, örgütlerin rekabet avantajı için bilgi yönetimine verdiği önemi gösterirken, liderlik ilişkisi kategorisi, liderlik tarzlarının bilgi saklama davranışına etkisine odaklanmaktadır. Liderlerin davranışlarının bilgi paylaşımı üzerindeki kritik rolü, bu alandaki araştırmaların yoğunluğunun temel nedenidir. Örgütsel faktörler kategorisi, kurumsal yapı ve kültürün bilgi saklama ile ilişkisini ele alırken, politikalar ve adalet algısının etkisi kapsamlı şekilde incelenmiştir. İşyeri dinamikleri kategorisi, sosyal ve yapısal etkenler ile ekip çalışması ve iletişim gibi unsurları araştırmaktadır. Bireysel faktörler kategorisi kişilik özellikleri, davranış türleri, niyetler, beklentiler ve motivasyonların bilgi saklama üzerindeki etkisine odaklanmıştır. Performans ilişkisi kategorisi, bilgi saklama ve iş performansı arasındaki sınırlı araştırmalar nedeniyle daha fazla çalışma gerekliliğini vurgular.

Bu genel özet, bilgi saklama davranışının literatürdeki yoğunlaşma alanlarını ve araştırma boşluklarını net şekilde ortaya koyarak akademisyenler ve uygulayıcılara rehberlik etmektedir.

5. Bilgi Saklama Literatürüne İlişkin Değerlendirme

Belirli kriterlere göre seçilmiş makalelerden elde edilen sonuçlar, çalışmaların ana temalarını ve alana özgün katkılarını yansıtarak literatürdeki boşlukları belirlemeyi ve gelecekteki araştırmalar için potansiyel alanları işaret etmeyi hedeflemektedir.

5.1. Bireysel Faktörler

Bu bölümde, çalışanların kişilik özellikleri, davranışsal eğilimleri, niyetleri, beklentileri ve motivasyonları gibi bireysel düzeydeki unsurların bilgi saklama davranışları üzerindeki etkileri incelenmektedir.

5.1.1. Bilgi Saklama ve Algılanan Aşırı Yeterlilik

Algılanan aşırı yeterlilik ile bilgi saklama arasında ters U şeklinde bir ilişki vardır ve lider-üye değişimi bu ilişkide ılımlı rol oynar (Zhang et al., 2022:7-9). Psikolojik sermaye bu ilişkiye kısmen aracılık etmektedir. Kişi-örgüt uyumu, algılanan aşırı yeterlilik ile bilgi saklama arasındaki ilişkiyi ılımlı hale getirmekte ve yüksek uyum, aşırı yeterliliğin bilgi saklama üzerindeki olumsuz etkisini artırmaktadır (Zhu et al., 2022:14). Bu bulgular, örgütlerde bilgi saklama davranışını etkileyen faktörlerin anlaşılmasına katkıda

bulunmakta ve bilgi saklamayı azaltmak için algılanan aşırı yeterliliğin ele alınmasının önemini vurgulamaktadır.

5.1.2. Bilgi Saklama ve Çalışan Davranışları

Çalışanların bilgi saklama davranışları, rekabet (Karakuş & Akçakanat, 2021:1097-1098), intikam arayışı ve nezaketsizlik (Hughes et al., 2023:2-5) ile artarken; işyeri arkadaşlığı (He et al., 2022:8-12) ve iş özerkliği (Peng et al., 2022:2383) bu davranışı azaltabilir. Örgütsel adalet (Huo et al., 2016:883) ve misilleme korkusu (Hayat et al., 2021:293) bilgi saklamada belirleyici etkenlerdir. Bilgi saklama kararları psikolojik ve bağlamsal faktörlere dayanmaktadır (Rao et al., 2021:1532).

5.1.3. Bilgi Saklama ve İşten Ayrılma Niyeti

Bilgi saklama, kişisel faktörler ve örgüt kültürüne bağlı olarak örgütsel gömülmüşlüğü azaltır ve çalışanların işten ayrılma eğilimini artırır (Sheidaee et al., 2022:422). Proje yöneticilerinin bilgi saklaması astlarının işten ayrılma niyetini yükseltirken liderlere olan güveni zedeler (Zhang & Min, 2022:1921). Bu nedenle bilgi paylaşımı ve örgütsel bağlılık ilişkisi özenle yönetilmelidir.

5.1.4. Bilgi Saklama ve Kişilik Özellikleri

Bilgi saklama davranışları, kişilik özellikleri ve bireysel faktörlerden etkilenir. Vicdanlılık (Hamza et al., 2023), açıklık (Banagou et al., 2021:61-64) ve otantik gurur (Han et al., 2022:2608-2609) bilgi saklamayı azaltırken; makyavelizm, narsisizm ve psikopati gibi "karanlık" kişilik özellikleri bilgi saklama ile pozitif ilişkilidir (Pan et al., 2016:285-286). Amirlerin karanlık kişilikleri astların bilgi saklama davranışını artırırken (Soral et al., 2022:1080-1081), proaktif kişilik bu davranışları azaltır (Wang et al., 2024:5-6). Rekabetçi kişilik, rasyonelleştirilmiş saklamayı artırırken (Wu & Liu, 2023:6-7), açık örgüt kültürü ve güçlü teşvikler bilgi saklamayı azaltır (Yang et al., 2021:8).

5.1.5. Bilgi Saklama ve Motivasyon

Bilgi saklama davranışları, çevrimiçi topluluklarda bireylerin içsel (Aleksić et al., 2022) ve özerk (Gagné et al., 2019) motivasyonlarından etkilenir; tehdit algısı ve sosyal mübadele inançları (Yang & Lee, 2021) bu davranışları etkiler. Kurumsal sosyal medya kullanımı, bazı bilgi gizleme türlerini azaltabilse de (Ma et al., 2020), bilgi saklama davranışları inovasyonu zorlaştırabilir (Das & Chakraborty, 2018). Bu nedenle, bilgi saklama ve paylaşımı arasında dengeli bir yönetim stratejisi geliştirilmesi önemlidir.

5.2. İşyeri Dinamikleri

Çalışma ortamındaki sosyal ve yapısal etkileşimlerin bilgi saklama davranışları üzerindeki yansımaları bu başlık altında incelenmektedir. Ekip içi ilişkiler, güç dinamikleri, iş güvencesizliği, dedikodu, dışlanma, nezaketsizlik, zorbalık ve işyerinde kıskançlık gibi faktörlerin bu eğilimleri nasıl şekillendirdiği ele alınmaktadır.

5.2.1. Bilgi Saklama ve Ekip Dinamikleri

Yaratıcı zaman baskısı ve ekip psikolojik güvenliği bilgi saklamayı etkiler; güçlü güvenlik iklimi saklamayı azaltırken, zayıf iklim artırır (Chen et al., 2022:11-13). Ekiplerde bilgi saklama; performans, rekabet, psikolojik sahiplenme, düşmanlık ve kimlik/normlarla ilişkilidir (Fauzi, 2022:298-300). Güven eksikliği, bilgi saklamayı tetikleyerek sosyal bağları zayıflatır ve yenilik kabiliyetini engeller (Butt et al., 2023:148-151). Çalışan sessizliği ile bilgi saklama arasında pozitif bir ilişki vardır; psikolojik sözleşme ihlali bu ilişkiye aracılık eder (Bari et al., 2020:2171-2184). Proje ekiplerinde bilginin benzersizliği saklamayı belirleyen ana faktörlerden biridir (Kamareiy et al., 2018:366-367). Merkezi ağ pozisyonlarındaki çalışanlar daha az bilgi saklarken, yapısal boşluk pozisyonlarındakiler daha fazla bilgi saklar. (Liu & Dong, 2022). Yüksek kaliteli ekip üyesi değişimi algılanan statü ve güvenliği artırarak bilgi saklamayı azaltır (Tan et al., 2022:307-308). Ekip dinamiklerinin etkin yönetimi bilgi saklama eğilimlerini azaltarak ekip verimliliğini artırır.

5.2.2. Bilgi Saklama ve Güç Dinamikleri

Eğilimsel açgözlülük, algılanan bilgi gücü kaybı ile pozitif ilişkilidir; çalışanlar güçlerini korumak için bilgi saklar (Enwereuzor, 2023:1544-1551). Güç kaybetme korkusu bilgi saklamayı artırır; kendine hizmet etme davranışı ve kişisel rekabetçilik bu etkiyi güçlendirir (Iqbal et al., 2022:7-9). Uzman ve referans güç seviyelerindeki uyumsuzluk bilgi paylaşımını desteklese de bilgi saklamayı doğrudan etkilemez (Issac et al., 2023). Güç dinamiklerinin bilgi yönetimi üzerindeki etkisi, örgütsel verimlilik için önemlidir.

5.2.3. Bilgi Saklama ve İş Güvencesizliği

İş güvencesizliği, çalışanların pozisyonlarını koruma amacıyla bilgi saklama eğilimlerini artırır (Ali et al., 2021). Bu durum, bilgi saklama ve takım karşıtı davranışlar aracılığıyla yenilikçi iş davranışlarını olumsuz etkiler (Aliane et al., 2023:6-7). Yapay zekâ farkındalığı, iş güvencesizliği nedeniyle bilgi saklama eğilimini artırırken (Arias-Pérez & Vélez-Jaramillo, 2022:1479-1484), COVID-19 döneminde bilgi saklama azalmış ve çalışanlar bilgiyi iş güvenliği için stratejik bir kaynak olarak kullanmıştır (Shoss et al.,

2023). İş güvencesizliği koşullarının bilgi yönetimi üzerindeki etkisini anlamak, etkin bilgi paylaşımı için kritiktir.

5.2.4. Bilgi Saklama ve İşyeri Dedikodusu

Olumsuz işyeri dedikodusu, yardım davranışını azaltır, bilgi paylaşımını engeller (Cheng et al., 2023) ve ahlaki kopuşa yol açarak bilgi saklamayı artırır (Khan et al., 2021:2380-2382). İç kontrol odağına sahip çalışanlar dedikoduya karşı daha olumlu stratejiler geliştirirken; görev yönelimi ve psikolojik yetkilendirme bu ilişkiyi etkiler (Zhao et al., 2024). İşyeri dedikodusunun bilgi saklama üzerindeki etkilerini anlamak, olumlu bir çalışma iklimi oluşturmak için önemlidir.

5.2.5. Bilgi Saklama ve İşyeri Dışlanması

İşyeri dışlanması, bilgi saklama eğilimini (Alam & Shah, 2022:48-55), sanal kaytarma (Koay, 2018:1123-1125) ve iş gerilimini (Riaz et al., 2019) tetikler. Dilsel dışlanma, bilgi saklamayı artırırken, kültürel zekâ bu etkiyi hafifletir (Albana & Yeşiltaş, 2022:1185-1187). Dışlanma; kişilerarası güvensizlik, kişi-örgüt uyumsuzluğu (Al-Duhouri & Shamsudin, 2023:2-4) ve psikolojik sıkıntı aracılığıyla (Bhatti et al., 2023:495-497) bilgi saklamayı tetikler.

5.2.6. Bilgi Saklama ve İşyeri Nezaketsizliği

İşyeri nezaketsizliği, özellikle yüksek nevrotiklik düzeyine sahip bireylerde bilgi saklamayı artırır (Arshad & İsmail, 2018:278-280). Bu durum, olumsuz duygulara tepki olarak aptalı oynama, kaçamak ve rasyonelleştirilmiş saklama davranışlarına yol açabilir (Irum et al., 2020:968-971). Sonuç olarak, işlevsel bağımlılık zayıflar ve işten ayrılma niyeti artar (Jena & Swain, 2021:2-6). Nezaketsizliğin azaltılması iş ortamını iyileştirmek açısından kritik önemdedir.

5.2.7. Bilgi Saklama ve İşyeri Zorbalığı

Zorbalık, olumsuz duygular ve zaman hırsızlığıyla ilişkili olup bilgi saklamayı tetikleyebilir (Fatima et al., 2021:814-818). Duygusal tükenme ve örgütsel özdeşleşme, zorbalık ve bilgi saklama arasındaki ilişkiye aracılık ederken, bağışlama iklimi tükenmeyi azaltır (Yao et al., 2020:678-679). Bulgular, işyeri zorbalığının bilgi saklamayı artırdığını ortaya koymaktadır.

5.2.8. Bilgi Saklama ve İşyerinde Kıskançlık

İşyeri kıskançlığı, bilgi saklama eğilimini artırarak bilgi paylaşımını azaltır ve inovasyonu olumsuz etkiler (David & Shih, 2024:857-862). İyi huylu kıskançlık bilgi saklamayı

azaltırken, kötü niyetli kıskançlık artırır. Bu durum kıskançlık ve bilgi saklama arasındaki karmaşık ilişkiyi ortaya koyar (Su & Chen, 2023:3-5).

5.3. Liderlik İlişkisi

Bu kısımda, liderlik tarzlarının ve liderlerin sergilediği davranışların, çalışanların bilgi saklama eğilimleri üzerindeki kritik rolü ve bu etkileşimin çeşitli boyutları değerlendirilmektedir.

5.3.1. Bilgi Saklama ve İstismarcı Denetim

İstismarcı denetim, çalışanların bilgi saklama eğilimlerini artırır; bu etki özellikle akademide ve hizmet sektöründe belirgindir (Anand et al., 2023). Psikolojik sözleşme ihlali (Gul et al., 2021:8-9) ve bilişsel sinizm (Chaudhry et al., 2023:4-5) bu ilişkiye aracılık eder. Duygusal zekâ bilgi saklamayı azaltır; bu etki örgütsel sinizm ve liderlikle ilişkilidir (Shailja et al., 2024:7-8). Cezalandırıcı denetim (Sarwar et al., 2021) ve kötü niyetli denetim, bilgi saklama ve yaratıcılığı olumsuz etkiler (Jahanzeb et al., 2019). İstismarcı denetim, bilgi saklamayı artırarak örgütsel verimliliği düşürür.

5.3.2. Lider-Üye Değişimi

Bilgi saklama, liderlik ile yakından ilişkilidir. Özgeci liderlik bilgi saklamayı azaltırken, liderin tetiklediği olumlu duygular bilgi paylaşımını artırır (Abdillah et al., 2022:355-357). Sosyal lider-üye değişimi bilgi saklamayı azaltırken, ekonomik lider-üye değişimi bilgi saklama ile anlamlı bir ilişki göstermez (Babič et al., 2019:1512-1513). Liderin bilgi saklaması, çalışanların ses çıkarma davranışını olumsuz etkiler (Chen, 2020:75-77). Psikolojik güvenlik ve lider-üye değişimi bilgi saklamayı azaltır (He et al., 2020). Lider-üye değişimi farklılaşması, bilgi saklama ile pozitif yaratıcılıkla negatif ilişkilidir (Liao et al., 2024:76-77).

5.3.3. Olumlu ve Destekleyici Liderlik

Olumlu liderlik yaklaşımları bilgi saklamayı azaltır. Etik liderlik bilgi saklamayı engeller (Abdullah et al., 2019:5-7). Alçakgönüllü liderlik (Al Hawamdeh, 2023:1708-1710), dönüşümcü liderlik (Ma et al., 2022:11-12) ve hizmetkâr liderlik (Khan et al., 2023:12-15) bu davranışı çeşitli yollarla azaltırken, ruhani liderlik (Ullah et al., 2023:437) ve birey odaklı güçlendirici liderlik (Lin et al., 2020:6-7) de benzer etkiler gösterir.

5.3.4. Olumsuz ve Zararlı Liderlik

Olumsuz lider davranışları bilgi saklamayı artırır ve örgütsel performansı olumsuz etkiler. Liderin bilgi saklaması örgütsel özdeşleşmeyi zayıflatır ve kişisel çıkar iklimi bu

etkiyi güçlendirir (Abdelmotaleb et al., 2022:1466-1468). Zararlı (Almeida et al., 2022:226-227), kendine hizmet eden ve etik dışı liderlik (Qin et al., 2023:744-747) bilgi saklamayı teşvik ederken, istismarcı liderlik görev performansı ve yaratıcılığı da olumsuz etkiler (Guo et al., 2021:85-86). Yukarıdan aşağıya bilgi saklama uygulamaları bu etkileri yoğunlaştırır.

5.3.5. Yukarıdan Aşağıya Bilgi Saklama

Yukarıdan aşağıya bilgi saklama, iletişim ve verimliliği olumsuz etkiler. Liderlerin bilgi saklaması, çalışan motivasyonu, performansı ve yenilikçi eğilimi zayıflatır. Güvensizlik ve öz yeterlilik bu ilişkide aracı rol oynar (Arain et al., 2020:128-134, 614-618). Bilgi saklama, itibar ve yaratıcılık kaybına yol açarak iş verimliliğini düşürür. Kariyer beklentileri, rekabet ve iş güvenliği gibi faktörler bilgi saklamayı artırarak yöneticilerin performansını zayıflatır (Butt, 2019:3-4).

5.4. Örgütsel Faktörler

Kurumsal yapının ve yerleşik kültürün bilgi saklama davranışlarıyla olan karmaşık ilişkisi bu bölümde mercek altına alınmaktadır. Özellikle politikaların ve adalet algısının bu süreçteki rolü kapsamlı bir şekilde değerlendirilmektedir.

5.4.1. Bilgi Saklamayı Azaltma Stratejileri

Bilgi saklama iş performansı ve çalışan refahı üzerinde çok boyutlu etkilere sahiptir (Siachou et al., 2021:197). Bu davranış; kültür, kişisel motivasyonlar, örgüt yapıları ve çevresel faktörlere bağlı olarak değişir (Affes & Abed, 2023:114). Güven verici çalışma ortamları, sosyal sermaye (Anand & Hassan, 2019:12-13), inovasyon iklimi (Sukumaran & Lanke, 2021:8) ve gelişimsel insan kaynakları uygulamaları (Yang et al., 2024:561-567) bilgi saklama davranışının olumsuz etkilerini azaltır.

5.4.2. Bilgi Saklama ve Örgütsel Adalet

Adaletsizlik bilgi saklamayı artırırken (Abubakar et al., 2019:47-50) mesleki bağlılık bu etkileri azaltabilir (Al Hawamdeh, 2022:44-48). Adalet duyarlılığı, zaman baskısı ve bölgesellik de bilgi saklama üzerinde etkilidir (Jin-Song et al., 2022:2-5). Adaletsizlik algısı yaratıcılığı engelleyerek bilgi saklamayı artırır (Lanke, 2018:30-31). Örgütsel destek ve duygusal bağlılık ise bu davranışı azaltabilir (Ratiu et al., 2021:971-972). Vicdanlılık, bilgi saklama ile duygusal bağlılık ilişkisini dengeler; gizleme, yalnızlık yoluyla bağlılığı azaltır (Garg & Anand, 2020:1417-1419). Bu bulgular, adil bir çalışma ortamının bilgi saklamayı azaltabileceğini göstermektedir.

5.4.3. Bilgi Saklama ve Örgütsel Dinamikler

Örgüt kültürü, dışlanma, nezaketsizlik (Shah & Hashmi, 2019:937) ve örgütsel adaletsizlik algısı (Uyan, 2023:369-371) bilgi saklamayı artırır. Örgütsel sahiplenme, bilgi paylaşımını teşvik eder, gizlemeyi azaltır ve yüksek öz yeterlilik bu ilişkiyi güçlendirir (Hao et al., 2024). Bilişsel iş talepleri ve iş özerkliği bilgi paylaşımını artırırken, görevler arası bağımlılık bilgi saklamayı tetikler (Connelly et al., 2019:780). Sosyal faaliyetler bilgi saklamayı azaltır (Good et al., 2022:417-418). İşe yeni başlayanlar ve ayrılma dönemindeki çalışanlar bilgi saklamaya daha yatkındır (Issac et al., 2020). Kısa vadede güvensizlik performansı artırsa da (Sulistiawan et al., 2022); güvensizlik, rekabetçi iş ortamı ve tanınma eksikliği bilgi saklamayı tetiklemektedir (Jha & Varkkey, 2018:828-832).

5.4.4. Bilgi Saklama ve Örgütsel Politikalar

Algılanan örgütsel politika, bilgi saklamayı dolaylı olarak artırır ve amirlerin bilgi saklaması bu etkiyi güçlendirir (Arain et al., 2022). Etkileşim adaleti bilgi saklamayı azaltır (Dirik, 2019:306-308). Örgütsel ikiyüzlülük bilgi saklamayı artırır ve ahlaki kimlik bu ilişkide aracıdır (Zhao & Liu, 2022). Bilgiyi sahiplenme algısı, ödül ve takdir eksikliği gibi faktörler bilgi saklamayı teşvik ederek güvensizlik, örgütsel bağlılık ve yenilikçilik üzerinde olumsuz etki yaratır (Pereira & Mohiya, 2021:374-376). Adil ve şeffaf politikalar bilgi saklamayı azaltabilecek uygulamalardır.

5.4.5. Bilgi Saklama ve Rekabet

Rekabetçi iklimde politik beceri, bilgi saklama eğilimini artırır (Chen et al., 2024:1635-1636). Rekabetçi psikolojik iklim, bilgi saklama ile pozitif ilişkilidir; örgütsel adalet ve iyimserlik bu etkiyi azaltabilir (Han et al., 2021:196-202). Küçük aile işletmeleri rekabetten korunmak için stratejik bilgi saklamayı kullanır (Hadjielias et al., 2021:280-286). Akademik ortamlarda rekabetçilik bilgi saklamayı artırmaktadır (Hernaus & Černe, 2022:858-860). Rekabetçi amirlerle çalışan bireyler daha sık bilgi saklar; kişisel rekabetçilik ise kaçamak bilgi saklama ve takım performansını etkiler (Ton et al., 2022:9-10). Rekabetçi ortamlar örgütsel performansı zayıflatabilir.

5.4.6. Bilgi Saklama ve Yönetim

Durumsal kısıtlamalar, rekabet, performans güduları ve psikolojik sahiplenme bilgi saklama eğilimini artırır (Anand et al., 2020). Yöneticilerde dürüstlük ve sadakat bilgi paylaşımını destekler (Butt et al., 2023:780-782). Üst yönetimin bilgi şeffaflığı, azınlık hissedarlarının katılımını artırarak yönetimi güçlendirir (Guo et al., 2023:6-9).

Yönetimin teşvikleri bilgi saklamayı caydırmada etkili bir araçtır (Jasimuddin & Saci, 2022:6-7). Yönetim uygulamaları ve liderlik, bilgi saklamayı azaltıcı niteliktedir.

5.5. Performans İlişkisi

Performans ilişkisi bölümünde, bilgi saklama davranışlarının çalışan, ekip, görev ve genel örgütsel performans üzerindeki etkileri ve bu konuda yapılan çalışmaların sınırlılığı vurgulanmaktadır.

5.5.1. Bilgi Saklama ve Çalışan Performansı

Bilgi saklama, iş performansını doğrudan ve duygusal tükenme yoluyla olumsuz etkiler; duygusal zekâ ise bu etkiyi hafifletir (Ain et al., 2024:211-213). Savunmacı rutinler bilgi saklamayı artırırken, şeffaflık kültürü ve bilgi paylaşımı bunu azaltır (Cegarra-Navarro et al., 2021:59-61). İç rekabet ve kaçamak bilgi saklama müşteri ilişkileri ve grup iş birliğini zayıflatır (Chaker et al., 2021:678-679).

5.5.2. Bilgi Saklama ve Ekip Performansı

Bilgi saklama, çalışan performansı ve ekip verimliliğini olumsuz etkiler; mesleki stresin azaltılması bu davranışı hafifletebilir (Haque, 2024). Bilgi saklama, kişiler arası güveni azaltarak geçici ekip performansını düşürür; aktif gizleme ekip verimliliğine zarar verirken, pasif gizleme olumlu etkiler yaratabilir (Miao et al., 2022:9-10). Kısa vadede iş performansını artırsa da (Khoreva & Wechtler, 2020:74-77) uzun vadede takım uyumunu bozar (Wang et al., 2018:289-291). Ekip öğrenmesi, bilgi saklama ile performans arasındaki olumsuz ilişkiye aracılık eder (Zhang & Min, 2019:226-230) ve bu etkiler görev performansını doğrudan etkiler.

5.5.3. Bilgi Saklama ve Görev Performansı

Bilgi saklama, görev performansını ve yaratıcı katkıları sınırlayarak iş akışını olumsuz etkiler (Kurniawanti et al., 2023:956-958). Kaçamak bilgi saklama, birikimli kaynaklara sahip çalışanlarda performansı artırabilirken sınırlı kaynaklara sahip çalışanlarda performans düşüşüne yol açar (Hernaus et al., 2023:509-512). Bölgesellik ve bilgi saklama, görev performansını azaltırken işyeri sapıklığını artırır (Singh, 2019:12-14). Bu etkiler, örgütsel performansın kapsamlı bir değerlendirmesini gerektirir.

5.5.4. Bilgi Saklama ve Örgütsel Performans

Bilgi saklama, proje ekiplerini ve örgütsel performansı olumsuz etkiler; bilgi paylaşımını artırmak kurumsal performansı iyileştirebilir (Chatterjee et al., 2021:306-311). Bilgi saklama, yaratıcılık ve iş ortamını zayıflatırken işbirlikçi davranışlar yenilik için kritik

öneme sahiptir (Di Vaio et al., 2021:570-571). Ödül eksikliği, iç rekabet (Gürlek, 2020:30-31) ve algılanan destek eksikliği (Inegbedion et al., 2024) bilgi saklamayı artırarak örgütsel performansa zarar verir.

5.6. Yenilikçilik

Bilgi saklamanın, kurumların geleceğini şekillendiren araştırma eğilimleri, bilgi yönetimi stratejileri, girişimcilik ruhu, yaratıcı potansiyel ve genel inovasyon kabiliyeti gibi kritik alanlar üzerindeki çok boyutlu etkileri bu kısımda değerlendirilmektedir.

5.6.1. Bilgi Saklama ve Araştırma Yönelimleri

Bilgi saklama üzerine yapılan araştırmalar genellikle yüksek etkili dergilerde yayımlanmakta ve nicel yöntemler kullanılmaktadır (Alaydi et al., 2021:12-13). Çapraz düzeyli ve kolektif bilgi saklama çalışmaları (He et al., 2021:14-15) ile çok taraflı analizler ve kültürler arası perspektifler (Xia et al., 2022:2-3) önerilmektedir. Türkçeye uyarlanan Örgütlerde Bilgi Gizleme Davranışı Ölçeği güvenilir bulunmuş, bilgi gizleme davranışını etkileyen faktörler belirlenmiştir (Kürü & Beğenirbaş, 2022:27-28). Metodolojik boşlukları gidermek için deneysel tasarımlar önerilmekte (Yang et al., 2022:31-32) ve yöntemsel çeşitliliğin önemi vurgulanmaktadır.

5.6.2. Bilgi Saklama ve Bilgi Yönetimi

Bilgi istifçiliği, örgüt kültürü ve bilgi teknolojisi altyapısından etkilenir ve bilgi paylaşımını engelleyerek olumsuz sonuçlara yol açar (Bilginoğlu, 2019:69-70). Sorunun çözümü için veri odaklı yetenekler ve bilgi yoğun yapılar geliştirilmelidir (Chen et al., 2022:1138-1139). Kurumsal sosyal ağlar ve paylaşım kültürü bilgi saklamayı azaltır (Dodokh, 2019:27). Bilgi saklama türleri (kaçamak, aptal oynama, rasyonelleştirilmiş) bilgi yönetimini etkiler; özellikle rasyonelleştirilmiş gizleme olumlu bir etki yaratabilir (Khalid et al., 2022:56-57). Öğrenme kültürü bilgi paylaşımını artırırken (Kucharska & Rebelo, 2022) bilimsel araştırmalarda bilgi saklama güvensizliği artırır (Liu et al., 2020:8-9). Bulgular, paylaşım kültürü ve teknolojik uygulamaların bilgi saklamayı azaltabileceğini vurgular.

5.6.3. Bilgi Saklama ve Girişimcilik

Bilgi saklama, bireylerin bağımsız karar alma ve yenilikçi kültür oluşturma yeteneklerini azaltır (Bratianu et al., 2023:14-15). Girişimci ekiplerin psikolojik sermayesi bilgi saklamayı azaltarak inovasyon performansını destekler; örgütsel inovasyon iklimi bu etkiyi ılımlı hale getirir (Chen et al., 2023:10-12). Rasyonelleştirilmiş bilgi saklama, teknoloji odaklı girişimlerde yeni ürün geliştirme hızını artırabilir (Xiong et al.,

2021:433-434). İşyerinde dışlanma bilgi saklamanın bir nedeni olup, girişimcilik bağlamında kişilerarası yapıların daha fazla araştırılması gerekmektedir (Jafari-Sadeghi et al., 2022:387-388). Bilgi saklama girişimcilik bağlamında bireysel ve örgütsel düzeyde farklı etkiler yaratarak inovasyon süreçlerini kimi zaman engelleyici, kimi zaman da hızlandırıcı bir rol üstlenmektedir.

5.6.4. Bilgi Saklama ve İnovasyon

Görev çatışması ve aldatıcı bilgi saklama, düşük seviyelerde inovasyonu desteklerken (Donate et al., 2022:580-581) üst yönetim ekiplerinin bilgi saklaması inovasyonu olumsuz etkiler (Rong & Liu, 2021:1-7). Açık ve zımni bilgi saklama, inovasyon kalitesi ile ters U şeklinde ilişkilidir; bilgi akışı bu etkiyi güçlendirir (Duan et al., 2022:1492-1495). Kültürler arası uyum, bilgi saklama ve inovasyon arasındaki olumsuz ilişkiyi hafifletir (Jin & Yu, 2022:4). Rasyonelleştirilmiş bilgi saklama, açık inovasyon ve örgütsel çeviklik ilişkisini zayıflatırken (Urresta-Vargas et al., 2023:10), kaçamak bilgi saklama düşük bilgi potansiyeli altında başarı motivasyonu ile olumlu olumlu etkiler yaratabilir (Yang et al., 2023:3).

5.6.5. Bilgi Saklama ve Yaratıcılık

Bilgi saklama, yaratıcı düşüncüyü ve iş performansını olumsuz etkiler (Xiao & Cooke, 2019:480); liderlerin bilgi saklaması, güven eksikliği yaratarak astların yaratıcılığını sınırlar (Akhtar et al., 2022:580-581). Örgütsel ustalık iklimi bu etkileri hafifletebilir (Černe et al., 2014). Bilgi saklama, misilleme eğilimleriyle ekip yaratıcılığını zayıflatırken (Chen et al., 2020:4-5), İK uygulamaları ve örgütsel destek yaratıcılığı teşvik eder (El-Kassar et al., 2022:3). İş güvencesizliği (Sarwat et al., 2021:1262) ve işyeri yalnızlığı (Gafoor, 2020:248-255) yaratıcılığı olumsuz etkiler. Bilginin saklandığı algısı, bilgi arama motivasyonu ile yaratıcılığını artırabilir (Zakariya & Bashir, 2021:695-696).

5.6.6. Bilgi Saklamanın Yenilikçiliğe Etkisi

Bilgi saklama, yenilikçiliği koruma ve rekabet avantajı sağlama amacıyla stratejik olarak kullanılabilir (Abdo & Edgar, 2021:121). Ancak kaçamak ve rasyonelleştirilmiş bilgi saklama yaratıcılığı düşürür; bu ilişki güvensizlik ve amir desteği ile güçlenir (Samdani et al., 2019:347). Ahlaki kopuş yenilik performansını azaltır ve bilgi saklama bu etkiye aracılık eder (Zhang, 2022:5). Psikolojik sahiplenme yenilikçi davranışlarla ilişkilidir; bilgi paylaşımı bu bağı güçlendirir (Mahsud et al., 2022:8-10).

6. Sonuç, Tartışma ve Öneriler

Bu sistematik derleme, 2012-2024 yılları arasında yayınlanmış 311 makalenin analiziyle örgütlerde bilgi saklama davranışlarının nedenlerini, dinamiklerini ve sonuçlarını kapsamlı bir şekilde incelemiştir. İncelenen çalışmalarda, bilgi saklama davranışlarının en yoğun şekilde ele alındığı başlıca kategorilerin Yenilikçilik (62 makale), Örgütsel Faktörler (62 makale) ve Liderlik İlişkisi (60 makale) olduğu görülmüştür. Bu durum, literatürde bilgi saklamanın özellikle örgütlerin inovasyon çabaları, içsel yapıları ve politikaları ile liderlik uygulamaları bağlamında kritik bir konu olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Bu öncelikli çalışma alanlarını, İşyeri Dinamikleri (55 makale) kategorisi takip etmektedir.

Bireysel faktörler (44 makale) incelendiğinde, özellikle rekabetçi kişilik, intikam arayışı, nezaketsizlik ve 'karanlık' kişilik özelliklerinin bilgi saklamayı artırdığı; buna karşın vicdanlılık, açıklık, otantik gurur, proaktif kişilik, işyeri arkadaşlığı ve iş özerkliğinin azaltıcı rol oynadığı görülmüştür. Algılanan aşırı yeterliliğin ise bilgi saklama davranışlarıyla ters U şeklinde bir ilişki sergilediği belirlenmiştir.

İşyeri dinamikleri kategorisinde, özellikle ekip psikolojik güvenliğinin zayıf olmasının, işyeri dışlanmasının, olumsuz işyeri dedikodusunun, işyeri nezaketsizliğinin, iş güvencesizliğinin, işyeri zorbalığının, güç kaybetme korkusunun ve kötü niyetli kıskançlığın bilgi saklama eğilimini artırdığı sıklıkla raporlanmıştır. Güven eksikliği de temel bir tetikleyici olarak öne çıkmaktadır.

Liderlik ilişkisi bağlamında, istismarcı denetim, liderin bilgi saklaması ve zararlı liderlik davranışları çalışanların bilgi saklama eğilimlerini kuvvetle artırmaktadır. Tersine, etik liderlik, alçakgönüllü liderlik ve dönüşümcü liderlik gibi olumlu liderlik yaklaşımlarının bilgi saklamayı azalttığı görülmüştür.

Örgütsel faktörler açısından, adaletsizlik algısı, olumsuz algılanan örgütsel politikalar ve yoğun rekabetçi bir örgüt ikliminin bilgi saklamayı teşvik ettiği; güven verici çalışma ortamlarının, sosyal sermayenin ve inovasyon ikliminin ise bu davranışı azalttığı tespit edilmiştir.

Bilgi saklamanın genel olarak çalışan performansı, ekip performansı, yaratıcılık ve örgütsel yenilikçilik üzerinde olumsuz etkileri olduğu yaygın bir bulgudur. Bununla birlikte, performans ilişkisi kategorisindeki (28 makale) çalışmaların sayısının diğer bazı kategorilere göre daha az olması dikkat çekicidir ve bu alanda daha fazla araştırmaya ihtiyaç olduğunu göstermektedir. Bazı bilgi saklama türlerinin (örneğin, pasif gizleme

veya kaçamak bilgi saklama) belirli durumlarda veya kısa vadede iş performansı üzerinde olumlu etkileri olabileceğine dair sınırlı sayıda bulgu da mevcuttur.

İncelenen ana kategoriler, bu kategoriler altında öne çıkan alt temalar, ilgili alt temalara odaklanan makale sayıları ve bilgi saklamaya yönelik genel etki yönleri özet olarak Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1: Bilgi Saklamayı Etkileyen Faktörlerin Kategorik Dağılımı, Alt Temaları ve Etki Yönleri

Ana Kategori (Toplam Makale)	Alt Tema / İncelenen Faktörler	Makale Sayısı	İncelenen Alt Temaların Bilgi Saklamaya Etkisi
1. Bireysel Faktörler (44 makale)	Algılanan Aşırı Yeterlilik	6	Ters U şeklinde ilişki
	Çalışan Davranışları	7	Çeşitli (rekabet, intikam artırır; arkadaşlık, özerklik azaltır)
	İşten Ayrılma Niyeti	3	Artırır
	Kişilik Özellikleri	22	Çeşitli (karanlık üçlü artırır; vicdanlılık, açıklık azaltır)
	Motivasyon	6	Çeşitli (içsel/özerk motivasyon etkiler; tehdit algısı artırır)
2. İşyeri Dinamikleri (55 makale)	Ekip Dinamikleri	9	Zayıf psikolojik güvenlik, güven eksikliği artırır
	Güç Dinamikleri	5	Güç kaybetme korkusu artırır
	İş Güvencesizliği	6	Artırır
	İşyeri Dedikodusu	6	Olumsuz dedikodu artırır
	İşyeri Dışlanması	13	Artırır
	İşyeri Nezaketsizliği	7	Artırır
	İşyeri Zorbalığı	4	Artırır
	İşyerinde Kıskançlık	5	Kötü niyetli kıskançlık artırır
3. Liderlik İlişkisi (60 makale)	İstismarcı Denetim	16	Artırır
	Lider-Üye Değişimi	6	Sosyal LMX azaltır; farklılaşma artırır
	Olumlu ve Destekleyici Liderlik	18	Azaltır (Etik, Alçakgönüllü, Dönüşümcü vb.)
	Zararlı ve İstismarcı Liderlik	15	Artırır
	Yukarıdan Aşağıya Bilgi Saklama	5	Artırır (Çalışanların motivasyonunu düşürür)
4. Örgütsel Faktörler (62 makale)	Azaltma Stratejileri	9	Stratejiler azaltır
	Örgütsel Adalet	15	Adaletsizlik artırır
	Örgütsel Dinamikler	14	Olumsuz dinamikler artırır, pozitifler azaltır

	Örgütsel Politikalar	9	Olumsuz politikalar artırır
	Rekabet	11	Artırır
	Yönetim	4	İyi yönetim azaltır
5. Performans İlişkisi (28 makale)	Çalışan Performansı	7	Genellikle Olumsuz
	Ekip Performansı	8	Genellikle Olumsuz
	Görev Performansı	7	Genellikle Olumsuz
	Örgütsel Performans	6	Genellikle Olumsuz
6. Yenilikçilik (62 makale)	Araştırma Yönelimleri	11	Çeşitli (metodolojik ihtiyaçlar var)
	Bilgi Yönetimi	13	İstifçilik olumsuz etkiler, iyi KM (Bilgi Yönetimi) azaltır
	Girişimcilik	6	Genellikle Olumsuz
	İnovasyon	8	Genellikle Olumsuz (bazı istisnalar olabilir)
	Yaratıcılık	15	Genellikle Olumsuz
	Bilgi Saklamanın Yenilikçiliğe Etkisi	9	Genellikle Olumsuz

Kaynak: Yazar(lar) tarafından oluşturulmuştur.

Bu bulgular ışığında, bilgi saklamanın örgütler için çok boyutlu ve önemli bir sorun olduğu açıktır. Bireysel özelliklerden başlayarak, ekip içi dinamikler, liderlik yaklaşımları ve genel örgüt iklimine kadar birçok faktör bu karmaşık davranışı etkilemektedir.

Bu karmaşık etkileşimde, özellikle liderlerin tutum ve davranışları, çalışanların adalet algısı ve işyerindeki psikolojik güvenlik düzeyleri bilgi paylaşımı kararında merkezi rol oynamaktadır. Mevcut derleme, 2020 sonrası yayınları da kapsayarak bu dinamiklere güncel bir perspektif sunarken; bilgi saklamanın verimlilik, inovasyon, güven, örgütsel bağlılık ve iş birliği gibi temel örgütsel süreç ve çıktılar üzerindeki yıkıcı etkilerine dikkat çekmektedir. Bu durum, uzun vadede kurumların sürdürülebilirliğini ve rekabet avantajını tehdit etmekte olup, özellikle yenilikçilik ve performans ilişkisi alanlarında daha fazla araştırmaya ihtiyaç duyulduğunu da ortaya koymaktadır.

Bu sistematik derlemeden elde edilen bulgular doğrultusunda, örgütlerde bilgi saklama davranışlarını azaltmak ve bilgi paylaşımını teşvik etmek için şu stratejik alanlara odaklanılması önerilmektedir:

İstismarcı ve zararlı liderlik davranışları engellenmeli; etik, dönüşümcü, alçakgönüllü ve destekleyici liderlik tarzları eğitimlerle ve liderlerin rol model olmasıyla güçlendirilmelidir. Örgütsel adalet algısı (dağıtımsal, prosedürel, etkileşimsel) ve

çalışanların kendilerini güvende hissederek fikirlerini beyan edebilecekleri psikolojik güven ortamları yaratılmalıdır. Şeffaflık politikaları ve düzenli geri bildirim mekanizmalarıyla güvene dayalı ilişkiler pekiştirilmelidir.

İşyeri dışlanması, dedikodu ve nezaketsizlik gibi olumsuz dinamikleri önleyici politikalar geliştirilmeli, pozitif işyeri ilişkileri (ekip çalışmaları, sosyal etkinlikler) teşvik edilmelidir. Performans değerlendirme sistemleri, rekabetten ziyade bilgi paylaşımını, iş birliğini ve ortak başarıyı takdir edecek şekilde yeniden düzenlenmelidir.

Çalışanların kendi kişilik ve motivasyonlarının bilgi saklamadaki rolü konusunda farkındalıkları artırılmalı; rekabetçi veya güvensiz hissedenlere yönelik destek ve mentorluk sağlanmalıdır. Bilgi paylaşımını kolaylaştıran dijital araçlar ve platformlar etkin kullanılmalıdır.

Bu derlemede özellikle bilgi saklama-performans ilişkisi ve bilgi saklama-bireysel faktörler konularında daha derinlemesine çalışmalar yapılmasına ihtiyaç olduğu net bir şekilde görülmüştür. Literatürde nicel yöntemlerin baskın olduğu göz önüne alındığında, bu alanlarda ve genel olarak bilgi saklama araştırmalarında metodolojik çeşitliliğin artırılması; örneğin, çapraz düzeyli ve kolektif bilgi saklama süreçlerini inceleyen, çok taraflı analizleri benimseyen çalışmalara daha fazla ağırlık verilmesi önerilmektedir. Ayrıca, farklı örgütsel kültürlerde ve sektörlerde bilgi saklama dinamiklerinin nasıl değiştiğini ortaya koyacak kültürlerarası ve karşılaştırmalı araştırmalar da literatüre önemli katkılar sunacaktır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı % 60 2. Yazarın katkı oranı ise % 40'dır. 1. Yazar, çalışmanın tasarlanması (% 5), veri toplanması (% 20), veri analizi (% 15), metin yazımı (% 15), makale gönderimi (% 5) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır. 2. Yazar, çalışmanın tasarlanması (% 20), makale revizyonu (% 20) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazar(lar) herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir(ler).

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is % 60, and the contribution rate of the 2nd author is % 40 The 1st author contributed to the design of the study (% 5), data collection (% 20), data analysis (% 15), manuscript writing (% 15), and article submission (% 5) at the specified rates. The 2nd author contributed to the design of the study (% 20), and article revision (% 20) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The author(s) declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynakça

Abdelmotaleb, M., Mouri, N., & Saha, S. K. (2022). Leader knowledge hiding and employee organizational identification in the Egyptian service industry. *Journal of Knowledge Management, 26*(6), 1458-1475.

Abdillah, M. R., Wu, W., & Anita, R. (2022). Can altruistic leadership prevent knowledge-hiding behaviour? Testing dual mediation mechanisms. *Knowledge Management Research & Practice, 20*(3), 352-366.

Abdo, S. S., & Edgar, D. (2021). Knowledge hiding as an unprecedented auxiliary in the knowledge management process for protection and to achieve innovation: The case of a pharmaceutical MNE operating in Egypt. *Journal of Contemporary Research in Business, Economics and Finance, 3*(3), 109-127.

Abdullah, M. I., Dechun, H., Ali, M., & Usman, M. (2019). Ethical leadership and knowledge hiding: A moderated mediation model of relational social capital and instrumental thinking. *Frontiers in Psychology, 10*, 2403.

Abubakar, A. M., Behraves, E., Rezapouraghdam, H., & Yildiz, S. B. (2019). Applying artificial intelligence technique to predict knowledge hiding behavior. *International Journal of Information Management, 49*, 45-57.

Affes, H. S., & Abed, F. A. (2023). Knowledge hiding: The facts and concepts: A literature review. *International Journal of Studies in Business Management, Economics and Strategies, 2*(8), 102-121.

Ain, N. U., Azeem, M. U., Haq, I. U., & Mehmood, I. (2024). When does knowledge hiding hinder employees' job performance? The roles of emotional exhaustion and emotional intelligence. *Knowledge Management Research & Practice, 22*(2), 210-222.

Akhtar, M. W., Karatepe, O. M., Syed, F., & Husnain, M. (2022). Leader knowledge hiding, feedback avoidance and hotel employee outcomes: A moderated mediation model. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 34*(2), 578-600.

Al Hawamdeh, N. (2022). The moderating effect of professional commitment on the relationship between perceived organisational injustice and knowledge-hiding behaviour. *International Journal of Business and Management, 17*(10), 41-52.

Al Hawamdeh, N. (2023). Does humble leadership mitigate employees' knowledge-hiding behaviour? The mediating role of employees' self-efficacy and trust in their leader. *Journal of Knowledge Management, 27*(6), 1702-1719.

Alam, S., & Shah, S. H. A. (2022). Impact of workplace ostracism on the knowledge flow in the employees of service sector of Pakistan. *Academic Journal of Social Sciences, 6*(2), 42-58.

Alaydi, B., Mahomed, A. S. B., Imm, N. S., & Hwa, C. J. (2021). The consequences of knowledge hiding behavior in organizations: A systematic literature review. *Studies of Applied Economics*, 39(10), 1-14.

Albana, M. J., & Yeşiltaş, M. (2022). Impact of linguistic ostracism on knowledge sharing, hiding and hoarding and the moderating role of cultural intelligence. *Kybernetes*, 51(3), 1180-1198.

Al-Dhuhouri, F. S., & Shamsudin, F. M. (2023). The mediating influence of perceived workplace ostracism on the relationship between interpersonal distrust and knowledge hiding and the moderating role of person-organization unfit. *Heliyon*, 9(9), 1-11.

Aleksić, D., Rangus, K., & Slavec Gomezel, A. (2022). Microfoundations of SME open innovation: The role of help, knowledge sharing and hiding. *European Journal of Innovation Management*, 25(6), 178-203.

Ali, M., Ali, I., Albort-Morant, G., & Leal-Rodríguez, A. L. (2021). How do job insecurity and perceived well-being affect expatriate employees' willingness to share or hide knowledge? *International Entrepreneurship and Management Journal*, 17(1), 185-210.

Aliane, N., Al-Romeedy, B. S., Agina, M. F., Salah, P. A. M., Abdallah, R. M., Fatah, M. A. H. A., & Khairy, H. A. (2023). How job insecurity affects innovative work behavior in the hospitality and tourism industry? The roles of knowledge hiding behavior and team anti-citizenship behavior. *Sustainability*, 15(18), 13956.

Almeida, J. G., De Hoogh, A. H., Franco, V. R., & Porto, J. B. (2022). Harmful leader behaviors: Toward an increased understanding of how different forms of unethical leader behavior can harm subordinates. *Journal of Business Ethics*, 180(1), 215-244.

Altıntaş, M., Özata, M., & Bozbayır, O. (2022). Etik liderlik ve whistleblowing (erdemli raporlama): Yükseköğretimde bir araştırma. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 13(35), 864-892.

Anand, A., Centobelli, P., & Cerchione, R. (2020). Why should I share knowledge with others? A review-based framework on events leading to knowledge hiding. *Journal of Organizational Change Management*, 33(2), 379-399.

Anand, A., Dalmasso, A., Hungund, S., Centobelli, P., Cerchione, R., & Dumazert, J. P. (2023). Abusive supervision effects on employee knowledge hiding behavior in academia. *Journal of the Knowledge Economy*, 15(2), 1012-1030.

Anand, P., & Hassan, Y. (2019). Knowledge hiding in organizations: Everything that managers need to know. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*, 33(6), 12-15.

Arain, G. A., Bhatti, Z. A., Hameed, I., & Fang, Y. H. (2020). Top-down knowledge hiding and innovative work behavior (IWB): A three-way moderated-mediation analysis of self-efficacy and local/foreign status. *Journal of Knowledge Management*, 24(2), 127-149.

Arain, G. A., Hameed, I., Khan, A. K., Strologo, A. D., & Dhir, A. (2022). How and when do employees hide knowledge from co-workers? *Journal of Knowledge Management*, 26(7), 1789-1806.

Arias-Pérez, J., & Vélez-Jaramillo, J. (2022). Understanding knowledge hiding under technological turbulence caused by artificial intelligence and robotics. *Journal of Knowledge Management*, 26(6), 1476-1491.

Arshad, R., & İsmail, I. R. (2018). Workplace incivility and knowledge hiding behavior: Does personality matter? *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 5(3), 278-288.

Babič, K., Černe, M., Connelly, C. E., Dysvik, A., & Škerlavaj, M. (2019). Are we in this together? Knowledge hiding in teams, collective prosocial motivation and leader-member exchange. *Journal of Knowledge Management*, 23(8), 1502-1522.

Banagou, M., Batistič, S., Do, H., & Poell, R. F. (2021). Relational climates moderate the effect of openness to experience on knowledge hiding: A two-country multi-level study. *Journal of Knowledge Management*, 25(11), 60-87.

Bari, M. W., Ghaffar, M., & Ahmad, B. (2020). Knowledge-hiding behaviors and employees' silence: Mediating role of psychological contract breach. *Journal of Knowledge Management*, 24(9), 2171-2194.

Bartol, K. M., & Srivastava, A. (2002). Encouraging knowledge sharing: The role of organizational reward systems. *Journal of Leadership & Organizational Studies*, 9(1), 64-76.

Bhatti, S. H., Hussain, M., Santoro, G., & Culasso, F. (2023). The impact of organizational ostracism on knowledge hiding: Analysing the sequential mediating role of efficacy needs and psychological distress. *Journal of Knowledge Management*, 27(2), 485-505.

Bilginoğlu, E. (2019). Knowledge hoarding: A literature review. *Management Science Letters*, 9(1), 61-72.

Bratianu, C., Mocanu, R., Stanescu, D. F., & Bejinaru, R. (2023). The impact of knowledge hiding on entrepreneurial orientation: The mediating role of factual autonomy. *Sustainability*, 15(17), 13057.

Braun, V., & Clarke, V. (2006). Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2), 77-101.

Butt, A. S. (2019). Consequences of top-down knowledge hiding in firms: A pilot study. *Heliyon*, 5(12), E03000, 1-5.

Butt, A. S., Ahmad, A. B., & Shah, S. H. H. (2023). Role of personal relationships in mitigating knowledge hiding behaviour in firms: A dyadic perspective. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 53(4), 766-784.

Butt, A. S., Shah, S. H. H., & Ahmad, A. B. (2023). Does knowledge hiding undermine buyer-supplier relationship performance in supply chains? A dyadic perspective. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 53(1), 142-165.

Cegarra-Navarro, J. G., Wensley, A., Batistic, S., Evans, M., & Para, C. C. (2021). Minimizing the effects of defensive routines on knowledge hiding through unlearning. *Journal of Business Research*, 137, 58-68.

Černe, M., Nerstad, C. G., Dysvik, A., & Škerlavaj, M. (2014). What goes around comes around: Knowledge hiding, perceived motivational climate and creativity. *Academy of Management Journal*, 57(1), 172-192.

Chaker, N. N., Nowlin, E. L., Walker, D., & Anaza, N. A. (2021). Defending the frontier: Examining the impact of internal salesperson evasive knowledge hiding on perceptions of external customer outcomes. *European Journal of Marketing*, 55(3), 671-699.

Chatterjee, S., Chaudhuri, R., Thrassou, A., & Vrontis, D. (2021). Antecedents and consequences of knowledge hiding: The moderating role of knowledge hiders and knowledge seekers in organizations. *Journal of Business Research*, 128, 303-313.

Chaudhry, M. G., Hameed, Z., & Ahmed, F. (2023). Effect of abusive supervision on organizational cynicism (cognitive, affective, behavioral) mediating effect of playing dumb. *Plos One*, 18(4), E0284884, 1-18.

Chen, C. (2020). The effect of leader knowledge hiding on employee voice behavior—the role of leader-member exchange and knowledge distance. *Open Journal of Social Sciences*, 8(4), 69-95.

Chen, L., Zhang, S., Hu, X., Liu, S., & Lan, R. (2024). Does political skill promote knowledge hiding? An impression management perspective. *Journal of Knowledge Management*, 28(6), 1632-1647.

Chen, M., Mi, X., Xue, J., Li, Y., & Shi, J. (2023). The impact of entrepreneurial team psychological capital on innovation performance: The mediating role of knowledge sharing and knowledge hiding. *Frontiers in Psychology*, 14, 1133270.

Chen, W., & Zhang, J. H. (2023). Does shared leadership always work? A state-of-the-art review and future prospects. *Journal of Work-Applied Management*, 15(1), 51-66.

Chen, X., Lin, W., & Xu, A. (2022). Research on the influence mechanism of creative time pressure on employee knowledge hiding: Evidence from creative service enterprises in China. *Frontiers in Psychology*, 13, 937304.

Chen, X., Wei, S., & Rice, R. E. (2020). Integrating the bright and dark sides of communication visibility for knowledge management and creativity: The moderating role of regulatory focus. *Computers in Human Behavior*, 111, 106421.

Chen, Y., Luo, H., Chen, J., & Guo, Y. (2022). Building data-driven dynamic capabilities to arrest knowledge hiding: A knowledge management perspective. *Journal of Business Research*, 139, 1138-1154.

Cheng, B., Peng, Y., Shaalan, A., & Tourky, M. (2023). The hidden costs of negative workplace gossip: Its effect on targets' behaviors, the mediating role of guanxi closeness and the moderating effect of need for affiliation. *Journal of Business Ethics*, 182(1), 287-302.

Connelly, C. E., Černe, M., Dysvik, A., & Škerlavaj, M. (2019). Understanding knowledge hiding in organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 40(7), 779-782.

Connelly, C. E., Zweig, D., Webster, J., & Trougakos, J. P. (2012). Knowledge hiding in organizations. *Journal of Organizational Behavior*, 33(1), 64-88.

Çetinkaya, F. F., & Altıntaş, M. (2021). Whistleblowing (erdemli raporlama) ve mantar yönetim arasındaki ilişki. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 31(2), 781-793.

Das, A. K., & Chakraborty, S. (2018). Knowledge withholding within an organization: The psychological resistance to knowledge sharing linking with territoriality. *Journal on Innovation and Sustainability RISUS*, 9(3), 94-108.

David, T., & Shih, H. A. (2024). Evolutionary motives in employees' knowledge behavior when being envied at work. *Journal of Knowledge Management*, 28(3), 855-873.

Di Vaio, A., Hasan, S., Palladino, R., Profita, F., & Mejri, I. (2021). Understanding knowledge hiding in business organizations: A bibliometric analysis of research trends, 1988–2020. *Journal of Business Research*, 134, 560-573.

Dirik, D. (2019). Örgütsel adalet algısı ve bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkilerde algılanan örgütsel politikanın rolü üzerine bir araştırma. *Journal of Turkish Studies*, 14(2), 295-312.

Dodokh, A. (2019). Impact of enterprise social networking systems use on workplace knowledge hiding behaviour: The moderating role of knowledge sharing culture. *Journal of Resources Development and Management*, 54, 27-38.

Donate, M. J., González-Mohíno, M., Appio, F. P., & Bernhard, F. (2022). Dealing with knowledge hiding to improve innovation capabilities in the hotel industry: The unconventional role of knowledge-oriented leadership. *Journal of Business Research*, 144, 572-586.

Duan, Y., Yang, M., Huang, L., Chin, T., Fiano, F., De Nuccio, E., & Zhou, L. (2022). Unveiling the impacts of explicit vs. tacit knowledge hiding on innovation quality: The moderating role of knowledge flow within a firm. *Journal of Business Research*, 139, 1489-1500.

El-Kassar, A. N., Dagher, G. K., Lythreathis, S., & Azakir, M. (2022). Antecedents and consequences of knowledge hiding: The roles of HR practices, organizational support for creativity, creativity, innovative work behavior and task performance. *Journal of Business Research*, 140, 1-10.

Enwereuzor, I. K. (2023). Does dispositional greed predispose employees to hide knowledge? *Management Research Review*, 46(11), 1542-1558.

Fatima, D., Abdul Ghaffar, M. B., Zakariya, R., Muhammad, L., & Sarwar, A. (2021). Workplace bullying, knowledge hiding and time theft: Evidence from the health care institutions in Pakistan. *Journal of Nursing Management*, 29(4), 813-821.

Fauzi, M. A. (2022). A review of knowledge hiding in team: Evaluation of critical research streams. *Team Performance Management: An International Journal*, 28(5/6), 281-305.

Gafoor, S. A. (2020). Workplace loneliness and employee creativity from a positive perspective. *International Journal of Research in Business and Social Science*, 9(6), 244-262.

Gagné, M., Tian, A., Soo, C., Zhang, B., Ho, K., & Hosszu, K. (2019). Different motivations for knowledge sharing and hiding: The role of motivating work design. *Journal of Organizational Behavior*, 40(7), 783-799.

Garg, N., & Anand, P. (2020). Knowledge hiding, conscientiousness, loneliness and affective commitment: A moderated mediation model. *International Journal of Educational Management*, 34(9), 1417-1437.

Ghasemaghaei, M., & Turel, O. (2020). Possible negative effects of big data on decision quality in firms: The role of knowledge hiding behaviours. *Information Systems Journal*, 31(2), 268-293.

Good, J. R. L., Halinski, M., & Boekhorst, J. A. (2022). Organizational social activities and knowledge management behaviors: An affective events perspective. *Human Resource Management*, 62(4), 413-427.

Gul, R. F., Dunnan, L., Jamil, K., Awan, F. H., Ali, B., Kaiser, A., & Aobin, Q. (2021). Abusive supervision and its impact on knowledge hiding behavior among sales force. *Frontiers in Psychology*, 12, 800778.

Guo, C., Gao, M., & Li, J. (2023). Research on the role of minority shareholders in state-owned enterprises based on big data. *Sustainability*, 15(3), 2355.

Guo, L., Cheng, K., & Luo, J. (2021). The effect of exploitative leadership on knowledge hiding: A conservation of resources perspective. *Leadership & Organization Development Journal*, 42(1), 83-98.

Gürlek, M. (2020). Antecedents of knowledge hiding in organizations: A study on knowledge workers. *Economics Business and Organization Research*, 25(2), 20-32.

Hadjielias, E., Christofi, M., & Tarba, S. (2021). Knowledge hiding and knowledge sharing in small family farms: A stewardship view. *Journal of Business Research*, 137, 279-292.

Hamza, M. A., Rehman, S., Sarwar, A., & Choudhary, K. N. (2023). Is knowledge a tenement? The mediating role of team member exchange over the relationship of big five personality traits and knowledge-hiding behavior. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 53(1), 166-186.

Han, M. S., Hampson, D. P., & Wang, Y. (2022). Two facets of pride and knowledge hiding: An empirical analysis. *Journal of Knowledge Management*, 26(10), 2602-2617.

Han, M. S., Masood, K., Cudjoe, D., & Wang, Y. (2021). Knowledge hiding as the dark side of competitive psychological climate. *Leadership & Organization Development Journal*, 42(2), 195-207.

Hao, J. X., Chen, Z., Mahsud, M., & Yu, Y. (2024). Organizational psychological ownership and innovative work behavior: The roles of coexisting knowledge sharing and hiding across organizational contexts. *Journal of Knowledge Management*, 28(8), 2197-2219.

Haque, A. U. (2024). Knowledge hiding and occupational stress affecting employees' performance: Comparative analysis from emerging and advanced economies. *Knowledge Management Research & Practice*, 22(5), 446-459.

Hayat, N., Mukhtar, U., & Salameh, A. A. (2021). Exploring the role of abusive supervision and customer mistreatment with a felt obligation on the knowledge hiding behaviours among front-line employees: A group analysis. *Asian Journal of Business Ethics*, 10(2), 293-314.

He, P., Jiang, C., Xu, Z., & Shen, C. (2021). Knowledge hiding: Current research status and future research directions. *Frontiers in Psychology, 12*, 748237.

He, P., Sun, R., Zhao, H., Zheng, L., & Shen, C. (2020). Linking work-related and non-work-related supervisor-subordinate relationships to knowledge hiding: A psychological safety lens. *Asian Business & Management, 21*(4), 525-546.

He, P., Wang, J., Zhou, H., Zhang, C., Liu, Q., & Xie, X. (2022). Workplace friendship, employee well-being and knowledge hiding: The moderating role of the perception of Chaxu climate. *Frontiers in Psychology, 13*, 1036579.

Hernaus, T., & Černe, M. (2022). Trait and/or situation for evasive knowledge hiding? Multiple versus mixed-motives perspective of trait competitiveness and prosocial motivation in low-and high-trust work relationships. *European Journal of Work and Organizational Psychology, 31*(6), 854-868.

Hernaus, T., Dragičević, N., & Sitar, A. S. (2023). Evasive (knowledge) hiding and task performance: The moderating role of accumulative job resources. *Personnel Review, 53*(2), 508-525.

Holten, A., Hancock, G., Persson, R., Hansen, Å., & Høgh, A. (2016). Knowledge hoarding: Antecedent or consequent of negative acts? The mediating role of trust and justice. *Journal of Knowledge Management, 20*(2), 215-229.

Hughes, I. M., Levey, Z. J., Sturgis, G. D., & Box, M. J. (2023). Spitefulness as a boundary condition for the relations between subtle workplace mistreatment and deviant work behavior. *Personality and Individual Differences, 207*, 112174.

Huo, W., Cai, Z., Luo, J., Men, C., & Jia, R. (2016). Antecedents and intervention mechanisms: A multi-level study of R&D team's knowledge hiding behavior. *Journal of Knowledge Management, 20*(5), 880-897.

Inegbedion, H. E., Sajuyigbe, A., Osifo, S., & Imohiosen, D. (2024). Predictors of knowledge hiding and organisational success: Empirical evidence from Nigeria. *Current Psychology, 43*(11), 10016-10028.

Iqbal, O., Ali, Z., & Azam, A. (2022). Exploring the underlying mechanism between fear of losing power and knowledge hiding. *Frontiers in Psychology, 13*, 1069012.

Irum, A., Ghosh, K., & Pandey, A. (2020). Workplace incivility and knowledge hiding: A research agenda. *Benchmarking: An International Journal, 27*(3), 958-980.

Issac, A. C., Baral, R., & Bednall, T. C. (2020). Don't play the odds, play the man: Estimating the driving potency of factors engendering knowledge hiding behaviour in stakeholders. *European Business Review, 32*(3), 531-551.

Issac, A. C., Bednall, T. C., Baral, R., Magliocca, P., & Dhir, A. (2023). The effects of expert power and referent power on knowledge sharing and knowledge hiding. *Journal of Knowledge Management, 27*(2), 383-403.

Jafari-Sadeghi, V., Mahdiraji, H. A., Devalle, A., & Pellicelli, A. C. (2022). Somebody is hiding something: Disentangling interpersonal level drivers and consequences of

knowledge hiding in international entrepreneurial firms. *Journal of Business Research*, 139, 383-396.

Jahanzeb, S., Fatima, T., Bouckenooghe, D., & Bashir, F. (2019). The knowledge hiding link: A moderated mediation model of how abusive supervision affects employee creativity. *European Journal of Work and Organizational Psychology*, 28(6), 810-819.

Jasimuddin, S. M., & Saci, F. (2022). Creating a culture to avoid knowledge hiding within an organization: The role of management support. *Frontiers in Psychology*, 13, 850989.

Jena, L. K., & Swain, D. (2021). How knowledge-hiding behavior among manufacturing professionals influences functional interdependence and turnover intention. *Frontiers in Psychology*, 12, 723938.

Jha, J., & Varkkey, B. (2018). Are you a cistern or a channel? Exploring factors triggering knowledge-hiding behavior at the workplace: Evidence from the Indian R&D professionals. *Journal of Knowledge Management*, 22(4), 824-849.

Jin, Y., & Yu, S. C. (2022). The moderating effect of cross-cultural psychological adaptation on knowledge hiding and employee innovation performance: Evidence from multinational corporations. *Sustainability*, 14(24), 16638.

Jin-Song, Z., Hua, H., Dan-Yang, R., & Ya-Nan, J. (2022). Influencing mechanism of justice sensitivity on knowledge hiding in the Chinese context. *Frontiers in Psychology*, 12, 802171.

Kamareiy, M., Hasanzadeh, A. R., & Elahii, S. (2018). What kind of knowledge is concealed by project team members? (Case study: Oil Industries' Commissioning and Operation Company (OICO)). *Journal of Information Technology Management*, 10(2), 355-374.

Karakuş, G., & Akçakanat, T. (2021). İnsanlar neden bilgi saklar? Örgütlerde bilgi saklama davranışı üzerine bir inceleme. *Turkish Studies-Social Sciences*, 16(3), 1081-1102.

Khalid, S., Li, Y., Latif, K. F., & Tang, C. (2022). The impact of knowledge hiding and toxic leadership on knowledge worker productivity—Evidence from IT sector of Pakistan. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 10(3), 46-67.

Khan, A. G., Li, Y., Akram, Z., & Akram, U. (2021). Does bad gossiping trigger for targets to hide knowledge in morally disengaged? New multi-level insights of team relational conflict. *Journal of Knowledge Management*, 26(9), 2370-2394.

Khan, M. M., Mubarik, M. S., Ahmed, S. S., & Islam, T. (2023). Service inhibited knowledge hiding: Exploring how and when servant leadership inhibits knowledge hiding. *Global Knowledge, Memory and Communication*, 1-19.

Khoreva, V., & Wechtler, H. (2020). Exploring the consequences of knowledge hiding: An agency theory perspective. *Journal of Managerial Psychology*, 35(2), 71-84.

Koay, K. Y. (2018). Workplace ostracism and cyberloafing: A moderated-mediation model. *Internet Research*, 28(4), 1122-1141.

Kucharska, W., & Rebelo, T. (2022). Knowledge sharing and knowledge hiding in light of the mistakes acceptance component of learning culture—Knowledge culture and human capital implications. *The Learning Organization*, 29(6), 635-655.

Kurniawanti, I. A., Zain, D., Thoyib, A., & Rahayu, M. (2023). Examining the effect of knowledge hiding towards individual task performance: The moderating role of transformational leadership. *Leadership & Organization Development Journal*, 44(7), 940-965.

Kürü, S. A., & Beğenirbaş, M. (2022). Örgütlerde bilgi saklama davranışı ölçeğinin Türkçe'ye uyarılma çalışması. *İş ve İnsan Dergisi*, 10(1), 25-39.

Lanke, P. (2018). Knowledge hiding: Impact of interpersonal behavior and expertise. *Human Resource Management International Digest*, 26(2), 30-32.

Liao, G., Li, M., Li, Y., & Yin, J. (2024). How does knowledge hiding play a role in the relationship between leader-member exchange differentiation and employee creativity? A cross-level model. *Journal of Knowledge Management*, 28(1), 69-84.

Lin, M., Zhang, X., Ng, B. C. S., & Zhong, L. (2020). To empower or not to empower? Multilevel effects of empowering leadership on knowledge hiding. *International Journal of Hospitality Management*, 89, 102540.

Liu, F., Lü, Y., & Wang, P. (2020). Why knowledge sharing in scientific research teams is difficult to sustain: An interpretation from the interactive perspective of knowledge hiding behavior. *Frontiers in Psychology*, 11, 537833.

Liu, H., & Dong, M. (2022). [Retracted] The influence of network location on knowledge hiding from the perspective of lifelong education. *Journal of Environmental and Public Health*, 2022(1), 4881775.

Ma, H., Tang, S., & Zhao, C. (2022). CEOs' leadership behaviors and new venture team stability: The effects of knowledge hiding and team collectivism. *Frontiers in Psychology*, 13, 1001277.

Ma, L., Zhang, X., & Ding, X. (2020). Enterprise social media usage and knowledge hiding: A motivation theory perspective. *Journal of Knowledge Management*, 24(9), 2149-2169.

Mahsud, M., Jinxing, H., Mahsud, Z., Chen, Z., & Napari Hanifatu, M. (2022). Linking psychological ownership to innovative behaviour in the workplace: Empirical evidence from complex management systems in Pakistan. *Complexity*, 2022(1), 4935834.

Maruf, M., & Altıntaş, M. (2021). Örgütsel demokrasinin örgütsel mutluluğa etkisi: Bir kamu üniversitesi örneği. *ESAM Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 2(1), 129-155.

Miao, Y., Ye, S., & Chen, M. (2022). Temporary team performance and knowledge hiding: Mediated by interpersonal mistrust. *Frontiers in Psychology*, 13, 876710.

Oliveira, M., Curado, C., & Garcia, P. (2021). Knowledge hiding and knowledge hoarding: A systematic literature review. *Knowledge and Process Management*, 28(3), 277-294.

Page, M. J., Mckenzie, J. E., Bossuyt, P. M., Boutron, I., Hoffmann, T. C., Mulrow, C. D., ... & Moher, D. (2021). The PRISMA 2020 statement: An updated guideline for reporting systematic reviews. *Systematic Reviews, 10*(1), 89.

Pan, W., Zhou, Y., & Zhang, Q. (2016). Does darker hide more knowledge? The relationship between Machiavellianism and knowledge hiding. *International Journal of Security and its Applications, 10*(11), 281-292.

Peng, Q., Zhong, X., Liu, S., Zhou, H., & Ke, N. (2022). Job autonomy and knowledge hiding: The moderating roles of leader reward omission and person-supervisor fit. *Personnel Review, 51*(9), 2371-2387.

Pereira, V., & Mohiya, M. (2021). Share or hide? Investigating positive and negative employee intentions and organizational support in the context of knowledge sharing and hiding. *Journal of Business Research, 129*, 368-381.

Pompa, V. (1992). Managerial secrecy: An ethical examination. *Journal of Business Ethics, 11*(2), 147-156.

Qin, Y., Xie, Y., & Cooke, F. L. (2023). Unethical leadership and employee knowledge-hiding behavior in the Chinese context: A moderated dual-pathway model. *Asian Business & Management, 22*(2), 740-764.

Rao, Y., Lao, L., & Liu, C. (2021). How do front-line employees make decisions on whether to hide their knowledge from co-workers in hospitality firms? *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 33*(5), 1532-1553.

Ratiu, L., Trif, S. R., & Meslec, N. (2021). Knowledge hiding in emergency ambulance healthcare settings: Its mediating role in the relationship between organizational support and affective commitment and organizational citizenship behaviours. *Nursing Reports, 11*(4), 965-980.

Riaz, S., Xu, Y., & Hussain, S. (2019). Workplace ostracism and knowledge hiding: The mediating role of job tension. *Sustainability, 11*(20), 5547.

Rong, P., & Liu, S. (2021). Top management team knowledge hiding and enterprise innovation performance: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology, 12*, 783147.

Samdani, H., Ali, B., & Kamal, N. (2019). Knowledge hiding and creativity in higher education institutes: Understanding the contingent role of perceived supervisory support. *Global Social Sciences Review, 4*(4), 341-349.

Sarwar, A., Muhammad, L., & Sigala, M. (2021). Unraveling the complex nexus of punitive supervision and deviant work behaviors: Findings and implications from hospitality employees in Pakistan. *International Journal of Contemporary Hospitality Management, 33*(5), 1437-1460.

Sarwat, N., Khurram, S., Khurram, A., & Fatima, S. (2021). Job insecurity and innovative performance: The mediating role of knowledge hiding in organizations. *İlkogretim Online, 20*(5), 1258-1266.

Schein, E. (2004). *Organizational culture and leadership* (3. Baskı). Wiley Publishers.

Shah, M., & Hashmi, M. S. (2019). Relationship between organizational culture and knowledge hiding in software industry: Mediating role of workplace ostracism and workplace incivility. *Pakistan Journal of Commerce and Social Sciences*, 13(4), 934-952.

Shah, K. M., & Hussin, N. (2018). From knowledge retention to knowledge transfer. *International Journal of Academic Research in Business and Social Sciences*, 8(9), 329-334.

Shailja, S., Kumari, P., & Singla, H. (2024). Impact of emotional intelligence on knowledge hiding behaviour of teachers: A moderated mediation analysis. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 54(1), 1-15.

Sheidaee, S., Philsoophian, M., & Akhavan, P. (2022). The effect of intra-organizational knowledge hiding on employee turnover intentions: The mediating role of organizational embeddedness: A case study of knowledge workers of IRIB. *Journal of Organizational Effectiveness: People and Performance*, 9(3), 422-448.

Shoss, M. K., Su, S., Schlotzhauer, A. E., & Carusone, N. (2023). Working hard or hardly working? An examination of job preservation responses to job insecurity. *Journal of Management*, 49(7), 2387-2414.

Siachou, E., Trichina, E., Papasolomou, I., & Sakka, G. (2021). Why do employees hide their knowledge and what are the consequences? A systematic literature review. *Journal of Business Research*, 135, 195-213.

Singh, S. K. (2019). Territoriality, task performance and workplace deviance: Empirical evidence on role of knowledge hiding. *Journal of Business Research*, 97, 10-19.

Soral, P., Pati, S. P., & Kakani, R. K. (2022). Knowledge hiding as a coping response to the supervisors' dark triad of personality: A protection motivation theory perspective. *Journal of Business Research*, 142, 1077-1091.

Su, C. (2021). To share or hide? A social network approach to understanding knowledge sharing and hiding in organizational work teams. *Management Communication Quarterly*, 35(2), 281-314.

Su, X., & Chen, C. (2023). The influence of workplace envy on employees' knowledge-hiding behavior based on a comparative analysis between generation cohorts. *Behavioral Sciences*, 13(9), 716.

Sukumaran, R., & Lanke, P. (2021). "Un-hiding" knowledge in organizations: The role of climate for innovation, social exchange and social identification. *Development and Learning in Organizations: An International Journal*, 35(1), 7-9.

Sulistiawan, J., Moslehpour, M., Diana, F., & Lin, P. K. (2022). Why and when do employees hide their knowledge? *Behavioral Sciences*, 12(2), 56.

Şener, E. (Ed.). (2020). *Dijital çağda bilgi yönetimi*. Efe Akademi Yayınları.

Tan, C., Zhang, J., & Zhang, Y. (2022). The mechanism of team-member exchange on knowledge hiding under the background of "Guanxi". *Journal of Business Research*, 148, 304-314.

Ton, A. D., Szabó-Szentgróti, G., & Hammerl, L. (2022). Competition within cross-functional teams: A structural equation model on knowledge hiding. *Social Sciences, 11*(1), 30.

Ullah, Y., Jan, S., & Ullah, H. (2023). The impact of spiritual leadership on knowledge-hiding behavior: Professional commitment as the underlying mechanism. *Knowledge, 3*(3), 432-448.

Urresta-Vargas, D., Carvajal-Vargas, V., & Arias-Pérez, J. (2023). Dismissing uncertainties about open innovation constraints to organizational agility in emerging markets: Is knowledge hiding a perfect storm? *Management Decision, 61*(9), 2636-2652.

Uyan, U. (2023). Akademisyenlerin örgütsel adaletsizlik algıları ile bilgi saklama davranışı arasındaki ilişkide örgütsel sessizliğin aracılık rolü. *Bilgi Yönetimi, 6*(2), 364-375.

Wang, Y., Han, M. S., Xiang, D., & Hampson, D. P. (2018). The double-edged effects of perceived knowledge hiding: Empirical evidence from the sales context. *Journal of Knowledge Management, 23*(2), 279-296.

Wang, Z., Luan, Y., & Zhang, L. (2024). How proactive subordinates cope with supervisor knowledge hiding: The impression management tactic of upward ingratiation. *Leadership & Organization Development Journal, 45*(6), 921-934.

Wu, D., & Liu, E. (2023). The influence of competitive personality on rationalized knowledge hiding among Chinese employees. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems, 53*(4), 1-15.

Xia, Q., Yan, S., Li, H., Duan, K., & Zhang, Y. (2022). A bibliometric analysis of knowledge-hiding research. *Behavioral Sciences, 12*(5), 122.

Xiao, M., & Cooke, F. L. (2019). Why and when knowledge hiding in the workplace is harmful: A review of the literature and directions for future research in the Chinese context. *Asia Pacific Journal of Human Resources, 57*(4), 470-502.

Xiong, C., Zheng, L. J., Germon, R., Susini, J. P., & Chang, V. (2021). Telling “white lies” within the entrepreneurial firm: How rationalized knowledge hiding between founder CEO and founder CTO influences new product development. *Journal of Business Research, 136*, 431-439.

Yang, C., Tang, C., Xu, N., & Lai, Y. (2024). Unlocking the relationships between developmental human resource practices, psychological collectivism and knowledge hiding: The moderating role of affective organizational commitment. *Journal of Organizational Change Management, 37*(3), 561-580.

Yang, F., Dong, K., Yang, L., & Mardani, A. (2023). The effect of evasive knowledge hiding on dual innovation behavior under low knowledge potential difference: Hinder or promote? *Journal of Business Research, 161*, 1-11.

Yang, F., Yang, L., & Li, P. (2021). The dynamic game of knowledge hiding behavior from organizational members: To hide or not to hide? *Complexity, 2021*(1), 1713890.

Yang, K., Ribiere, V., & Bartel-Radic, A. (2022). Understanding knowledge hiding behaviors in the workplace using a serious game data collection approach. *Online Journal of Applied Knowledge Management*, 10(3), 27-45.

Yang, Q., & Lee, Y. C. (2021). Why do people hide knowledge in the online knowledge community? An integrated framework of protection motivation, self-determination and social exchange beliefs. *Sustainability*, 13(17), 9885.

Yao, Z., Zhang, X., Luo, J., & Huang, H. (2020). Offense is the best defense: The impact of workplace bullying on knowledge hiding. *Journal of Knowledge Management*, 24(3), 675-695.

Yeşildal, E. S., & Kamasak, R. (2021). Bilgi işleme yeteneklerinin inovasyon performansına etkisi: Ar-Ge merkezleri üzerine ampirik bir araştırma. *Research Journal of Business and Management*, 8(4), 291-299.

Zakariya, R., & Bashir, S. (2021). Can knowledge hiding promote creativity among IT professionals. *VINE Journal of Information and Knowledge Management Systems*, 51(5), 693-712.

Zhang, H., Li, L., Shan, X., & Chen, A. (2022). Do overqualified employees hide knowledge? The mediating role of psychological contract breach. *Frontiers in Psychology*, 13, 842725.

Zhang, L. (2022). Impact of psychological contract breach on firm's innovative performance: A moderated mediation model. *Frontiers in Psychology*, 13, 970622.

Zhang, Z., & Min, M. (2019). The negative consequences of knowledge hiding in NPD project teams: The roles of project work attributes. *International Journal of Project Management*, 37(2), 225-238.

Zhang, Z., & Min, M. (2022). Project manager knowledge hiding, subordinates' work-related stress and turnover intentions: Empirical evidence from Chinese NPD projects. *Journal of Knowledge Management*, 26(8), 1921-1944.

Zhao, H., & Liu, W. (2022). Employee perceptions of corporate hypocrisy and knowledge hiding: Roles of moral identity and organization-based self-esteem. *Journal of Knowledge Management*, 26(8), 1945-1967.

Zhao, H., Xia, Q., He, P., Sheard, G., & Wan, P. (2016). Workplace ostracism and knowledge hiding in service organizations. *International Journal of Hospitality Management*, 59, 84-94.

Zhao, L., Khalid, M., Karim Khan, A., & Ma, Y. (2024). Negative workplace gossip and knowledge hiding: Roles of duty orientation and psychological entitlement. *Knowledge Management Research & Practice*, 22(2), 198-209.

Zhu, J., Lin, F., Zhang, Y., Wang, S., Tao, W., & Zhang, Z. (2022). Exploring the effect of perceived overqualification on knowledge hiding: The role of psychological capital and person-organization fit. *Frontiers in Psychology*, 13, 955661.

THE EFFECTS OF NATURAL RESOURCE CONSUMPTION ON GREEN FINANCE AND TRADE OPENNESS IN TÜRKİYE

TÜRKİYE'DE YEŞİL FİNANS VE TİCARİ AÇIKLIĞINDA DOĞAL KAYNAK KULLANIMININ ETKİLERİ

Şerife SOĞANCIOĞLU*, Gamze ŞEKEROĞLU**

* PhD Student, Department of
International Trade, Selcuk
University,
serifeoztabak@gmail.com
ORCID:
0000-0002-7254-9321

** Assoc. Prof. Dr., Department
of International Trade and
Finance, Selcuk University,
gamzeturaman@selcuk.edu.tr
ORCID:
0000-0003-2280-6470

Abstract

The aim of this study is to examine the effects of natural resource consumption in Türkiye on green finance and trade openness using data from Türkiye, from 2003 to 2022. Regression and ARIMA analyses show that oil consumption has a positive effect on green finance, while natural gas consumption has a negative and significant effect. While oil plays a key role in financing processes, natural gas conflicts with green finance policies. Furthermore, while oil has no effect on the trade openness, natural gas reduces the deficit by lowering costs, counteracting its usual negative impacts. The findings emphasize the importance of domestic resource use and diversity in energy imports.

Keywords: Green Finance, Trade Openness, Natural Resources

Özet

Bu çalışmanın amacı, Türkiye'nin 2003-2022 yıllarına ilişkin verileri ile doğal kaynak kullanımının, yeşil finans ve ticaret açıklığı üzerindeki etkilerini incelemektir. Regresyon ve ARIMA analizleri, petrol tüketiminin yeşil finansı pozitif, doğal gaz tüketiminin ise negatif ve anlamlı etkilediğini göstermektedir. Petrol finansman süreçlerinde anahtar rol oynarken, doğal gaz yeşil finans politikalarıyla çelişmektedir. Ayrıca, petrolün ticaret açıklığına etkisi bulunmazken, doğal gazın negatif etkisi maliyetleri düşürerek açığı azaltmaktadır. Bulgular, yerli kaynak kullanımı ve enerji ithalatında çeşitliliğin önemini vurgulamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Yeşil Finans, Ticaret Açıklığı, Doğal Kaynaklar

Başvuru Tarihi/ Received:
03.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
07.11.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article / Atıf için: Soğancıoğlu, Ş., Şekeroğlu, G. (2025). The Effects of Natural Resource Consumption on Green Finance and Trade Openness in Türkiye. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 146-176.

1. Introduction

Today, sustainability and environmental responsibility are becoming increasingly critical for the business world and financial systems. The effects of global warming pose serious risks to economic and social systems. According to the World Economic Forum (2024) report, climate change is one of the most significant global risks for the next decade. In this context, green finance is emerging as an important tool for reducing dependence on fossil fuels and promoting low-carbon investments (Bergman, 2018; Chuahan & Chavda, 2024).

Green finance encompasses financial mechanisms that support projects enhancing environmental sustainability and focus on areas such as renewable energy, energy efficiency, and environmental audits. It thus enables the reconciliation of economic growth with environmental concerns (Al-Mulali et al., 2015; Koczar et al., 2020). Trade openness shapes the flow of natural resources between countries, determining both economic growth and environmental impact. Appropriate trade openness policies and the integration of green finance practices are important for increasing energy efficiency in natural resource use and reducing the ecological footprint (He et al., 2019; Wu, 2022).

In Türkiye, the increase in renewable energy investments and changes in foreign trade volume directly impact natural gas and oil usage, supporting a sustainable energy transition. Investments encouraged by green finance accelerate the shift from fossil fuels to renewable energy sources in the energy sector, while addressing trade openness offers additional potential to optimize natural resource consumption (Ali et al., 2020; Aydin & Turan, 2020).

In this context, examining the effects of natural resource consumption, particularly oil and natural gas consumption, on green finance and trade openness in Türkiye is of significant importance. The main objective of this study is to analyze the impact of natural resource consumption (oil and natural gas consumption) on green finance and trade openness. In the literature, studies have generally associated green finance with environmental performance indicators (such as CO₂ emissions) (Wang et al., 2022; Zhang & Li, 2021). However, this study evaluates the relationship between trade openness and green finance from an energy-based perspective by incorporating energy consumption indicators (oil and natural gas) into the model. Using data for Türkiye for the period 2003–2023, the study aims to identify gaps in the existing literature and provide findings that can guide policymakers. Considering Türkiye's dependency on energy imports and its high level of foreign trade volume, examining the effects of energy

consumption on green finance and trade openness offers a unique perspective to the research. Accordingly, reliable data sources covering the relevant period were utilized. First, the theoretical foundations of green finance are discussed, followed by an examination of the relationships between trade openness and natural resource consumption. The subsequent sections present the methodology, empirical findings, conclusions, and policy recommendations.

2. Conceptual Framework and Literature Review

2.1. The Concept of Green Finance and Related Literature

Green finance is an important part of the global financial system (Koczar et al., 2020). The primary objective of this system is to channel global savings into areas where they can be utilized with the highest efficiency (Sachs et al., 2019). The emergence of green finance is a modern trend in ensuring state security within the context of globalization, a modern trend that aims to reduce poverty, control the use of natural resources, and increase the number of jobs (Cheberyako et al., 2021). Green finance supports the control of environmental pollution and the efficient use of resources by offering customer-focused financing opportunities to all businesses and sectors that embrace sustainable development (Gray, 2002). Green finance is a broad concept encompassing areas such as sustainable finance, environmental finance, carbon finance, and climate finance (Barua, 2020). Therefore, green finance acts as a bridge that enables businesses to access green financing.

At this point, there is still no single, universal definition of green finance. Industry players and international organizations have proposed definitions for certain green financial instruments and products, as well as various elements of sustainable finance (Berrou et al., 2019). Höhne et al. (2012) define green finance as broad-based financial investments directed toward sustainable development projects, environmentally friendly products, and policies that support a more sustainable economy. When considering usage and application areas, some sources view green finance as synonymous with sustainable finance (green bonds or green investments), while others argue that these concepts are distinctly different (Migliorelli & Dessertine, 2019; Wang & Zhi, 2016). Wang and Zhi (2016) describe green finance as an innovative financial mechanism focused on environmental protection and sustainable use of resources, while the World Bank Group defines green finance as an investment tool aimed at protecting natural resources and ensuring environmental security.

Green finance contributes to economic growth by supporting the financing of environmentally friendly industries and technologies, the development of new products, risk management practices, and the effectiveness of emissions trading. In this process, both environmental improvement and sustainable development are targeted through the promotion of green technologies and the development of efficient trading mechanisms (Soundarrajan & Vivek, 2016). Green financial instruments aim to support environmentally conscious projects and activities based on the principle of external resource utilization (Koval et al., 2022).

Studies in the literature related to the present study that address green finance and the findings are reviewed below.

Two studies stand out in examining the evolution of green finance research over time through bibliometric analysis. Miyan et al. (2024) analyzed the green finance literature for the period 1991–2023 and found that early research focused on concepts such as climate finance, ethical investment, and sustainability; however, the emphasis has increasingly shifted toward the concept of “green finance” itself. Similarly, Tao et al. (2022) showed that the environmental finance literature, which initially centered on corporate social responsibility and climate negotiations, has in recent years shifted toward themes such as climate finance, sustainable finance, climate risk, and green bonds. Both studies converge on the conclusion that the conceptual focus of the literature has progressively moved toward green finance instruments and market-based applications.

Studies evaluating the practical implementation of environmental finance policies investigate the interaction between policy design and financial market mechanisms. Li and Hu (2014) showed that since the 1980s, environmental finance policies in China have introduced new financial instruments such as green credit, green securities, and green insurance; however, weak implementation performance by financial institutions has limited the effectiveness of these policies. Approaching the issue from a macro-financial modeling perspective, Raberto et al. (2019) demonstrated that regulatory models that redirect banks’ credit allocation toward green investments increase energy efficiency in the short run but reduce credit supply in the long run, thereby negatively affecting economic growth. Thus, both studies indicate that the effectiveness of green finance policies depends on institutional implementation capacity and macroeconomic balance.

Studies examining the role of financial development in economic growth and the environment yield results consistent with the Environmental Kuznets Curve hypothesis. Li et al. (2015) used data from 102 countries for the period 1980–2010 and found that financial development supports economic growth up to a certain threshold, but that growth initially leads to environmental degradation; however, environmental improvement becomes possible at higher development levels. These findings emphasize that the environmental impact of growth varies by time and development stage.

Addressing the capital market dimension of green finance, Cheng et al. (2024) showed that green bond issuance in 12 Asian economies during 2015–2022 significantly increased resource efficiency both in the short and long term. However, the finding that GDP growth negatively affects resource efficiency through increased resource consumption suggests that the impact of green finance instruments must be evaluated in conjunction with the structure of the broader economy.

Research examining the relationship between renewable energy consumption and economic growth indicates that results vary depending on the country and type of energy source. For the United States, Yildirim et al. (2012) found that only biomass and waste-based energy have a positive and unidirectional causal effect on GDP. For Italy, Magazzino (2012) identified a long-term bidirectional causality between energy consumption and economic growth. In OECD countries, Ohler and Fetters (2014) found a bidirectional relationship between electricity generated from renewable sources and economic growth. Önder and Polat (2018) showed that renewable energy positively affects economic growth, while non-renewable energy has a negative impact in 35 OECD countries. In the case of Greece, Karasimou et al. (2021) found that investments in renewable energy both enhance growth and support net-zero 2050 targets. For China, Hassan et al. (2023) found that renewable energy, technological development, and economic growth jointly support sustainable development goals. The green finance literature generally demonstrates that environmentally friendly investments play a significant role in enhancing energy efficiency, reducing carbon emissions, and supporting sustainable economic growth (Höhne et al., 2012; Soundarrajan & Vivek, 2016; Cheng et al., 2024). Studies conducted in various countries reveal that investments in renewable energy generally have positive effects on economic growth; however, the magnitude of this impact may vary depending on national policies, the depth of the financial system, and the structure of the energy sector (Ohler & Fetters, 2014; Önder & Polat, 2018; Karasimou et al., 2021). Furthermore, it is argued that the development of green finance is closely related not only to environmental indicators but also to financial

regulations and the level of trade openness (Li et al., 2015; Raberto et al., 2019). In this context, the effects of green finance are addressed in both environmental and economic dimensions, indicating that energy and trade policies are evaluated within a holistic sustainability framework.

2.2. The Concept of Trade Openness and Related Literature

The fundamental differences in the resources and technological capabilities possessed by different countries lead to increased trade and significant trade openness between countries (Arawomo & Apanisile, 2018). This situation is also consistent with the standard approach of the Heckscher-Ohlin theory, which explains the basic ideas of international trade. According to this theory, a country exports products that it produces by intensively using the factors of production it has in abundance, while importing products that are scarce and therefore more costly to produce (Aydin & Turan, 2020).

The trade openness ratio, defined as the ratio of foreign trade to GDP, is a variable frequently used in international macroeconomic studies. This ratio is widely preferred as a practical indicator for measuring an economy's openness to the outside world, both in growth analyses and in research related to other macroeconomic issues (Fujii, 2019). In the literature, the focus on how open trade policies affect economic growth forms the basis for the uncertainty regarding the definition and measurement of trade openness (Frankel & Rose, 2002; Squalli & Wilson, 2011).

When examining the relationship between trade openness in the literature, Krueger (1978), associates an open economy with export-oriented policies, while, Pritchett (1996), Edwards (1998) and Harrison (1996), emphasize the neutrality between import and export incentives. Some researchers, such as Anderson and Neary (1992), have defined trade openness by measuring the extent to which tariffs and non-tariff barriers restrict trade, and have developed indices to measure this situation. This stems from the fact that concepts related to trade openness are addressed through both political processes and economic outcomes. At the same time, the literature examines trade openness in relation to a wide range of macroeconomic and political variables, including government size (Rodrik, 1998), government spending (Wagner & Weber, 1977), public expenditure dynamics (Peacock & Wiseman, 1967), sovereign debt defaults (Serfaty, 2024), economic growth (Levine & Renelt, 1992), real exchange rate dynamics (Garcia, 1999; Hau, 2002), and production volatility (Giovanni & Levchenko, 2009; Hau, 2002).

The literature examining the effects of trade openness on economic growth and public policy indicates that the degree of openness influences economic vulnerability, growth

dynamics, and sectoral structure. Rodrik (1998) argues that greater openness increases countries' exposure to global shocks, leading governments to expand public spending as a form of insurance mechanism against external risks. Studies focusing on the growth effects of openness emphasize that the relationship varies across time periods, sectors, and export composition. Dowrick & Golley (2004) find that trade openness contributed to economic convergence among less developed countries during the 1960s and 1970s, whereas after the 1980s the benefits of trade were largely concentrated among advanced economies. Likewise, Giovanni and Levchenko (2009) show that trade-induced specialization increases production volatility, and therefore, trade openness is positively associated with overall economic fluctuations. Examining the case of China, Hye et al. (2016) demonstrate that trade openness is positively related to economic growth in the long run, although the strength and direction of this effect vary across different time periods. Focusing on the qualitative dimensions of trade, Huchet-Bourdon et al. (2018) emphasize that export quality and product diversification play a decisive role in growth; countries specialized in lower-quality exports may experience negative growth effects from trade openness, whereas countries achieving higher export variety tend to grow faster.

Studies analyzing the environmental and structural implications of trade openness highlight that its effects differ according to country group and economic structure. Aydin and Turan (2020) find that the impacts of financial and trade openness on ecological footprints in BRICS countries are heterogeneous: while trade openness reduces environmental degradation in India and China, it increases pollution in South Africa, and energy intensity raises environmental pressure in most of these countries. Fatima et al. (2020) show that trade openness influences economic growth through human capital accumulation, and that low human capital levels may weaken or even reverse the positive growth effects of trade. In Pakistan, Khan et al. (2025) find that while exports and imports contribute positively to GDP growth, trade openness itself may exert a negative effect. Addressing the structural dimension, Taufik and Widiana (2025) show that trade openness positively affects the manufacturing sector's share in the economy in selected emerging countries, whereas GDP growth and exchange rate fluctuations tend to reduce this share.

The literature on trade openness reveals that the concept encompasses not only the volume of foreign trade but also its multidimensional effects on economic growth, public expenditure, production volatility, and environmental sustainability (Rodrik, 1998; Giovanni & Levchenko, 2009; Aydin & Turan, 2020). In general, studies indicate that

trade openness acts as a factor promoting economic growth; however, the magnitude and direction of this effect may vary depending on factors such as a country's export structure, production diversification, and energy dependency (Dowrick & Golley, 2004; Huchet-Bourdon et al., 2018; Fatima et al., 2020). In this context, trade openness is regarded as a key macroeconomic variable that shapes national economic performance, determines the level of external dependency, and may generate indirect impacts on energy consumption and environmental indicators.

2.3. Natural Resources and Related Literature

Despite the environmental damage caused by fossil fuels, their continued dominance in global energy systems, along with population growth and technological advances, has brought global environmental issues to a critical point. Despite efforts to transition to renewable energy, the entrenched structure of the current energy system and the slow pace of the transition process are causing a drift away from sustainable development goals and keeping renewable energy as a backup source for now (Önal, 2020). This situation indicates that energy supply and fossil fuel consumption play a significant role in economic, financial, and trade dynamics.

Fossil fuels still account for a significant share of global energy consumption today. Economic growth and population increase have become key factors determining the use of these resources by increasing the demand for energy. In this context, coal is the second largest energy source, accounting for approximately 30% of the world's primary energy consumption (Zhou et al., 2022). Oil is not only a non-renewable primary energy source, but also plays a critical role in the global economy as a raw material, intermediate product, and source of power. Indicators of natural resource utilization, such as oil consumption and imports, can exert strong effects on a country's foreign trade balance and financial stability. Although alternative energy sources have partially replaced oil in heating, electricity, and power generation, oil's strategic importance continues (Bayraç, 2005). According to a report by the Republic of Türkiye Energy Market Regulatory Authority (2023), Türkiye imports crude oil and oil products, but exports refined oil derivatives (diesel, aviation fuels, gasoline, etc.) to various countries (the United States, the Netherlands, Romania, Italy, Spain, Lebanon, Germany, the United Kingdom, the Russian Federation, Ukraine, Slovenia, Malta, Singapore, Greece, Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC), and South Africa). This situation shows that part of the trade openness caused by oil imports is offset by oil product exports. However, the significant depreciation of the Turkish lira against the US dollar International Energy Agency (IEA) (2021) since 2015 will be a step towards increasing domestic production.

Although it is argued that renewable energy should replace fossil fuels, it is predicted that this dependence will continue in the coming years. This is due to the vital importance of fossil fuels for society, despite climate change, price increases, and security concerns (Brown et al., 2011). In contrast, renewable energy sources such as solar, wind, hydroelectric, geothermal, and biomass provide sustainability thanks to their renewable nature (Şahin & Şahin, 2024). Compared to traditional sources, renewable energy offers significant advantages in combating climate change by reducing greenhouse gas emissions (Ukoba et al., 2024).

Looking at Türkiye's energy consumption trends, it can be observed that oil and coal were prominent before 1980. Consumption increased rapidly with the introduction of natural gas in 1987. Natural gas has been used intensively in electricity production, especially since the 2000s. According to the IEA (2021: 137) report, given Türkiye's high dependence on natural gas imports and the resulting vulnerabilities in the balance of payments and energy security, its most important priority is to reduce the share of imported gas, particularly in electricity production, and increase the share of domestically produced energy sources. Although Türkiye is almost entirely dependent on external sources in this area, the discovery of 405 billion cubic meters of natural gas reserves in the Black Sea on August 21, 2020, has been a significant turning point. Furthermore, the activities carried out by the drilling ships Oruç Reis, Fatih, Yavuz, and Kanuni demonstrate that the country is mobilizing all its resources to ensure energy supply security (Dinçer & Ezan, 2021). In this context, Presidency of Strategy and Budget of the Republic of Türkiye (2019), in line with the Eleventh Development Plan (2019-2023), is pursuing a strategy of increasing the use of domestic resources, namely coal and renewable energy, by reducing the share of imported natural gas, especially in electricity production. Furthermore, efforts are being made to enhance natural gas supply security by expanding infrastructure through both pipelines and liquefied natural gas, and diversifying import sources.

The literature addressing the relationship between natural resources, energy use, trade, and sustainability emphasizes that resource dependence and energy composition play a critical role in shaping both economic and environmental outcomes. Önal (2020) highlights that although Türkiye has increased renewable energy investments, fossil fuels still dominate the energy mix, indicating that the country has yet to fully utilize its renewable potential to achieve sustainable development and reduce external energy dependence. Similarly, Wu (2022) shows that trade openness and green finance levels are strongly linked to natural resource use; coal consumption hinders green finance,

while gas and oil consumption shape trade openness, suggesting that a shift toward natural gas may support more sustainable trade patterns.

Studies examining the broader economic effects of resource dependence reveal differing outcomes. Gylfason (2006) argues that excessive reliance on natural resources can suppress savings, investment, and institutional quality, ultimately hindering economic growth. Das et al. (2013) find that economic growth increases natural gas consumption in Bangladesh, although the reverse effect does not hold. Topcu et al. (2020) show that the growth impact of natural resources and energy consumption varies by income group: natural resources are growth-enhancing in low- and middle-income countries but insignificant in high-income economies.

Other studies focus on the environmental consequences of energy and resource use. Khan and Kong (2020) find that energy consumption drives economic growth in major CO₂-emitting countries, but also significantly increases carbon emissions. Ulucak and Özcan (2020) demonstrate that non-renewable energy worsens environmental quality in OECD countries, while renewable energy reduces environmental degradation. Likewise, Wang et al. (2023) conclude that natural resources, clean energy, and human capital improve environmental quality in G-7 economies, while urbanization and imports intensify consumption-based carbon emissions. Finally, Magazzino (2024) finds that in China, electricity consumption and GDP increase ecological pressure, whereas trade and urbanization contribute to environmental improvement. The literature on natural resources and energy consumption highlights the decisive role of fossil fuels in economic growth and the trade balance. However, existing studies also suggest that excessive dependence on these resources may negatively affect environmental sustainability and long-term development (Gylfason, 2006; R. Khan & Kong, 2020; Ulucak & Ozcan, 2020). In the case of Türkiye, energy supply security and import dependency shape economic and environmental policy priorities, while investments in renewable energy emerge as a critical tool for reducing this dependency and supporting sustainable development (Önal, 2020; Dinçer & Ezan, 2021). In this context, examining the relationships between natural resource consumption, green finance, and trade openness reveals the determining role of energy consumption on economic and financial indicators.

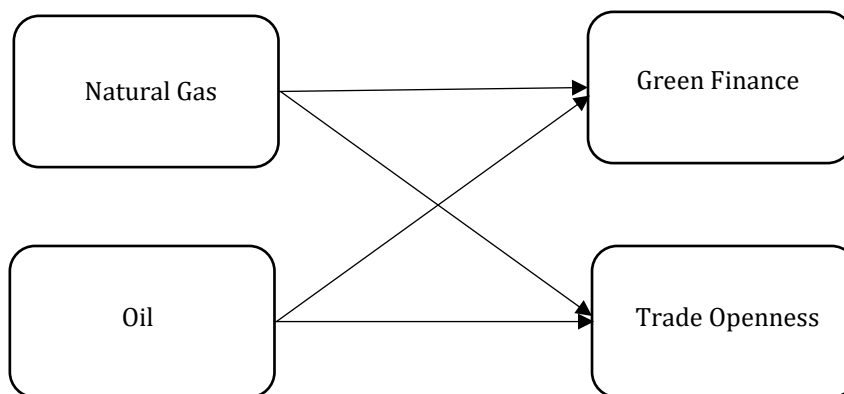
3. Methodology

3.1. Research Model

The purpose of this study is to examine the effects of natural resource use, particularly natural gas and oil on trade openness and green finance. Due to insufficient data, coal

could not be included in the analysis. The study aims to reveal the gaps in the existing literature regarding the effects of natural resources on trade openness and green finance in the context of Türkiye and to guide future research. As shown in Figure 1, the research model represents the hypothetical causal relationships between variables with arrows.

Figure 1: Research Model

3.2. Variables

The independent variables of the study are natural resources, represented by the ratios of natural gas consumption to GDP and oil consumption to GDP. The dependent variables are defined as green finance (the ratio of investments in renewable energy sources to total energy investments) and trade openness (the ratio of trade volume to GDP). Through this framework, the study aims to analyze the potential effects of natural resource consumption on changes in green finance and trade openness.

3.3. Data Set and Method

The study uses data from the period 2003-2022. Initially, coal from natural resources was also planned to be included in the analysis; however, since the coal dataset is only available from 2020 onwards, it was excluded from the scope. The data used in the research were compiled from the Turkish Statistical Institute, the Ministry of Energy and Natural Resources, the International Energy Agency (IEA), and the World Bank Integrated Trade Solution (WITS) databases. Data for oil consumption (thousand tons) and natural gas consumption (converted from sm^3 to thousand tons) were obtained from the International Energy Agency (IEA). The green finance variable (the ratio of renewable energy investments to total energy investments) was compiled from the International Energy Agency (IEA), the World Bank, and the Ministry of Energy and Natural Resources (ETKB), and calculated as percentage (%) values. The trade openness variable was calculated using data from the Turkish Statistical Institute (TÜİK) and the World Bank's World Integrated Trade Solution (WITS) database, based on the formula

(Exports+Imports)/GDP. Considering Türkiye's high dependency on energy imports, fossil fuel-based energy structure, and trade-driven economic model, these indicators demonstrate that natural gas, oil, green finance, and trade openness are highly representative and meaningful variables within the national context. The data obtained were analyzed using multiple regression and the ARIMA (Autoregressive Integrated Moving Average) (0,0,0) models with SPSS (Statistical Package for the Social Sciences).

3.4. Hypotheses

The following hypotheses have been developed to determine the effect of the use of natural resources, such as natural gas and oil, on trade openness and green finance. Accordingly, the validity of these assumptions will be empirically tested in the context of the Turkish economy through the analyses conducted in this study.

H1_a: Natural gas consumption has an impact on green finance. (This hypothesis reflects the possible relationship indicating that natural resource consumption may increase or decrease the demand for natural gas through the use of green finance instruments, such as investments in renewable energy.)

H1_b: Oil consumption has an impact on green finance. (This hypothesis is based on the assumption that natural resource consumption may reduce dependence on oil through green finance practices or influence it through different dynamics.)

H2_a: Natural gas consumption has an effect on trade openness. (This hypothesis suggests that natural gas consumption may have an influence on a country's trade openness.)

H2_b: Oil consumption has an effect on trade openness. (This hypothesis reflects the idea that oil consumption, through increases or decreases in international trade activities, may alter the level of trade openness.)

4. Findings

In the regression analysis performed, the Enter method was used to include the independent variables (natural gas and oil) in the model. This method demonstrates that all variables are included in the models simultaneously in order to directly test the hypotheses. Within the scope of the study, two separate models were established to determine the effects of green finance and trade openness on natural gas and oil consumption. Green finance was determined as the dependent variable in the first model, while trade openness was determined as the dependent variable in the second model. Accordingly, the summary of both models is given in Table 1.

Table 1: Model Summary

Model	R	R ²	Adjusted R ²	Std. Error of the Estimate	Durbin-Watson
1	0,595	0,354	0,278	23,31623	1,811
2	0,614	0,376	0,303	6,88547178	0,951

Predictors: (Constant) Natural Gas, Oil
Dependent Variable: (Model 1): Green Finance
Dependent Variable: (Model 2): Trade Openness

The R² value for Model 1 was found to be 0,354, indicating that the oil and the natural gas independent variables explain approximately 35,4% of the total variance in the green finance variable. In Model 2, the R² value is 0,376, which indicates that the model has moderate explanatory power. The Durbin-Watson statistic for Model 1 is calculated as 1,811, indicating that there is no significant autocorrelation among the residuals. Therefore, one of the basic assumptions of Model 1 is satisfied. The value in Model 2 is 0,951, which is significantly lower than 2, and therefore interpreted as indicating positive autocorrelation in the model's residuals.

Table 2 shows the ANOVA test results for both models.

Table 2: Anova

Model		Sum of Squares	df	Mean Square	F	Sig.
1	Regression	5.070,905	2	2.535,452	4,664	,024
	Residual	9.241,992	17	543,647		
	Total	14.312,897	19			
2	Regression	486,671	2	243,335	5,133	,018
	Residual	805,965	17	47,410		
	Total	1.292,636	19			

Dependent Variable: (Model 1): Green Finance
Dependent Variable: (Model 2): Trade Openness
Predictors: (Constant) Natural Gas, Oil

The p-values in Models 1 and 2 are less than 0,05, making them statistically significant. This result indicates that at least one of the independent variables has a significant effect on the dependent variables.

Table 3 shows the regression coefficients for Model 1 and Model 2.

When examining the regression coefficients of Model 1, it is observed that the effects of the independent variables on green finance are statistically significant. ($p < 0,05$) The oil variable has a positive and significant effect on green finance ($B = 0,548$, $p < 0,05$), while the natural gas variable has a significant but negative effect ($B = -0,619$, $p < 0,05$). These results reveal that both independent variables play an important role in explaining green finance. Based on these results, hypotheses H1_a (natural gas consumption has an effect

on green finance) and H1_b (oil consumption has an effect on green finance) are supported.

Table 3: Coefficients

Model		Unstandardized Coefficients		Standardized Coefficients	t	Sig.
		B	Std. Error	Beta		
1	(Constant)	149,932	46,536		3,222	0,005
	Oil	0,001	0,001	0,548	2,460	0,025
	Natural Gas	-0,007	0,003	-0,619	-2,777	0,013
2	(Constant)	88,482	13,742		6,439	0,000
	Oil	0,000	0,000	0,177	0,809	0,430
	Natural Gas	-0,002	0,001	-0,680	-3,103	0,006

Dependent Variable: (Model 1): Green Finance

Dependent Variable: (Model 2): Trade Openness

According to the regression coefficients of Model 2, oil consumption does not have a statistically significant effect on the trade openness ($p > 0,05$). In contrast, the natural gas variable has a statistically significant and negative effect on the trade openness ($B = -0,177$, $p < 0,05$). Based on these findings, hypothesis H2_a (natural gas consumption has an effect on trade openness) is supported, while hypothesis H2_b (oil consumption has an effect on trade openness) is not supported.

Table 4 presents the results of residual statistics for the models.

Table 4: Residuals Statistics

		Minimum	Maximum	Mean	Standart Deviation	N
Model 1	Predicted Value	18,7696	73,6322	48,4325	16,33676	20
	Residual	-34,37721	35,15112	0,00000	22,05495	20
	Std. Predicted Value	-1,816	1,543	0,000	1,000	20
	Std. Residual	-1,474	1,508	0,000	0,946	20
	Predicted Value	37,4161	55,4496	44,898	5,06105	20
	Residual	-11,870043	20,378875	0,00000	6,513	20
Model 2	Std. Predicted Value	-1,478	2,085	0	1	20
	Std. Residual	-1,724	2,96	0	0,946	20

Dependent Variable: (Model 1): Green Finance

Dependent Variable: (Model 2): Trade Openness

The residual statistics obtained from the analysis demonstrate that the residuals successfully meet the fundamental assumptions of regression models. Furthermore, the standard deviation of the residuals is consistent with the standard error measures used to evaluate the goodness-of-fit of the models. All findings support the hypotheses initially proposed in the study and demonstrate that the model successfully reveals the relationships between the variables examined. Following the evaluation of the basic results of the regression analysis, the analysis was continued using the ARIMA

(Autoregressive Integrated Moving Average) model to make forward-looking predictions, taking into account the time series characteristics of the variables.

The ARIMA model is a method frequently used to forecast future needs in areas such as domestic consumption, exports, and the economy in general (Badmus & Ariyo, 2011). This model provides decision-makers with an important roadmap. It is used in many studies due to its ability to predict future trends, enabling appropriate measures to be taken.

The ARIMA model is traditionally expressed as ARIMA (p, d, q). Each letter in this notation represents a fundamental function of the model. The p parameter indicates the level of the autoregressive (AR) component, which determines the model's dependence on its past values. The d parameter is the integration (I) level, which indicates how many differences are required to make the time series stationary. Finally, the q parameter indicates the level of the moving average (MA) component, which expresses how much the model takes into account past prediction errors. These three fundamental components enable the ARIMA model to make meaningful predictions from complex time series data (Arslan & Ertuğrul, 2022; Reisen, 1994). Table 5 provides the ARIMA model description.

Table 5: Model Description

			Model Type
Model ID	Green Finance	Model_1	ARIMA(0,0,0)
	Trade Openness	Model_2	ARIMA(0,0,0)

The ARIMA (0,0,0) model was used for both dependent variables in the study. The ARIMA (0,0,0) model is a simple time series model used in regression analysis, indicating that the current data are a completely random process. Table 6 contains the model fit.

Model fit statistics enable the comparative performance of different models to be evaluated in time series analysis. The findings obtained reflect the performance distribution of the entire model group rather than the suitability of a single model. According to the results of the table, a clear heterogeneity was observed in the performance of the models. Indeed, the stationary R² values range from 0,354 to 0,376, indicating that the explanatory power varies within a relatively narrow band (Gujarati & Porter, 2009). When examining the error metrics, it was determined that the model with the best performance had a Root Mean Square Error (RMSE) value of 6.885 and an

Average Percentage Error (MAPE) value of 9,277%, which are considered “high accuracy” thresholds in the literature (Wahyudi, 2017: 233). However, the RMSE value of the weakest model rose to 23,316 and its MAPE value rose to 67,240%, indicating a significant deterioration in forecasting performance. Normalized Bayesian Information Criterion (BIC) values, which take model complexity into account, also support the performance difference. According to the BIC, it is argued that the smaller the BIC value, the better the performance of ARIMA models (Soni et al., 2014: 184). While the BIC value of the best model is 4,308, which is within the acceptable range in the literature, the worst model has a value of 6,748.

Table 6: Model Fit

Fit Statistic	Mean	SE	Min.	Max.	Percentile						
					5	10	25	50	75	90	95
Stationary R ²	0,365	0,016	0,354	0,376	0,354	0,354	0,354	0,365	0,376	0,376	0,376
R ²	0,365	0,016	0,354	0,376	0,354	0,354	0,354	0,365	0,376	0,376	0,376
RMSE	15,101	11,618	6,885	23,316	6,885	6,885	6,885	15,101	23,316	23,316	23,316
MAPE	38,259	40,987	9,277	67,240	9,277	9,277	9,277	38,259	67,240	67,240	67,240
MaxAPE	175,894	203,456	32,028	319,759	32,028	32,028	32,028	175,894	319,759	319,759	319,759
MAE	11,074	9,598	4,288	17,861	4,288	4,288	4,288	11,074	17,861	17,861	17,861
MaxAE	27,765	10,446	20,379	35,151	20,379	20,379	20,379	27,765	35,151	35,151	35,151
Normalized BIC	5,528	1,725	4,308	6,748	4,308	4,308	4,308	5,528	6,748	6,748	6,748

According to the results obtained, the RMSE of the trade openness model was calculated as 6,885 and the MAPE as 9,277%. In contrast, the RMSE value of the other model was 23,316 and the MAPE value was 67,240%. These findings indicate that the trade balance model has significantly stronger forecasting performance, thus making it the model with the highest predictive accuracy among the two models.

The residuals of the ARIMA model were examined to verify the model's assumptions and assess its suitability, and the results are summarized in Table 7.

According to Table 7, it has been observed that the autocorrelation values (mean) at each lag level (Lag 1-19) are close to zero. This finding indicates that there is no systematic pattern or autocorrelation remaining in the error terms (residuals) that the model cannot predict. The findings support the validity and reliability of the established ARIMA model. Table 8 shows a summary of the partial autocorrelation function.

Table 7: Residual ACF Summary

Lag	Mean	SE	Minimum	Maximum	Percentile						
					5	10	25	50	75	90	95
Lag 1	0,109	0,099	0,039	0,180	0,039	0,039	0,039	0,109	0,180	0,180	0,180
Lag 2	-0,102	0,237	-0,270	0,065	-0,270	-0,270	-0,270	-0,102	0,065	0,065	0,065
Lag 3	0,020	0,035	-0,005	0,045	-0,005	-0,005	-0,005	0,020	0,045	0,045	0,045
Lag 4	-0,163	0,042	-0,193	-0,133	-0,193	-0,193	-0,193	-0,163	-0,133	-0,133	-0,133
Lag 5	-0,074	0,207	-0,220	0,072	-0,220	-0,220	-0,220	-0,074	0,072	0,072	0,072
Lag 6	-0,037	0,099	-0,107	0,033	-0,107	-0,107	-0,107	-0,037	0,033	0,033	0,033
Lag 7	-0,057	0,056	-0,097	-0,017	-0,097	-0,097	-0,097	-0,057	-0,017	-0,017	-0,017
Lag 8	0,125	0,202	-0,018	0,268	-0,018	-0,018	-0,018	0,125	0,268	0,268	0,268
Lag 9	-0,085	0,188	-0,218	0,048	-0,218	-0,218	-0,218	-0,085	0,048	0,048	0,048
Lag 10	-0,074	0,043	-0,104	-0,043	-0,104	-0,104	-0,104	-0,074	-0,043	-0,043	-0,043
Lag 11	0,049	0,046	0,017	0,082	0,017	0,017	0,017	0,049	0,082	0,082	0,082
Lag 12	0,013	0,006	0,009	0,017	0,009	0,009	0,009	0,013	0,017	0,017	0,017
Lag 13	0,081	0,272	-0,111	0,274	-0,111	-0,111	-0,111	0,081	0,274	0,274	0,274
Lag 14	0,169	0,066	0,122	0,215	0,122	0,122	0,122	0,169	0,215	0,215	0,215
Lag 15	-0,042	0,074	-0,094	0,011	-0,094	-0,094	-0,094	-0,042	0,011	0,011	0,011
Lag 16	-0,078	0,023	-0,095	-0,062	-0,095	-0,095	-0,095	-0,078	-0,062	-0,062	-0,062
Lag 17	-0,120	0,051	-0,156	-0,084	-0,156	-0,156	-0,156	-0,120	-0,084	-0,084	-0,084
Lag 18	-0,087	0,011	-0,095	-0,079	-0,095	-0,095	-0,095	-0,087	-0,079	-0,079	-0,079
Lag 19	-0,148	0,215	-0,300	0,005	-0,300	-0,300	-0,300	-0,148	0,005	0,005	0,005

The Partial Autocorrelation Function (PACF) was examined to determine the autoregressive structures in the series. According to the analysis results, the average partial autocorrelation values of the lags between Lag 1 and Lag 19 were very close to zero, and no statistically significant relationship was observed between these lags. This finding indicates that the model successfully captured the autoregressive components and eliminated the serial dependencies in the series (Unhapiat, 2018: 8). Therefore, it can be concluded that there is no significant autocorrelation remaining in the residuals of the relevant model and that the modeling process was carried out appropriately (Box & Jenkins, 1976). Table 9 shows the model statistics.

Table 8: Residual PACF Summary

Lag	Mean	SE	Minimum	Maximum	Percentile						
					5	10	25	50	75	90	95
Lag 1	0,109	0,099	0,039	0,180	0,039	0,039	0,039	0,109	0,180	0,180	0,180
Lag 2	-0,119	0,216	-0,272	0,034	-0,272	-0,272	-0,272	-0,119	0,034	0,034	0,034
Lag 3	0,025	0,006	0,021	0,029	0,021	0,021	0,021	0,025	0,029	0,029	0,029
Lag 4	-0,221	0,096	-0,289	-0,153	-0,289	-0,289	-0,289	-0,221	-0,153	-0,153	-0,153
Lag 5	-0,032	0,217	-0,185	0,121	-0,185	-0,185	-0,185	-0,032	0,121	0,121	0,121
Lag 6	-0,100	0,311	-0,320	0,120	-0,320	-0,320	-0,320	-0,100	0,120	0,120	0,120
Lag 7	0,020	0,163	-0,095	0,135	-0,095	-0,095	-0,095	0,020	0,135	0,135	0,135
Lag 8	0,027	0,024	0,010	0,044	0,010	0,010	0,010	0,027	0,044	0,044	0,044
Lag 9	-0,107	0,149	-0,213	-0,001	-0,213	-0,213	-0,213	-0,107	-0,001	-0,001	-0,001
Lag 10	-0,051	0,031	-0,073	-0,029	-0,073	-0,073	-0,073	-0,051	-0,029	-0,029	-0,029
Lag 11	-0,008	0,192	-0,144	0,127	-0,144	-0,144	-0,144	-0,008	0,127	0,127	0,127
Lag 12	0,015	0,120	-0,070	0,100	-0,070	-0,070	-0,070	0,015	0,100	0,100	0,100
Lag 13	0,004	0,146	-0,100	0,107	-0,100	-0,100	-0,100	0,004	0,107	0,107	0,107
Lag 14	0,269	0,015	0,258	0,280	0,258	0,258	0,258	0,269	0,280	0,280	0,280
Lag 15	-0,118	0,015	-0,129	-0,108	-0,129	-0,129	-0,129	-0,118	-0,108	-0,108	-0,108
Lag 16	0,001	0,077	-0,053	0,056	-0,053	-0,053	-0,053	0,001	0,056	0,056	0,056
Lag 17	-0,119	0,036	-0,145	-0,093	-0,145	-0,145	-0,145	-0,119	-0,093	-0,093	-0,093
Lag 18	-0,054	0,015	-0,064	-0,043	-0,064	-0,064	-0,064	-0,054	-0,043	-0,043	-0,043
Lag 19	-0,093	0,080	-0,150	-0,037	-0,150	-0,150	-0,150	-0,093	-0,037	-0,037	-0,037

Table 9: Model Statistics

Model	Number of Predictors	Model Fit Statistics								Ljung-Box Q (18)			Number of Outliers
		Stationary R ²	R ²	RMS E	MAPE	MAE	MaxAPE	MaxAE	Normalized BIC	Statistics	DF	Sig.	
Green Finance-Model_1	2	0,354	0,354	23,316	67,240	17,861	319,759	35,151	6,748	20,351	18	0,313	0
Trade Openness-Model_2	2	0,376	0,376	6,885	9,277	4,288	32,028	20,379	4,308	11,892	18	0,853	0

When green finance and trade openness models are evaluated comparatively, both models are found to have a moderate level of explanatory power. The green finance model explains 35,4% of the changes in the series with $R^2 = 0,354$, while the trade openness model offers a higher explanatory power (37,6%) with $R^2 = 0,376$. The Ljung-Box Q test results also show that the error terms are randomly distributed in both models, with a significance of 0,313 for the green finance model and a significance of 0,853 for the trade openness model, indicating no autocorrelation between the residuals in either case. These findings demonstrate that both models are statistically valid, but also show that the trade openness model has a relatively higher explanatory power. With significant differences in RMSE, MAPE, MAE, and Normalized BIC values, the analysis shows that the trade openness model performs better than the green finance model.

The ARIMA (0,0,0) model parameter analysis for constructing the classical regression equation, ($y = a + bx$), is provided in Table 10.

Table 10: ARIMA Model Parameters

					Estimate	SE	t	Sig.
Green Finance-Model_1	Green Finance	No Transformation	Constant		149,932	46,536	3,222	0,005
	Oil	No Transformation	Numerator	Lag 0	0,001	0,001	2,460	0,025
	Natural Gas	No Transformation	Numerator	Lag 0	-0,007	0,003	-2,777	0,013
Trade Openness-Model_2	Trade Openness	No Transformation	Constant		88,482	13,742	6,439	0,000
	Oil	No Transformation	Numerator	Lag 0	0,000	0,000	0,809	0,430
	Natural Gas	No Transformation	Numerator	Lag 0	-0,002	0,001	-3,103	0,006

In the regression analysis conducted within the green finance model, the significance levels of the natural gas ($p=0,013$) and oil ($p=0,025$) variables were found to be below the statistically accepted 5% significance level ($p<0,05$). This result indicates that these variables are statistically significant in terms of the model and have an effect on green finance. Hypotheses $H1_a$ and $H1_b$ are supported. The regression models established based on the coefficients are as follows:

$$\text{Green Finance} = 149,932 + 0,001 \cdot \text{Oil} - 0,007 \cdot \text{Natural gas}$$

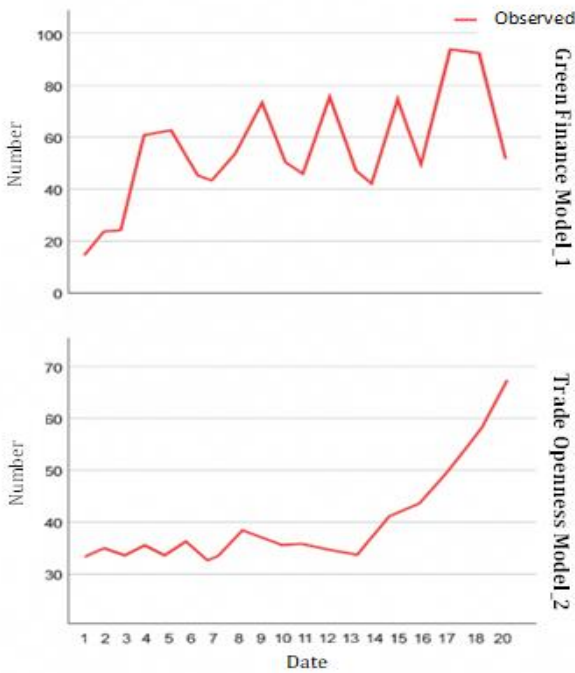
According to the analysis results, a 1-ton increase in oil consumption leads to a 0,001-unit increase in the green finance ratio ($p<0,05$). Contrary to expectations, despite this positive correlation, it has been determined that a 1-ton increase in natural gas consumption causes a 0,007-unit decrease in the green finance ratio ($p<0,05$). Therefore,

Trade Openness-Model_2	PA	0,18	0,034	0,029	-0,153	-0,185	0,120	-0,095	0,010	-0,001	-0,073	0,127	-0,070	-0,000	0,280	-0,108	-0,053	-0,145	-0,043	-0,150
	SE	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224	0,224

The autocorrelation in the residuals (error terms) and the partial autocorrelation in the residuals (error terms) demonstrate that both the green finance and trade openness models are statistically valid and reliable. The model successfully explains the data and has transformed the error terms into a random process.

Figure 2 shows the changes over time in the green finance and trade openness series, respectively. The graphs display the observed values of their own series over a 20-period span.

Figure 2: Green Finance and Trade Openness Series Graph

The green finance series demonstrates a highly volatile and fluctuating structure. Values move within a wide range between 10 and 100, exhibiting sharp declines and increases. The significant increase observed particularly in recent periods clearly highlights the series' high volatility. This fluctuating structure can make the series more difficult to predict. The trade openness series has a more stable and regular structure compared to the green finance series. Values fluctuate within a narrower range between 30 and 70. The graph shows a steady upward trend, which became particularly apparent after the 14th period. The series' fluctuations are less severe and its movement is smoother.

In conclusion, the ARIMA (0,0,0) model analysis reveals statistically significant relationships between green finance, trade openness, and natural resource consumption.

5. Conclusions and Recommendations

The findings of this study reveal the complex relationships between green finance, trade openness, and natural resources (natural gas and oil) in the Turkish economy. According to the analysis results, oil consumption was found to have a significant and positive effect on green finance, while natural gas consumption was found to have a statistically significant and negative effect on green finance. Furthermore, it was found that oil consumption does not have a statistically significant effect on trade openness, while the natural gas variable has a statistically significant and negative effect on trade openness. These findings reveal that oil and natural gas exhibit different dynamics in their relationships with green finance and trade openness.

The positive impact of oil consumption on green finance can be explained by the continued dominance of fossil fuels in the global energy system and the slow pace of the transition process, as noted by researchers such as Sachs and Du Toit (2015) and Önal (2020). This is consistent with what Sachs et al. (2019) state, that financial institutions are more interested in fossil fuel projects than green projects because the former are seen as more attractive. This unexpected result suggests that green finance practices have not yet had a transformative impact on the oil sector or that existing financing mechanisms are also directed towards oil-related projects.

The negative impact of natural gas consumption on green finance is related to its environmental effects and the focus of green finance on areas such as climate and carbon finance, sustainable banking, and renewable energy, which are the main objectives of green finance (Miyan et al., 2024; Tao et al., 2022). The fundamental purpose of green finance is to enhance environmental sustainability (Al-Mulali et al., 2015; Hdom & Fuinhas, 2020). Therefore, natural gas, as a fossil fuel, does not fully serve emission reduction targets, but causes financing sources to stay away from this area. Additionally, it creates a negative impact due to the increase in natural gas consumption, which conflicts with environmental goals. In future policies, green finance instruments (green bonds, loans, etc.) could be directed towards projects aimed at more efficient use of natural gas. This could create a mechanism to accelerate the transition to renewable energy sources (Karasimou et al., 2021; Önder & Polat, 2018) and cleaner energy technologies (Hassan et al., 2023).

It has been concluded that petroleum consumption does not have a statistically significant effect on trade openness. Traditionally, it is known that oil imports significantly increase the trade openness (Bayraç, 2005). This situation suggests that the structural dynamics of Türkiye's oil imports or fluctuations in import volumes do not affect the trade openness indicator as clearly as natural gas does. However, it shows that this is balanced by Türkiye being a significant exporter of oil products, as well as having a high share in oil imports. According to a report by Energy Market Regulatory Authority (EMRA) (2023) Türkiye imports crude oil and oil products, while exporting processed oil derivatives (diesel, aviation fuels, gasoline, etc.) to various countries using its refinery capacity. This situation shows that part of the trade openness caused by oil imports is offset by oil product exports. However, the significant depreciation of the Turkish lira against the US dollar since 2015 will be a step towards increasing domestic production, according to the IEA (2021).

The negative and significant impact of natural gas on the trade openness gains meaning when combined with studies examining the economic effects of natural resources, such as those by Das et al. (2013) and Gylfason (2006). Gylfason (2006) noted that excessive dependence on natural resources can negatively affect economic growth. Türkiye's heavy dependence on natural gas imports may be an indicator that increasing natural gas consumption is widening the trade openness through imports, but the negative impact of natural gas on the trade openness highlights the importance of Türkiye's energy supply security strategies. According to a report prepared by IEA (2021) report states: " Given the high import dependency on natural gas and the resulting balance of payments and energy security vulnerabilities, Türkiye's most important priority regarding natural gas is to reduce the share of imported gas, particularly in electricity generation, and increase the share of domestically produced energy sources. It also seeks to increase natural gas supply security by expanding infrastructure through both pipelines and liquefied natural gas and diversifying import sources." Presidency of the Republic of Türkiye's Strategy and Budget Office (2019) in line with the Eleventh Development Plan (2019-2023) is to reduce the share of imported natural gas in electricity production and increase the use of domestic resources, namely coal and renewable energy. More effective use of domestic resources, such as natural gas discoveries in the Black Sea (Dinçer & Ezan, 2021), can positively impact the trade balance by reducing import dependency. In this context, policies aimed at increasing energy efficiency (Cheng et al, 2024) and diversifying energy sources (Ulucak & Ozcan, 2020), are vital for a sustainable trade structure. Rodrik (1998) argues that the potential effects of foreign trade on macroeconomic variables can be determined. Wu (2022)

stated that gas and oil consumption strongly determine the trade openness. The findings in the current study support the idea that domestic sources should be prioritized in natural gas consumption.

The examination of natural resource, green finance, and trade openness variables in this study supports the role of green finance and appropriate international trade policies in reducing countries' environmental footprints and improving overall environmental quality, as emphasized by Aydin and Turan (2020) and He et al. (2019). This situation strengthens the approach of analyzing the complex interactions between energy consumption and macroeconomic variables such as trade openness, as well as its influence on green financial systems. In conclusion, this study makes a significant contribution to the international literature on complex environmental and economic transformation by empirically revealing the effects of energy consumption trends in Türkiye on green finance and trade openness.

This study presents an analysis covering the period 2003-2022. For future research, including data across different time periods, could yield new findings. Furthermore, examining natural gas and oil consumption by sector (industry, housing, transportation, etc.) could provide a more in-depth understanding of the impacts on green finance and trade openness. The direct impacts of green finance instruments (green bonds, sustainable banking, etc.) in Türkiye on trade openness and energy consumption could be examined using econometric models.

The empirical findings clearly demonstrate the determining and guiding influence of energy consumption trends on financial and trade indicators. These critical results provide in-depth and practice-oriented policy implications, particularly for Türkiye's current energy policies and long-term sustainable finance strategies. In this context, the recommendations presented are based on robust scientific evidence and aim to offer a roadmap for effective policy implementation.

To support the development of green finance in Türkiye and reduce dependence on fossil fuels, policies should focus on accelerating the transition to renewable energy sources and cleaner energy technologies that facilitate energy transformation (Hassan et al., 2023). In the long term, the transition to renewable energy should be tied to clear and measurable requirements (such as hydrogen compatibility and methane leakage reduction). For this purpose, it is recommended to promote green finance instruments—such as green bonds and loans—directed toward natural gas infrastructure. Banks and financial institutions should be encouraged to develop environmentally friendly

products and services and to facilitate financing for sustainable projects. These incentives should be supported through macroprudential tools, such as adjusting credit risk weights in favor of green projects (green factoring) and establishing green portfolio targets by the Central Bank and the Banking Regulation and Supervision Agency.

At the same time, sectors with high carbon emissions should be subject to regulatory restrictions to ensure the adoption of environmentally sustainable practices. These restrictions should be structured through a phased Carbon Pricing Mechanism (aligned with the EU Carbon Border Adjustment Mechanism—CBAM) and the establishment of a transparent Emissions Trading System (ETS). It is also important for Türkiye to adjust its international trade policies in a way that increases the export of environmentally friendly products and services and facilitates access to green finance.

The findings obtained within the scope of the analysis have been evaluated within certain methodological and data-related limitations. First, since the analysis is based on annual data from the 2003–2023 period, short-term fluctuations or structural breaks could not be reflected in the model. Second, although coal consumption was initially planned to be included in the analysis, reliable data were only available for the period after 2020; therefore, this variable was excluded. Additionally, the indicators used in the study were derived from macro-level national and international databases (TÜİK, ETKB, IEA, World Bank (WITS)), limiting the ability to capture sectoral differences and regional dynamics in detail. Nonetheless, the reliable and comparable nature of the data provided by these institutions supports the coherence and generalizability of the findings.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is 50%, and the contribution rate of the 2nd author is 50%. The 1st author contributed to the design of the study (50%), data collection (50%), data analysis (50%), manuscript writing (50%), and article submission and revision (50%) at the specified rates. The 2nd author contributed to the design of the study (50%), data collection (50%), data analysis (50%), manuscript writing (50%), and article submission and revision (50%) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The authors declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

References

- Al-Mulali, U., Ozturk, I., & Lean, H. H. (2015). The influence of economic growth, urbanization, trade openness, financial development, and renewable energy on pollution in Europe. *Natural Hazards*, 79(1), 621-644.
- Ali, S., Yusop, Z., Kaliappan, S. R., & Chin, L. (2020). Dynamic common correlated effects of trade openness, FDI, and institutional performance on environmental quality: Evidence from OIC countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(11), 11671-11682.
- Anderson, J. E., & Neary, J. P. (1992). Trade reform with quotas, partial rent retention, and tariffs. *Econometrica: Journal of the Econometric Society*, 57-76.
- Arawomo, O., & Apanisile, J. (2018). Determinants of foreign direct investment in the Nigerian telecommunication sector. *Modern Economy*, 9(05), 907.
- Arslan, B., & Ertuğrul, İ. (2022). Çoklu regresyon, ARIMA ve yapay sinir ağı yöntemleri ile Türkiye elektrik piyasasında fiyat tahmin ve analizi. *Journal of Management and Economics Research*, 20(1), 331-353.
- Aydin, M., & Turan, Y. E. (2020). The influence of financial openness, trade openness, and energy intensity on ecological footprint: revisiting the environmental kuznets curve hypothesis for BRICS countries. *Environmental Science and Pollution Research*, 27(34), 43233-43245.
- Badmus, M., & Ariyo, O. (2011). Forecasting cultivated areas and production of maize in Nigerian using ARIMA model. *Asian Journal of Agricultural Sciences*, 3(3), 171-176.
- Barua, S. (2020). Financing sustainable development goals: A review of challenges and mitigation strategies. *Business Strategy & Development*, 3(3), 277-293.
- Bayraç, H. N. (2005). Uluslararası petrol piyasasının ekonomik analizi. *Finans-Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 499(42), 6-20.
- Bergman, N. (2018). Impacts of the fossil fuel divestment movement: Effects on finance, policy and public discourse. *Sustainability*, 10(7), 2529.
- Berrou, R., Dessertine, P., & Migliorelli, M. (2019). An overview of green finance. In M. Migliorelli & P. Dessertine (Eds.), *The rise of green finance in Europe: Opportunities and challenges for issuers, investors and marketplaces* (pp. 3-29). Palgrave Macmillan.
- Brown, M. T., Protano, G., & Ulgiati, S. (2011). Assessing geobiosphere work of generating global reserves of coal, crude oil, and natural gas. *Ecological Modelling*, 222(3), 879-887.
- Chebryako, O., Varnalii, Z., Borysenko, O., & Miedviedkova, N. (2021). "Green" finance as a modern tool for social and environmental security. *IOP Conference Series: Earth and Environmental Science*, The Odesa, The Ukraine.

Cheng, X., Yan, C., Ye, K., & Chen, K. (2024). Enhancing resource efficiency through the utilization of the green bond market: an empirical analysis of asian economies. *Resources Policy*, 89, 104623.

Chuahan, R., & Chavda, K. (2024). Unveiling the nexus: exploring the impact of behavioral finance on green finance initiatives. *Journal of Environmental Economics and Sustainability*, 1(2), 1-12.

Das, A., McFarlane, A. A., & Chowdhury, M. (2013). The dynamics of natural gas consumption and GDP in Bangladesh. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 22, 269-274.

Dinçer, İ., Arcaklıoğlu, & Ezan, M. A. (2021). TÜBA Doğal Gaz Raporu. Türkiye Bilimler Akademisi Yayınları TÜBA Raporları No: 44, 1-127.

Dowrick, S., & Golley, J. (2004). Trade openness and growth: who benefits? *Oxford review of economic policy*, 20(1), 38-56.

Edwards, S. (1998). Openness, productivity and growth: What do we really know? *The economic journal*, 108(447), 383-398.

Fatima, S., Chen, B., Ramzan, M., & Abbas, Q. (2020). The nexus between trade openness and GDP growth: Analyzing the role of human capital accumulation. *SAGE Open*, 10(4).

Frankel, J., & Rose, A. (2002). An estimate of the effect of common currencies on trade and income. *The quarterly journal of economics*, 117(2), 437-466.

Fujii, E. (2019). What does trade openness measure? *Oxford Bulletin of Economics and Statistics*, 81(4), 868-888.

Garcia, P. (1999). Income inequality and the real exchange rate (Vol. 54). Banco Central de Chile.

Giovanni, J. d., & Levchenko, A. A. (2009). Trade openness and volatility. *The Review of Economics and Statistics*, 91(3), 558-585.

Gray, R. (2002). Of messiness, systems and sustainability: towards a more social and environmental finance and accounting. *The British Accounting Review*, 34(4), 357-386.

Gujarati, D. N., & Porter, D. C. (2009). *Basic Econometrics* (Fifth Eds.). McGraw-Hill.

Gylfason, T. (2006). Natural resources and economic growth: From dependence to diversification. Economic liberalization and integration policy: Options for Eastern Europe and Russia, 201-231.

Harrison, A. (1996). Openness and growth: A time-series, cross-country analysis for developing countries. *Journal of development Economics*, 48(2), 419-447.

Hassan, W., Hussain, N., & Hussain, S. (2023). Evaluating the contribution of GDP, technological advancements, and renewable energy consumption in carbon emissions to

the attainment of sustainable development goals: Insights from China. *Global Sociological Review*, VIII(II), 293 – 307.

Hau, H. (2002). Real exchange rate volatility and economic openness: Theory and evidence. *Journal of Money, Credit and Banking*, 611-630.

Hdom, H. A., & Fuinhas, J. A. (2020). Energy production and trade openness: assessing economic growth, CO2 emissions and the applicability of the cointegration analysis. *Energy Strategy Reviews*, 30, 100488.

He, F. S., Gan, G. G. G., Al-Mulali, U., & Adebola, S. S. (2019). The influences of economic indicators on environmental pollution in Malaysia. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 9(2), 123-131.

Höhne, N., Khosla, S., Fekete, H., & Gilbert, A. (2012). Mapping of Green Finance Delivered by IDFC Members in 2011, Ecofys.

Huchet-Bourdon, M., Le Mouël, C., & Vijil, M. (2018). the relationship between trade openness and economic growth: Some new insights on the openness measurement issue. *The World Economy*, 41(1), 59-76.

Hye, Q. M. A., Wizarat, S., & Lau, W.-Y. (2016). The impact of trade openness on economic growth in China: An empirical analysis. *The Journal of Asian Finance, Economics and Business*, 3(3), 27-37.

International Energy Agency (IEA). (2021), Turkey 2021 Energy Policy Review, retrieved from <https://www.iea.org/reports/turkey-2021>

Karasimou, M. D., Mousiari, O., & Tsoukalas, L. H. (2021). Renewable energy sources and impact on GDP growth. *12th International Conference on Information, Intelligence, Systems & Applications (IISA)*, The Chania Crete, The Greece.

Khan, A. A., Mukhtar, M., Siddique, A. B., Bibi, S., Qasim, T. B., & Khan, H. H. (2025). Examining the contribution of trade to GDP: A case study of Pakistan. *Social Science Review Archives*, 3(1), 84-93.

Khan, R., & Kong, Y. (2020). Effects of energy consumption on GDP: New evidence of 24 countries on their natural resources and production of electricity. *Ekonomika*, 99(1), 26-49.

Koczar, J., Vagizova, V., Agliullina, M., & Agliullina, Z. (2020, March). Application of green finance tools in the system of sustainable interaction between the real and financial economy: opportunities and prospects. In *"New Silk Road: Business Cooperation and Prospective of Economic Development"*(NSRBCPED 2019) (pp. 604-610). Atlantis Press.

Koval, V., Laktionova, O., Atstāja, D., Grasis, J., Lomachynska, I., & Shchur, R. (2022). Green financial Instruments of cleaner production technologies. *Sustainability*, 14(17), 10536.

Krueger, A. O. (1978). Liberalization, direction of bias, and economic growth. In *Liberalization attempts and consequences* (pp. 277-300). NBER.

Levine, R., & Renelt, D. (1992). A Sensitivity analysis of cross-country growth regressions. *The American Economic Review*, 82(4), 942-963.

Li, S., Zhang, J., & Ma, Y. (2015). Financial development, environmental quality and economic growth. *Sustainability*, 7(7), 9395-9416.

Li, W., & Hu, M. (2014). An overview of the environmental finance policies in China: Retrofitting an integrated mechanism for environmental management. *Frontiers of Environmental Science & Engineering*, 8(3), 316-328.

Magazzino, C. (2012). On the relationship between disaggregated energy production and GDP in Italy. *Energy & Environment*, 23(8), 1191-1207.

Magazzino, C. (2024). Ecological footprint, electricity consumption, and economic growth in China: Geopolitical risk and natural resources governance. *Empirical Economics*, 66(1), 1-25.

Migliorelli, M., & Dessertine, P. (2019). *The rise of green finance in Europe. Opportunities and challenges for issuers, investors and marketplaces*. Cham: Palgrave Macmillan.

Miyan, M. S., Cheong, C. W., Sharif, A., & Afshan, S. (2024). Three decades of green finance: The state of the art and way forward. *International Journal of Energy Economics and Policy*, 14(6), 88-105.

Ohler, A., & Fetters, I. (2014). The causal relationship between renewable electricity generation and GDP growth: A study of energy sources. *Energy Economics*, 43, 125-139.

Önal, M. (2020). Sürdürülebilir kalkınmada yenilenebilir enerjinin önemi: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Turkish Business Journal*, 1(1), 78-97.

Önder, H., & Polat, A. (2018). Enerji tüketiminin GSYİH ile ilişkisi: OECD ülkeleri panel veri analizi. *Marmara İktisat Dergisi*, 2(1), 105-116.

Peacock, A., & Wiseman, J. (1967). *The Growth of Public Expenditure in The United Kingdom*. Taylor & Francis.

Pritchett, L. (1996). Measuring outward orientation in LDCs: Can it be done? *Journal of development Economics*, 49(2), 307-335.

Raberto, M., Ozel, B., Ponta, L., Teglio, A., & Cincotti, S. (2019). From financial instability to green finance: The role of banking and credit market regulation in the eurace model. *Journal of Evolutionary Economics*, 29(1), 429-465.

Reisen, V. A. (1994). Estimation of the fractional difference parameter in the ARIMA (p, d, q) Model using the smoothed periodogram. *Journal of Time Series Analysis*, 15(3), 335-350.

Rodrik, D. (1998). Why do more open economies have bigger governments? *Journal of political economy*, 106(5), 997-1032.

Sachs, J. D., & Du Toit, H.J. (2015). Earth Calling The Financial Sector. <https://www.project-syndicate.org/commentary/sustainability-finance-leaders-by-jeffrey-d-sachs-and-hendrik-j%2D%2Ddu-toit-2015-02?barrier=accesspaylog>. (Accessed March 8, 2025).

Sachs, J. D., Woo, W. T., Yoshino, N., & Taghizadeh-Hesary, F. (2019). Why is green finance important? ADBI Working Paper Series (No:917).

Serfaty, C. (2024). Sovereign default and international trade. *IMF Economic Review*, 72(4), 1449-1501.

Soni, K., Kapoor, S., Parmar, K. S., & Kaskaoutis, D. G. (2014). Statistical analysis of aerosols over the Gangetic-Himalayan region using ARIMA model based on long-term MODIS observations. *Atmospheric Research*, 149, 174-192.

Soundarrajan, P., & Vivek, N. (2016). Green finance for sustainable green economic growth in India. *Agricultural Economics/Zemědělská Ekonomika*, 62(1), 35-44.

Squalli, J., & Wilson, K. (2011). a new measure of trade openness. *The world economy*, 34(10), 1745-1770.

Şahin, B., & Şahin, Y. (2024). Yenilenebilir enerji kaynakları ve yeşil finans alanında yapılan çalışmaların yazın taraması. *MAS Journal of Applied Sciences*, 9(2), 414-426.

T.C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı. (2019). On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023), retrieved from https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2022/07/On_Birinci_Kalkinma_Plani-2019-2023.pdf

T.C. Enerji Piyasası Düzenleme Kurumu. (2023). 2023 Yılı Petrol Piyasası Sektör Raporu, retrieved from <https://www.epdk.gov.tr/Detay/Icerik/4-14475/duyuru>

Tao, H., Zhuang, S., Xue, R., Cao, W., Tian, J., & Shan, Y. (2022). Environmental finance: an interdisciplinary review. *Technological Forecasting and Social Change*, 179, 121639.

Topcu, E., Altinoz, B., & Aslan, A. (2020). Global evidence from the link between economic growth, natural resources, energy consumption, and gross capital formation. *Resources Policy*, 66, 101622.

Ukoba, K., Olatunji, K. O., Adeoye, E., Jen, T.-C., & Madyira, D. M. (2024). Optimizing renewable energy systems through artificial intelligence: Review and future prospects. *Energy & Environment*, 35(7), 3833-3879.

Ulucak, R., & Ozcan, B. (2020). Relationship between energy consumption and environmental sustainability in OECD countries: The role of natural resources rents. *Resources Policy*, 69, 101803.

Wagner, R. E., & Weber, W. E. (1977). Wagner's law, fiscal institutions, and the growth of government. *National Tax Journal*, 30(1), 59-68.

Wahyudi, S. T. (2017). The ARIMA model for the Indonesia stock price. *International Journal of Economics & Management*, 11(1), 223-236.

Wang, K., Rehman, M. A., Fahad, S., & Linzhao, Z. (2023). Unleashing the influence of natural resources, sustainable energy and human capital on consumption-based carbon emissions in G-7 countries. *Resources Policy*, 81, 103384.

Wang, Y., & Zhi, Q. (2016). The role of green finance in environmental protection: Two aspects of market mechanism and policies. *Energy Procedia*, 104, 311-316.

Wu, H. (2022). Trade openness, green finance and natural resources: A literature review. *Resources Policy*, 78, 102801.

Yildirim, E., Saraç, Ş., & Aslan, A. (2012). Energy consumption and economic growth in the USA: Evidence from renewable energy. *Renewable and Sustainable Energy Reviews*, 16(9), 6770-6774.

Zhou, H., Bhattarai, R., Li, Y., Si, B., Dong, X., Wang, T., & Yao, Z. (2022). Towards sustainable coal industry: Turning coal bottom ash into wealth. *Science of the Total Environment*, 804, 149985.

BORSA İSTANBUL'DA PORTFÖY ÇEŞİTLENDİRME GÜCÜNÜN ZAMANLA DEĞİŞİMİ: BİST 30 ÜZERİNE BİR UYGULAMA

TIME-VARYING DIVERSIFICATION POWER IN BORSA İSTANBUL: AN APPLICATION ON BIST 30 INDEX

Kemal ÖZDEMİR*

* Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan
Menderes Üniversitesi,
kemal.ozdemir@adu.edu.tr,

ORCID:
0000-0003-0644-6460

Özet

Bu çalışmada, 2015-2025 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören BIST 30 şirketlerinden oluşturulan eşit ağırlıklı portföyün Diversification Ratio (DR) analiz edilerek Türkiye hisse senedi piyasasında çeşitlendirme stratejisinin etkinliği incelenmiştir. 12 aylık hareketli pencere yöntemiyle hesaplanan DR değerleri, portföyün dönemsel olarak farklı çeşitlendirme güçlerine sahip olduğunu göstermektedir. Bulgular, 2018 kur krizi, 2020 COVID-19 pandemisi ve 2023 seçim süreci gibi belirsizlik dönemlerinde hisse korelasyonlarının artmasıyla DR'ın 1,3-1,5 aralığına kadar gerilediğini, buna karşın 2016-2017 ve 2024-2025 gibi istikrarlı dönemlerde 1,8-2,0 seviyelerine yükseldiğini ortaya koymuştur. Sonuçlar, çeşitlendirmenin statik değil, piyasa koşullarına duyarlı dinamik bir yapı sergilediğini göstermektedir. Türkiye sermaye piyasasında sürdürülebilir risk azaltımı için yalnızca hisse bazlı değil, farklı varlıkları da kapsayan stratejik portföy yaklaşımının benimsenmesi gerektiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Çeşitlendirme Oranı, Borsa İstanbul, Portföy Riski

Abstract

This study investigates the effectiveness of diversification strategies in the Turkish stock market by analyzing the Diversification Ratio (DR) of an equally weighted BIST 30 portfolio between 2015 and 2025. Using a 12-month rolling window, the DR values reveal substantial time variation in diversification strength. The findings show that during stress periods such as the 2018 currency crisis, the COVID-19 pandemic, and the 2023 election cycle, rising stock correlations caused the DR to decline to around 1.3-1.5. In contrast, in more stable periods like 2016-2017 and 2024-2025, the DR increased to approximately 1.8-2.0, indicating a restoration of portfolio balance. These results highlight that diversification is not static but dynamically shaped by market conditions. The study concludes that sustainable risk mitigation in Turkey's capital market requires a strategic portfolio design that integrates multiple assets rather than relying solely on stock-level diversification.

Keywords: Diversification Ratio, Borsa İstanbul, Portfolio Risk

Başvuru Tarihi/ Received:
01.11.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
12.11.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article / Atıf için: Özdemir, K. (2025). Borsa İstanbul'da Portföy Çeşitlenme Gücünün Zamanla Değişimi: BİST 30 Üzerine Bir Uygulama. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 177-192.

1. Giriş

Portföy çeşitlendirmesi, finans literatüründe risk yönetiminin en temel araçlarından biri olarak kabul edilmektedir. Markowitz (1952) tarafından temelleri atılan modern portföy teorisine göre, birden fazla menkul kıymetin bir araya getirilmesiyle oluşturulan portföy, toplam riskin bir kısmını ortadan kaldırabilir (Yılmaz, 2025: 92). Başka bir deyişle, yatırımların çeşitlendirilmesi yoluyla sistematik olmayan risk önemli ölçüde azaltılabilir. Markowitz'in ifadesiyle, finans alanında "çeşitlendirme, elde edilebilecek tek ücretsiz öğle yemeğidir". Markowitz'in yaklaşımı, çeşitlendirmenin ek bir maliyet gerektirmeden riskin azaltılmasını sağlayan tek bedelsiz fayda olduğunu vurgular. (Choueifaty & Coignard, 2008: 40). Bu yaklaşım, yeterli sayıda ve farklı özellikte varlığı portföye dahil ederek toplam riski minimize etmeyi hedefler.

Finansal piyasalarda yaşanan kriz dönemlerinde yaşanan yüksek oynaklık, çeşitlendirme stratejilerinin etkinliğini geçici olarak azaltabilmektedir. Piyasa oynaklığının arttığı dönemlerde varlık getirileri arasındaki korelasyonların sakin dönemlere kıyasla belirgin biçimde yükseldiği, literatürde iyi bilinen bir olgudur (Loretan & English, 2000: 1). Bu durum, dalgalı piyasa koşullarında farklı hisse senetlerinin genellikle birlikte hareket etmeye başladığını, dolayısıyla portföy içindeki farklı yatırımların benzer şekilde etkilenebileceğini gösterir. Nitekim 2008 Küresel Finansal Krizi ve 2020 COVID-19 salgını gibi büyük krizlerde, birçok varlık sınıfında korelasyonların dramatik biçimde yükseldiği gözlemlenmiştir (Kotkatvuori-Örnberg et al, 2013; Ait-Sahalia & Xiu, 2016; Kritzman et al., 2010; Akhtaruzzaman et al., 2021; Frank, 2009). Sonuç olarak, kriz zamanlarında yatırımcılar için çeşitlendirme yoluyla riskten korunma imkânı azalmakta, portföyün çeşitlendirme faydası beklenenden düşük gerçekleşebilmektedir.

Yaşanan bu zorluklar, son yıllarda finans literatüründe risk temelli portföy stratejilerinin önem kazanmasına yol açmıştır. Özellikle, beklenen getirilerin kestirilmesindeki belirsizlikler nedeniyle klasik ortalama-getiri optimizasyonu yerine, yalnızca risk ölçütlerine odaklanan yaklaşımlar öne çıkmıştır (Choueifaty & Coignard, 2008: 40). Piyasa değer ağırlıklı endekslerin etkin olmadığı iddia edilmesiyle birlikte, eşit ağırlıklandırma, asgari varyans portföyü ve risk bütçelemesi gibi alternatif yöntemler yatırım uygulamalarında kullanılmaya başlanmıştır. Bu kapsamda Choueifaty ve Coignard (2008) tarafından literatüre kazandırılan Diversification Ratio (DR) kavramı, bir portföyün ne derece çeşitlendirilmiş olduğunu ölçmeye yönelik korelasyon bazlı bir gösterge olarak dikkat çekmektedir.

Çalışma, Türkiye sermaye piyasasında çeşitlendirme oranının zamana göre değişimini ilk kez uzun dönemli (2015–2025) bir veri setiyle ortaya koyarak, gelişmiş piyasalarda gözlenen dinamiklerin Borsa İstanbul'daki farklı yoğunlukta gerçekleştiğini göstermektedir. Böylece, literatürde genellikle gelişmiş ekonomiler üzerinden incelenen DR davranışının, yüksek oynaklık ve düşük derinlik yapısına sahip bir gelişmekte olan piyasa bağlamında nasıl evrildiği açıklığa kavuşturulmaktadır.

Bu çalışmanın amacı, Borsa İstanbul BIST 30 endeksinde yer alan hisse senetlerinden oluşturulan bir portföyün çeşitlendirme oranını yıllar içinde inceleyerek, Türkiye piyasasında çeşitlendirme stratejisinin etkinliğine dair ampirik bulgular ortaya koymaktır. Çalışma, Şubat 2015-Eylül 2025 dönemini kapsamaktadır ve bu süre zarfındaki aylık getiri verileri kullanılarak portföyün çeşitlendirme oranındaki değişim ile bunun ardındaki olası sebepler analiz edilmektedir. Elde edilecek sonuçlar doğrultusunda, kriz dönemlerinde artan korelasyonun portföy riskini nasıl etkilediği belirlenerek, yatırımcılar ve portföy yöneticileri için önemli çıkarımlar sunulması hedeflenmektedir.

2. Literatür Taraması

Uluslararası portföy çeşitlendirmesinin faydaları, ilk kez Solnik (1974) tarafından ortaya konulduğundan bu yana, akademik yayınlarda yatırımcılara geleneksel portföylerin ötesine geçerek daha fazla uluslararası menkul kıymet içeren portföyler önerilmiştir. Ancak özellikle kriz dönemleri veya piyasa düşüş eğilimine girdiğinde çeşitlendirmenin etkinliği, finansal piyasaların artan etkileşimiyle birlikte yeniden tartışma konusu olmuştur. Bu noktada, literatürde yaygın biçimde kabul gören ve piyasa düşüşlerinde korelasyonların artması olarak tanımlanan korelasyon asimetrisi kavramını gündeme getirmektedir. Korelasyon asimetrisi hisse senedi getirilerinin, ayı piyasalarının ve aşırı fiyat dalgalanmalarının olduğu dönemlerde genellikle daha yüksek korelasyon sergilediğini gösterir. Başka bir deyişle, piyasa getirilerinin düştüğü dönemlerde gözlenen korelasyonlar, normal dağılımın öngördüğünden daha yüksek olurken, piyasa yükseldiğinde, çoğunlukla korelasyonlar anlamlı biçimde değişmez. Butler ve Joaquin (2002) uluslararası hisse senetleri arasında gözlemlenen korelasyonların boğa piyasalarına kıyasla ayı piyasalarında belirgin biçimde arttığını ve bu nedenle çeşitlendirmenin en çok ihtiyaç duyulan dönemlerde zayıfladığını göstermiştir. Benzer biçimde Page ve Panariello (2018), geleneksel korelasyon ölçütleri yerine aşağı yönlü getirileri esas alan bir korelasyon yaklaşımı kullanarak bu asimetrik yapıyı ampirik olarak doğrulamıştır.

Asimetrik ilişki, standart çok değişkenli normal dağılım varsayımına dayalı modellerin çeşitlendirmenin gerçek faydasını olduğundan fazla gösterebileceğini ortaya koymaktadır. Ang ve Chen (2002) tarafından bu sorunu gidermek amacıyla, teorik olarak beklenen korelasyonlar ile aşırı getirilerdeki ampirik korelasyonlar arasındaki farkı ölçen bir istatistik tanımlanmıştır. Ayrıca, Extreme Value Theory (EVT) gibi yöntemler uç değerlerdeki bağımlılık yapısını incelemek için kullanılmıştır. Bu alanda yapılan Longin ve Solnik (2001) ile Hartmann vd. (2004) gibi çalışmalar, büyük negatif getirilerin birlikte hareket etme eğiliminin, özellikle uç değer eşiği arttıkça güçlendiğini göstermektedir.

Finansal kriz dönemlerinde artan bu korelasyonlar, finansal bulaşma ile karşılıklı bağımlılık kavramlarını da gündeme getirmiştir. Bulaşma, kriz sonrası yeni bağlantıların ortaya çıkması anlamına gelirken, karşılıklı bağımlılık ise zaten var olan ilişkilerin yüksek volatilitenin altında daha belirgin hale gelmesi olarak tanımlanır. Forbes ve Rigobon (2002), artan volatilitenin korelasyon ölçümlerinde önyargıya neden olduğunu ve bu durumun sahte bir bulaşma izlenimi yaratabileceğini ileri sürmüştür. Geliştirdikleri düzeltme yöntemiyle 1987 Amerika Birleşik Devletleri (ABD) Borsa Çöküşü, 1994 Meksika Krizi ve 1997 Asya Krizi gibi olayları incelediklerinde, düzeltilmiş korelasyonlarda anlamlı bir artışın genellikle kalmadığını tespit etmişlerdir. Bu bulgu, piyasalar arasında aslında güçlü ama sabit bir karşılıklı bağımlılık olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, Forbes ve Rigobon'un (2002) modeli basitleştirilmiş varsayımlara dayandığından, ihmal edilen değişkenler veya arasında içsel ilişkiler söz konusu olduğunda önyargının ölçülmesi güçleşmektedir. Buna karşılık, Chiang vd. (2007), Essaadi vd. (2009) ve Bai ve Perron'un (1998) yapısal kırılma yaklaşımını kullanarak Asya Krizi sırasında yapısal bir kayma bulaşması yaşandığını ortaya koymuştur.

Korelasyonlardaki bu dinamik ve asimetrik yapıyı modelleyebilmek için klasik yaklaşımların ötesinde daha gelişmiş ekonometrik yöntemler kullanılmaya başlanmıştır. Regime Switching (RS) modelleri, getirilerin farklı dönemlerde farklı dağılımlardan geldiğini varsayarak bu yapıyı yakalamada etkili olmuştur. Ramchand ve Susmel (1998), uluslararası piyasalardaki volatilitiyi modellemek için Switching Volatility ARCH (SWARCH) modellerini uygulamış, Ang ve Bekaert (2002) ise bu modellerin dinamik varlık tahsisinde önemli bir rol oynadığını ve uluslararası çeşitlendirmeyi göz ardı etmenin yatırımcılar için ciddi maliyetler doğurabileceğini göstermiştir. Engle (2002) tarafından geliştirilen Dynamic Conditional Correlations (DCC-GARCH) modeli de kriz dönemlerinde piyasa ilişkilerini açıklamada oldukça başarılı olmuştur. Kotkatvuori-

Örnberg vd. (2013), Lehman Brothers'ın iflasının ardından korelasyonlarda keskin artışlar yaşandığını ve DCC modelinin bu süreçte portföy varyansını minimize etmede etkili yöntem olduğunu bulmuştur. Ayrıca, yatırımcı psikolojisini dikkate alan Disappointment Aversion (DA) teorisi (Gul, 1991) de portföy seçiminde kullanımı yaygınlaşmıştır.

Bununla birlikte, DCC-GARCH gibi modellerde matematiksel tutarsızlık ve hesaplama zorlukları gibi sorunlar da bulunmaktadır. Bu nedenle Das vd. (2019), Functional Data Analysis (FDA) tabanlı karma frekanslı regresyon yaklaşımını önermiştir. FDA kullanarak yapılan analizler, küresel kriz endeksi gibi yıllık makro değişkenler ile aylık hisse senedi piyasası korelasyonları arasındaki ilişkiyi analiz etmeye olanak tanımaktadır. Bu analizler, küresel krizlerin genellikle gelişmiş piyasa hisse senedi korelasyonlarının yakınsamasına katkıda bulunduğunu, ancak bu etkinin ABD, İngiltere ve Kanada gibi piyasalarda daha güçlü bir birliktelik yaratırken, Avrupa ve Japon piyasaları için ABD ile olan ilişkinin tersi yönde olabileceğini göstermiştir.

Çeşitlendirmenin pratik boyutuna gelindiğinde, Attig ve Sy (2023), 1995-2021 dönemini kapsayan 48 piyasa üzerinde yaptıkları çalışmada, uluslararası çeşitlendirmenin hâlâ güçlü bir risk azaltma aracı olduğunu göstermiştir. Buna karşın, Huang vd. (2025), ABD merkezli yatırımcılar için uluslararası hisse senedi çeşitlendirmesinin 2009 sonrası dönemde etkisini kaybettiğini tespit etmiştir. Ancak, S&P 500, altın, petrol ve ABD 10 yıllık tahvillerinden oluşan çapraz varlık portföylerinin geleneksel hisse senedi portföylerine kıyasla daha iyi performans gösterdiğini de ortaya konmuştur. Baur ve Lucey (2010) ise tüm bunlara ek olarak düşüş dönemlerinde kısa süreli olsa da altının gelişmiş piyasalarda hisse senetleri için bir korunma aracı işlevi gördüğünü tespit etmiştir.

Öte yandan, Son yıllarda emtia piyasalarının giderek finansal nitelik kazanması, bu varlıkların getirileri ve oynaklık yapısını inceleyen Tang ve Xiong (2012) gibi çalışmaların konusu olmuştur. Bu süreç, emtia getirilerinin ve volatilité yapılarının finansal piyasalarla daha yakın hareket etmesine yol açmıştır. Bununla birlikte, Gagnon vd. (2020), enerji dışı emtia endekslerinin, özellikle DA katsayısı ($A=0.6$) gibi davranışsal tercihler dikkate alındığında dahi, portföy performansını iyileştirebildiğini göstermiştir. Ek olarak son dönemde yapılan, Zonon vd. (2025) çalışmasında, COVID-19 döneminde kümülatif ölüm sayıları ve hükümetlerin uyguladığı sıkı önlemlerin Stringency Index (SI) küresel hisse senedi getirilerini anlamlı biçimde olumsuz etkilediğini tespit etmişlerdir.

Türk sermaye piyasalarına yönelik çalışmalar ise daha sınırlıdır. Yapılan çalışmalarda genellikle Doğan (2025) çalışmasında olduğu gibi döviz kuru, enflasyon ve faiz gibi unsurların endeks volatilitesi üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Özellikle Borsa İstanbul'da çeşitlendirme etkinliğini zaman boyutunda ölçen az sayıda araştırma bulunmaktadır. Bu bağlamda, yerel piyasanın yüksek oynaklık ve düşük derinlik özellikleri çeşitlendirme stratejilerinin performansını farklılaştırmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşluğu doldurarak Türkiye piyasasında çeşitlendirme gücünün zaman içindeki dinamiklerini ortaya koymayı amaçlamaktadır.

3. Veri Seti

Tablo 1: Çalışma Kapsamında Kullanılan ve Kapsam Dışında Bırakılan Firmalar

Borsa Kodu	Firma	Borsa Kodu	Firma
AEFES	Anadolu Efes Biracılık ve Malt Sanayii A.Ş.	MGROS	Migros Ticaret A.Ş.
AKBNK	Akbank T.A.Ş.	PETKM	Petkim Petrokimya Holding A.Ş.
ASELS	Aselsan Elektronik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	PGSUS	Pegasus Hava Taşımacılığı A.Ş.
BIMAS	BİM Birleşik Mağazalar A.Ş.	SAHOL	Hacı Ömer Sabancı Holding A.Ş.
EKGYO	Emlak Konut Gayrimenkul Yatırım Ortaklığı A.Ş.	SASA	Sasa Polyester Sanayi A.Ş.
ENKAI	Enka İnşaat ve Sanayi A.Ş.	SISE	Türkiye Şişe ve Cam Fabrikaları A.Ş.
EREGL	Ereğli Demir ve Çelik Fabrikalar T.A.Ş.	TAVHL	Tav Havalimanları Holding A.Ş.
FROTO	Ford Otomotiv Sanayi A.Ş.	TCELL	Turkcell İletişim Hizmetleri A.Ş.
GARAN	Türkiye Garanti Bankası A.Ş.	THYAO	Türk Hava Yolları A.O.
GUBRF	Gübre Fabrikaları T.A.Ş.	TOASO	Tofaş Türk Otomobil Fabrikaları A.Ş.
ISCTR	Türkiye İş Bankası A.Ş.	TTKOM	Türk Telekomünikasyon A.Ş.
KCHOL	Koç Holding A.Ş.	TUPRS	Tüpraş Türkiye Petrol Rafinerileri A.Ş.
KOZAL	Koza Altın İşletmeleri A.Ş.	ULKER	Ülker Bisküvi Sanayi A.Ş.
KRDMD	Kardemir Karabük Demir Çelik Sanayi ve Ticaret A.Ş.	YKBNK	Yapı ve Kredi Bankası A.Ş.
DSTKF (Kapsam Dışında Bırakıldı)	Destek Finans Faktoring A.Ş.	ASTOR (Kapsam Dışında Bırakıldı)	Astor Enerji A.Ş.

Çalışmada, Borsa İstanbul 30 (BIST 30) endeksinde yer alan şirketlere ait Şubat 2015'ten Eylül 2025'e kadar olan dönem verileri, ForInvest FXPlus veri dağıtım programından alınarak kullanılmıştır. Çalışmanın kapsadığı döneme ilişkin veri seti bulunmaması nedeniyle iki şirket kapsam dışında bırakılmıştır. Hisse senetlerinin aylık getiri oranları

ilgili dönemin başına göre hesaplanmış ve bu getiriler üzerinden portföy risk metrikleri türetilmiştir. BIST 30 endeksi, piyasanın en büyük ve likit şirketlerini içerdiği için, Türkiye hisse senedi piyasasının genel davranışını yansıtan bir temsil gücüne sahiptir. Çalışmada yer alan 28 hisse senedi, endeksin neredeyse tamamına yakınına oluşturmakta olup veri süresince sürekli işlem görmüş ve temettü gibi olaylar için düzeltmeleri yapılmıştır. Ayrıca veri 2016-2017, 2018-2019, 2020-2021, 2022-2023 ve 2024-2025 olarak dönemlere ayrılarak karşılaştırmaların ve dönemsel farklılıkların daha net ortaya konulması amaçlanmıştır. Analiz kapsamında ve dışında bırakılan firmalar Tablo 1'de sunulmuştur.

4. Yöntem

Bu çalışmada portföy çeşitlendirme gücü, literatürde risk temelli portföy optimizasyonu yaklaşımıyla tanımlanan DR göstergesi ile ölçülmüştür. Bu oran, portföydeki varlıkların bireysel riskleri ile portföyün toplam riski arasındaki ilişkiyi ortaya koyar ve Choueifaty ve Coignard (2008) tarafından geliştirilmiştir. Bir portföy P , N adet hisse senedinden oluşsun. Her hisse için ağırlık w_i ve volatilité σ_i ile ifade edilir. Bu durumda portföyün toplam volatilitesi:

$$\sigma_P = \sqrt{W' \Sigma W} \quad (1)$$

şeklinde hesaplanır. Burada Σ , getirilerin kovaryans matrisini temsil eder ve portföy riskini sistematik biçimde belirleyen unsurdur. Bu yapı altında çeşitlendirme oranı şu şekilde tanımlanır:

$$DR = \frac{\sum_{i=1}^N w_i \sigma_i}{\sigma_P} \quad (2)$$

Bu oran, portföydeki risklerin birbiriyle ne kadar ilişkisiz olduğunu ölçer. $DR > 1$ olması, portföyde çeşitlendirme faydası elde edildiğini; $DR = 1$ olması ise tüm varlıkların tamamen aynı yönde hareket ettiğini gösterir. Dolayısıyla, DR oranının büyümesi portföyün korelasyon yapısının zayıfladığı ve riskin daha etkin dağıtıldığı anlamına gelir. Çeşitlendirme etkisinin izole bir biçimde ölçümlenebilmesi amacıyla portföydeki tüm hisse senetleri eşit ağırlıklı kabul edilmiştir. Eşit ağırlıklı portföy için DR hesaplaması şu şekildedir DeMiguel vd. (2009):

$$DR = \frac{\frac{1}{N} \sum_{i=1}^N \sigma_i}{\sigma_P} \quad (3)$$

Burada pay, hisse bazlı ortalama volatilitéyi temsil ederken payda ise portföyün toplam riskini temsil eder. Çalışmada, çeşitlendirme oranı hesaplamasında tanımlanan model

eşitliği ampirik biçimde uygulanmıştır. Bu kapsamda her ay için hisse bazında Engle ve Rangel (2008) çalışmasından hareketle 12 aylık hareketli pencerelerle hisse senetleri için ortalama volatilité, portföy volatilitesi ve bunların oranı elde edilmiştir.

DCC-GARCH, SWARCH gibi yüksek frekanslı ve parametre yoğun modeller yerine 12 aylık hareketli pencere yaklaşımı tercih edilmesinin nedeni, çalışmanın amacının bireysel hisse volatilitésinin koşullu dinamiklerini modellemekten ziyade, portföyün genel çeşitlendirme gücünün zaman içindeki eğilimini izlemek olmasıdır. Hareketli pencere yöntemi, volatilité ve korelasyonlardaki yapısal değişimlerin yönünü ve büyüklüğünü sade biçimde gözlemlemeye imkân tanır. Ayrıca Borsa İstanbul gibi gelişmekte olan ve zaman serilerinde sıklıkla yapısal kırılmaların görüldüğü piyasalarda, bu yöntem model varsayımlarına bağımlı olmaksızın DR göstergesinin eğilimini tutarlı biçimde yansıtmaktadır. Böylece analiz, model hatalarından kaynaklanabilecek parametrik sapmalardan arındırılarak, çeşitlendirme gücünün ampirik ve sezgisel bir görünümünü sunmaktadır.

5. Bulgular

Çalışma dönemine ilişkin verilerden oluşturulan tanımlayıcı istatistikler, portföy ve hisse bazlı volatilité ile çeşitlendirme oranının temel yapısını ortaya koymaktadır. Elde edilen bulgulara göre, portföy volatilitésinin on yıllık ortalaması %7,6, minimumu %3,8 ve maksimumu %13,0 olarak hesaplanmıştır. Ortalama ve medyan değerlerin birbirine oldukça yakın olması, dağılımın genel olarak simetrik ve dengeli bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. Bununla birlikte, maksimum değer ile ortalama arasındaki fark, belirli dönemlerde volatilitenin kısa süreli ancak belirgin artışlar sergilediğine işaret etmektedir. Bu durum, özellikle Türkiye sermaye piyasalarında makroekonomik şoklar ve politika belirsizliklerinin zaman zaman portföy oynaklığını artırdığını göstermektedir. Ortalama bireysel volatilité, portföy volatilitésine kıyasla daha yüksek bir düzeyde, ortalama %11,4 olarak gerçekleşmiştir. Bu fark, portföyün çeşitlendirme yoluyla bireysel hisse risklerini önemli ölçüde azalttığını göstermektedir. Ortalama ve medyan değerlerin birbirine yakın seyretmesi, hisse bazlı volatilitenin de dağılım açısından dengeli olduğunu göstermektedir. Ancak standart sapmanın portföy volatilitésine göre daha yüksek olması, bireysel hisselerin dönemsel olarak daha belirgin dalgalanmalara maruz kaldığını ortaya koymaktadır.

Çeşitlendirme oranı açısından ortalama değer 1,53, minimum 1,30, maksimum ise 2,10 olarak hesaplanmıştır. DR oranının 1'in üzerinde seyretmesi, portföyün incelenen dönem boyunca genel olarak etkin bir çeşitlendirme avantajı sağladığını gösterse de 1'e

yaklaştığı dönemlerde çeşitlendirme etkisinin azaldığı ortaya çıkmaktadır. İlgili tanımlayıcı istatistikler Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2: Çeşitlendirme Oranı ve Volatilitte Değişkenlerine İlişkin Tanımlayıcı İstatistikler

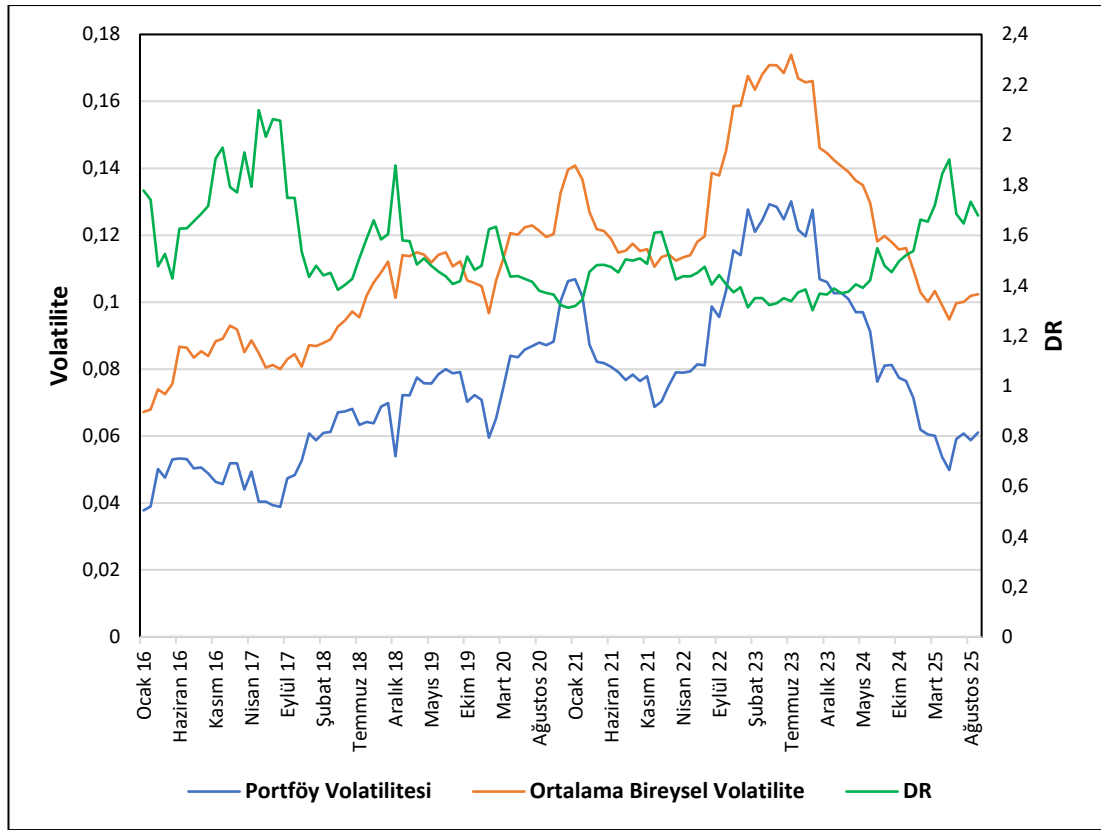
Değişken	Ortalama	Medyan	Minimum	Maksimum	Standart Sapma
Portföy Volatilitte	0,0764	0,0758	0,0378	0,1301	0,0235
Ortalama Bireysel Volatilitte	0,1139	0,1135	0,0672	0,1739	0,0254
DR	1,5345	1,4784	1,3013	2,0983	0,1805

Analiz dönemi boyunca BIST 30 eşit ağırlıklı portföyünün volatilitesinde belirgin bir artış eğilimi gözlenmektedir. 2016 yılının başlarında portföyün 12 aylık volatilitesi yaklaşık %4 seviyesindeyken, 2020 yılı ortalarında COVID-19 kriziyle birlikte %9’a kadar yükselmiş, 2023 yılında ise %12 düzeylerini aşarak dönem içindeki en yüksek seviyesine ulaşmıştır. 2025 yılına gelindiğinde volatilitenin kısmen gerileyerek %6 civarına indiği görülmektedir. Bu hareketler, Türkiye hisse senedi piyasasının son on yılda oldukça dalgalı ve olay odaklı bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir. 2018’deki kur krizi, 2020’deki pandemi şoku ve 2023 seçim süreci gibi dönüm noktaları portföy volatilitesinde kalıcı sıçramalar yaratmıştır. Bu eğilimin zaman içindeki seyrine ilişkin görsel özet Grafik 1’de sunulmuştur.

2016–2025 döneminde portföy volatilitesi, ortalama hisse volatilitesi ve çeşitlendirme oranının birlikte nasıl değiştiğini göstermektedir. Grafik, kriz dönemlerinde iki volatilitte serisinin birbirine yaklaştığını ve buna paralel olarak çeşitlendirme oranının düştüğünü açık biçimde ortaya koymaktadır. Portföy volatilitesinin özellikle 2016-2017 dönemine kıyasla 2018-2019 ve 2020-2021 dönemlerinde arttığını görülmektedir. Başka bir ifadeyle, 2018 sonrası dönemde BIST 30 portföyü artık daha yüksek oynaklık düzeyinde işlem görmeye başlamıştır. Bu gözlem, Türkiye’de artan makroekonomik belirsizlikler, para politikası kararları ve seçimler gibi unsurlarla da uyumludur.

Portföy çeşitlendirme oranı zaman içinde dalgalı bir seyir izlemekle birlikte, genel olarak kriz dönemlerinde düşüp, istikrar dönemlerinde yükselme eğilimindedir. 2016-2017 yıllarında çeşitlendirme oranı genellikle 1,8-2,1 aralığında seyretmiş, 2017 ortasında yaklaşık 2,10 seviyesine ulaşmıştır. Bu yüksek seviye, hisse getirilerinin birbirinden görece bağımsız hareket ettiği, dolayısıyla portföyün güçlü bir risk azaltma etkisi sağladığı bir dönemi temsil etmektedir. 28 hisseden oluşan eşit ağırlıklı portföyde DR’ın 2 civarında seyretmesi, portföy volatilitesinin bireysel hisselerin ortalama volatilitesinin yarısından bile düşük olduğu anlamına gelir; yani çeşitlendirme sayesinde riskte %50’den fazla azalma sağlanmıştır. Bu sonuç, literatürde sıklıkla vurgulanan çeşitlendirme faydası kavramının başarısını da göstermektedir.

Grafik 1: Dönemsel Çeşitlendirme ve Volatilite Farklarının Sonuçları

Öte yandan, 2018 ikinci yarısı ve 2020 yılı, bu yapının bozulduğu dönemlerdir. 2018 Ağustos'taki kur krizi sırasında neredeyse tüm hisselerin aynı yönde hareket etmesiyle DR 1,6 seviyelerine kadar gerilemiştir. Aynı dönemde portföy volatilitesi %6,4'ten %6,8'e, ortalama bireysel volatilitelere ise %10'un üzerine çıkmıştır. Bu eş zamanlı yükseliş, piyasa genelinde panik satışlarının yoğunlaştığını ve çeşitlendirme etkisinin zayıfladığını gösterir. 2018 sonunda piyasalardaki kısmi istikrarla birlikte DR yeniden 1,88'e yükselmiş, bu da korelasyonların azalmaya başladığını göstermektedir. Benzer biçimde 2020 yılında COVID-19 krizi portföyün çeşitlendirme etkinliğini ciddi biçimde azaltmıştır. 2020 Mayıs ayında DR 1,44'e kadar gerilemiş, yaz aylarında 1,38 ile dönemsel dip seviyesine inmiştir. Bu değer, portföyün tek bir hisseye yakın düzeyde risk taşıdığına işaret etmektedir. Bu sonuç, kriz anlarında hisse getirilerinin yüksek korelasyonla birlikte hareket ettiği, yani sistematik riskin hâkim olduğunu ortaya koymaktadır.

2021 yılının sonuna doğru piyasaların toparlanmaya başlamasıyla DR tekrar 1,6-1,7 bandına yükselmiş, bu da çeşitlendirme faydasının yeniden devreye girdiğini göstermiştir. Ancak 2023 ortasında yaşanan seçim belirsizliği, yatırımcı davranışlarını yeniden benzer yönde etkilemiş ve çalışma kapsamında ele alınan dönemdeki en düşük

değerine 1,30 seviyesine inmiştir. Bu dönemde portföy volatilitesi %12,8, ortalama bireysel volatilité ise %16,6 seviyesinde gerçekleşmiştir. Böyle bir tablo, BIST 30 hisselerinin neredeyse tamamen birlikte hareket ettiğine, sistematik riskin portföyü baskıladığı bir döneme işaret etmektedir. Yatırımcı açısından bu, çeşitlendirme imkânının fiilen ortadan kalktığı anlamına gelir.

2024 sonrası dönemde ise hem volatilitéde azalma hem de DR'da toparlanma gözlenmiştir. 2025 Mayıs ayında DR yaklaşık 1,90 seviyesine ulaşarak 2017'deki zirveye yaklaşmıştır. Bu artış, şirketler arası performans farklılaşmasının yeniden arttığını ve portföyün risk dağılımında daha etkin hale geldiğini göstermektedir. 2025 yılının ortasında DR'ın 1,7 civarına gerilemesi, küresel dalgalanmalara rağmen BIST 30 portföyünün olağan çeşitlendirme düzeyine döndüğünü işaret etmektedir.

Elde edilen bulgular bütün olarak değerlendirildiğinde, BIST 30 portföyü için çeşitlendirmenin faydasının geçici ve koşula bağlı olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Normal piyasa koşullarında eşit ağırlıklı portföy, bireysel hisselerle kıyasla riski yarı yarıya azaltabilmekte ancak sistematik şoklar altında bu fayda hızla kaybolmaktadır. Bu sonuç, portföy yönetimi açısından önemli bir uyarıdır. Hisse senetleri arasındaki çeşitlendirme, sistematik riske karşı koruma sağlamaz. Dolayısıyla, portföy yöneticilerinin ve yatırımcıların tahvil, döviz, emtia vb. gibi farklı varlık sınıfları arasında çeşitlendirmeye gitmeleri veya türev araçlarla korunma stratejileri uygulamaları önem taşımaktadır. Bununla birlikte, Türkiye sermaye piyasası gibi yüksek korelasyonlu piyasalarda elde edilebilecek maksimum DR seviyesinin çok yüksek olmadığı, piyasa yapısındaki ortak faktörlerin çeşitlendirme etkisini sınırladığı göz ardı edilmemelidir.

Sonuç olarak, 2015-2025 dönemi BIST 30 verileri, Türkiye sermaye piyasasında sadece farklı hisse senetlerinden yapılacak çeşitlendirmenin yararlarının büyük ölçüde dönemsel olduğunu ortaya koymaktadır. Çeşitlendirme oranı sakin dönemlerde hızla yükselip risk azaltıcı etki yaratmakta, ancak kriz ve belirsizlik dönemlerinde hızla düşmektedir. Bu bulgu, çeşitlendirmenin statik değil dinamik bir kavram olduğunu ve piyasa koşullarına göre sürekli yeniden değerlendirilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Özellikle farklı enstrümanlardan oluşturulacak portföylerin çeşitlendirme faydasını artıracığı açıkça anlaşılmaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma, 2015-2025 döneminde Borsa İstanbul'da işlem gören BIST 30 şirketlerinden oluşturulan eşit ağırlıklı portföyün çeşitlendirme oranını inceleyerek Türkiye hisse senedi piyasasında çeşitlendirme stratejisinin zaman içindeki etkinliğini ortaya

koymuştur. Bulgular, portföyün genel olarak belirli bir çeşitlendirme faydası sağladığını ancak bu etkinin dönemsel olarak önemli ölçüde dalgalandığını göstermektedir. Özellikle kriz ve belirsizlik dönemlerinde hisse senetleri arasındaki korelasyonların artması, portföy çeşitlendirmesinin risk azaltıcı etkisini geçici olarak ortadan kaldırmıştır.

2018 kur krizi, 2020 COVID-19 salgını ve 2023 seçim süreci gibi olaylar, portföy volatilitesinde belirgin sıçramalar yaratmış ve DR değerinin 1,3-1,5 aralığına kadar gerilemesine yol açmıştır. Bu dönemlerde portföyün taşıdığı risk düzeyi, neredeyse tek bir hisse senedine yatırım yapmaya eşdeğer hale gelmiştir. Buna karşılık, piyasa istikrarının yeniden sağlandığı 2016-2017 ve 2024-2025 dönemlerinde çeşitlendirme oranı 1,8-2,0 seviyelerine yükselmiş ve bu da hisse getirilerinin yeniden farklı yönlerde hareket etmeye başladığını ve portföyün risk dağılımının güçlendiğini göstermiştir. Dolayısıyla çeşitlendirme etkisinin piyasa koşullarına duyarlı biçimde değiştiği sonucuna ulaşılmıştır.

Çeşitlendirme Oranı klasik varyans-kovaryans tabanlı risk ölçümlerinden farklı olarak doğrudan korelasyon yapısına odaklandığı için, piyasa volatilitesinin arttığı dönemlerde portföy içi bağımlılıkları daha hassas biçimde yansıtmaktadır. Bu yönüyle DR göstergesi, Markowitz temelli portföy optimizasyonunun bazı kısıtlarını aşmakta ve yatırımcıya portföyün gerçek çeşitlendirme kapasitesine ilişkin daha dinamik bir görünüm sunmaktadır. Dolayısıyla, finansal oynaklık dönemlerinde DR'nin düşüş eğilimi, yalnızca risk artışını değil, aynı zamanda piyasanın sistematikleşme derecesini de ölçen bir sinyal niteliğindedir.

Çalışma kapsamında elde edilen sonuçlar, Türkiye sermaye piyasasında yalnızca hisse bazlı çeşitlendirmenin sistematik riske karşı yeterli koruma sağlamadığını ortaya koymaktadır. Bu nedenle, portföylerin farklı varlık sınıfları arasında dağıtılması veya korunma stratejileri geliştirilmesi daha sürdürülebilir bir risk azaltımı sunacaktır. Ayrıca portföy yöneticilerinin ile yatırımcıların çeşitlendirme oranını ve hisse senetleri arasındaki korelasyon dinamiklerini düzenli aralıklarla izleyerek piyasaya uygun şekilde portföy yapılarını oluşturmaları önem arz etmektedir. Gelişmiş piyasalarda raporlanan DR daralmalarına kıyasla Türkiye'deki düşüşlerin daha keskin ve kalıcı olduğunu göstermektedir. Bu durum, yüksek korelasyon ve sınırlı derinliğin hâkim olduğu gelişmekte olan piyasalarda çeşitlendirmenin kırılganlığını ortaya koymakta, literatüre gelişmekte olan piyasalar açısından özgün bir katkı sunmaktadır. Ayrıca, DR'ın BİST 30'da gösterdiği dönemsel hareketler, kriz dönemlerinde portföylerin sistematik riske maruz kaldığını ortaya koyarak, risk yönetimi politikalarına yönelik yerel bir uyarı niteliği taşımaktadır.

Türkiye gibi yüksek oynaklık ve yüksek korelasyon özellikleri gösteren gelişmekte olan piyasalarda çeşitlendirme stratejilerinin başarısının, yalnızca menkul kıymet sayısına değil aynı zamanda varlık sınıfları arasındaki etkileşimin doğru yönetilmesine bağlı olduğunu ortaya koymaktadır. Gelecekte yapılacak araştırmaların, hisse senetleriyle birlikte tahvil, döviz, altın ve kripto varlıkların dâhil edildiği çoklu varlık portföylerinde dinamik çeşitlendirme oranlarını analiz etmesi, yatırımcı davranışlarını ve piyasa entegrasyonunu daha kapsamlı biçimde açıklayacaktır. Böylelikle, çeşitlendirme kavramı yalnızca teorik bir risk azaltma aracı olmaktan çıkıp, piyasa koşullarına uyulanabilen stratejik bir yöntem haline gelebilecektir. Aynı zamanda, çeşitlendirme oranının tahmin gücünü artırmak için makine öğrenmesi gibi yöntemlere odaklanılabilir. Özellikle LSTM ve Random Forest gibi algoritmalar, piyasa rejimi değişimlerini erken tespit etmede kullanılabilir. Ayrıca, yatırımcı duyarlılığı veya haber metinlerinden türetilen metin madenciliği göstergeleri de korelasyon dinamiklerine eklenerek, DR'ın davranışsal piyasa koşullarına duyarlılığı ölçülebilir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1.Yazarın katkı oranı %100 1. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%100), veri toplanması (%100), veri analizi (%100), metin yazımı (%100), makale gönderimi ve revizyonu (%100) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is 100%. The 1st author contributed to the design of the study (100%), data collection (100%), data analysis (100%), manuscript writing (100%), and article submission and revision (100%) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The author(s) declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynakça

Ait-Sahalia, Y., & Xiu, D. (2016). Increased correlations across asset classes: Volatility or jumps? *Journal of Econometrics*, 194(2), 205–219. <https://doi.org/10.1016/j.jeconom.2016.05.002>

Akhtaruzzaman, M., Boubaker, S., & Sensoy, A. (2021). Financial contagion during COVID-19 crisis. *Finance Research Letters*, 38, 101604. <https://doi.org/10.1016/j.frl.2020.101604>

Ang, A., & Bekaert, G. (2002). International asset allocation with regime shifts. *The Review of Financial Studies*, 15(4), 1137–1187. <https://doi.org/10.1093/rfs/15.4.1137>

Ang, A., & Chen, J. (2002). Asymmetric correlations of equity portfolios. *Journal of Financial Economics*, 63(3), 443–494. [https://doi.org/10.1016/S0304-405X\(02\)00068-5](https://doi.org/10.1016/S0304-405X(02)00068-5)

Attig, N., & Sy, O. (2023). Diversification during Hard Times. *Financial Analysts Journal*, 79(2), 45–64. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3848814>

Bai, J., & Perron, P. (1998). Estimating and testing linear models with multiple structural changes. *Econometrica*, 66(1), 47–78. <https://doi.org/10.2307/2998540>

Baur, D. G., & Lucey, B. M. (2010). Is gold a hedge or a safe haven? An analysis of stocks, bonds and gold. *Financial Review*, 45(2), 217–229. <https://doi.org/10.1111/j.1540-6288.2010.00244.x>

Butler, K. C., & Joaquin, D. C. (2002). Are the gains from international portfolio diversification exaggerated? The influence of downside risk in bear markets. *Journal of International Money and Finance*, 21(5), 981–1011. [https://doi.org/10.1016/S0261-5606\(02\)00048-7](https://doi.org/10.1016/S0261-5606(02)00048-7)

Chiang, T. C., Jeon, B. N., & Li, H. (2007). Dynamic correlation analysis of financial contagion: Evidence from Asian markets. *Journal of International Money and Finance*, 26(7), 1206–1228. <https://doi.org/10.1016/j.jimonfin.2007.06.005>

Choueifaty, Y., & Coignard, Y. (2008). Toward maximum diversification. *The Journal of Portfolio Management*, 35(1), 40–51. <https://doi.org/10.3905/JPM.2008.35.1.40>

Das, S., Demirer, R., Gupta, R., & Mangisa, S. (2019). The effect of global crises on stock market correlations: Evidence from scalar regressions via functional data analysis. *Structural Change and Economic Dynamics*, 50, 132–147. <https://doi.org/10.1016/j.strueco.2019.05.007>

DeMiguel, V., Garlappi, L., & Uppal, R. (2009). Optimal versus naive diversification: How inefficient is the 1/N portfolio strategy? *The Review of Financial Studies*, 22(5), 1915–1953. <https://doi.org/10.1093/rfs/hhm075>

Doğan, İ. (2025). Döviz kurları ve borsa İstanbul endeksleri arasındaki volatilité etkileşimi: Fourier varyansta nedensellik yaklaşımı. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 9(1), 52–65.

Engle, R. F. (2002). Dynamic conditional correlation: A simple class of multivariate generalized autoregressive conditional heteroskedasticity Models. *Journal of Business & Economic Statistics*, 20(3), 339–350. <https://doi.org/10.1198/073500102288618487>

Engle, R. F., & Rangel, J. G. (2008). The spline-GARCH model for low-frequency volatility and its global macroeconomic causes. *The Review of Financial Studies*, 21(3), 1187–1222. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.939447>

Essaadi, E., Jouini, J., & Khallouli, W. (2009). The Asian crisis contagion: A dynamic correlation approach analysis. *Panoeconomicus*, 56(2), 241–260. <https://doi.org/10.2298/PAN0902241E>

Forbes, K., & Rigobon, R. (2002). No contagion, only interdependence: Measuring stock market co-movements. *The Journal of Finance*, 57(5), 2223–2261. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00494>

Frank, N. (2009). Linkages between asset classes during the financial crisis, accounting for market microstructure noise and non-synchronous trading. *Oxford-Man Institute of Quantitative Finance*, University of Oxford.

Gagnon, M. H., Manseau, A., & Power, S. (2020). They're back! Post-financialization diversification benefits of commodities. *International Review of Financial Analysis*, 71, 101515. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2020.101515>

Gul, F. (1991). A theory of disappointment aversion. *Econometrica*, 59(3), 667–686. <https://doi.org/10.2307/2938223>

Huang, R., Kambouroudis, D., & McMillan, D. G. (2025). Is portfolio diversification still effective: evidence spanning three crises from the perspective of U.S. investors. *Journal of Asset Management*, 26, 115–135. <https://doi.org/10.1057/s41260-025-00398-z>

Kritzman, Mark and Li, Yuanzhen and Page, Sebastien and Rigobon, Roberto, *Principal Components as a Measure of Systemic Risk* (June 30, 2010). MIT Sloan Research Paper No. 4785-10. <https://doi.org/10.3905/jpm.2011.37.4.112>

Kotkatvuori-Örnberg, J., Nikkinen, J., & Äijö, J. (2013). Stock market correlations during the financial crisis of 2008–2009: Evidence from 50 equity markets. *International Review of Financial Analysis*, 28, 70–78. <https://doi.org/10.1016/j.irfa.2013.01.009>

Longin, F., & Solnik, B. (2001). Extreme correlation of international equity markets. *The Journal of Finance*, 56(2), 649–676. <https://doi.org/10.1111/0022-1082.00340>

Loretan, M., & English, W. B. (2000). *Evaluating “correlation breakdowns” during periods of market volatility* (International Finance Discussion Paper No. 658). Board of Governors of the Federal Reserve System.

Markowitz, H. (1952). Portfolio selection. *The Journal of Finance*, 7(1), 77–91. <https://doi.org/10.2307/2975974>

Page, S., & Panariello, R. A. (2018). When diversification fails. *Financial Analysts Journal*, 74(3), 19–32. <https://doi.org/10.2469/faj.v74.n3.3>

Ramchand, L., & Susmel, R. (1998). Volatility and cross correlation across major stock markets. *Journal of Empirical Finance*, 5(4), 397–416. [https://doi.org/10.1016/S0927-5398\(98\)00003-6](https://doi.org/10.1016/S0927-5398(98)00003-6)

Solnik, B. H. (1974). Why not diversify internationally rather than domestically? *Financial Analysts Journal*, 30(4), 48–54. <https://www.jstor.org/stable/4479813>

Tang, K., & Xiong, W. (2012). Index investment and the financialization of commodities. *Financial Analysts Journal*, 68, 54-74. <https://doi.org/10.2469/faj.v68.n6.5>

Yılmaz, H. (2025). BIST 30’da ortalama varyans modeli, Sharpe ve Treynor ölçütlerine dayalı genetik algoritmayla portföy optimizasyonu uygulaması. *Süleyman Demirel Üniversitesi Vizyoner Dergisi*, 16(45), 90–112. <https://doi.org/10.21076/vizyoner.1498629>

Zonon, B. I. P., Bouraima, M. B., Chen, C., & Dumor, K. (2025). The impact of COVID-19 on global stock markets: Comparative insights from developed, developing, and regionally integrated markets. *Economies*, 13(2), 39. <https://doi.org/10.3390/economies13020039>

LÜBNAN HİZBULLAHI VE İSRAİL'İN LÜBNAN İŞGALİNİ MEŞRULAŞTIRMA ÇABALARI

LEBANON'S HEZBOLLAH AND ISRAEL'S EFFORTS TO LEGITIMISE THE OCCUPATION OF LEBANON

Emrah ÖZERDEN*

* Yüksek Lisans Öğrencisi,
Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi,
Sosyal Bilimler Enstitüsü,
Uluslararası İlişkiler Anabilim
Dalı,
ozerden.emrah@ogr.ahievran.e
du.tr

ORCID:
0009-0003-6223-1189

Özet

Lübnan, tarih boyunca farklı medeniyetlerin ve dini toplulukların etkisi altında şekillenmiş; Maruniler, Sünniler, Şiiiler ve Dürziler gibi gruplar, siyasi ve sosyal yapıyı belirlemiştir. 20. yüzyılda Fransız manda yönetimi ve Milli Pakt, ülkenin mezhepsel dengelerini belirlemiştir. Musa es-Sadr liderliğinde EMEL Hareketi (Harakat Amal-Umut Hareketi) örgütlenmiş ve Şii toplumu güçlendirmiştir. Bu çalışma, Lübnan'daki Şii topluluğun EMEL Hareketi'nden Hizbullah'a uzanan örgütlenme sürecinde bölgesel ve uluslararası güç dengelerinin etkisini ve İsrail'in Lübnan işgallerinde uluslararası meşruiyet arayışlarını incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, İsrail'in askeri ve siyasi faaliyetlerini meşrulaştırmak için kullandığı söylemleri ve stratejileri ortaya koymak, bu çabaların Amerika Birleşik Devletleri (ABD), Almanya, Fransa ve İngiltere gibi önemli aktörler nezdinde nasıl karşılandığını analiz etmektir. Bu bağlamda çalışmada, uluslararası aktörlerin tepkilerinin İsrail'in politik hedeflerine ulaşma sürecini ne ölçüde etkilediği sorgulanacaktır.

Anahtar Kelimeler: Lübnan Hizbullahı, İsrail İşgali, Meşruiyet Arayışları

Abstract

Lebanon has been shaped throughout history by the influence of different civilisations and religious communities; groups such as the Maronites, Sunnis, Shiites and Druze have determined its political and social structure. In the 20th century, French mandate rule and the National Pact determined the country's sectarian balance. The EMEL Movement (Harakat Amal-Hope Movement), led by Musa es-Sadr, was organised and strengthened the Shia community. This study examines the impact of regional and international power balances on the organisational process of the Shia community in Lebanon, from the EMEL Movement to Hezbollah, and Israel's search for international legitimacy in its invasions of Lebanon. The main objective of the research is to reveal the rhetoric and strategies used by Israel to legitimise its military and political activities and to analyse how these efforts were received by key international actors such as the United States, Germany, France and the United Kingdom. In this context, the study will question the extent to which the reactions of international actors affected Israel's process of achieving its political goals.

Keywords: Lebanon's Hezbollah, Israel Occupation, Search for Legitimacy

Başvuru Tarihi/ Received:
27.09.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
04.12.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

1. Giriş

Lübnan'daki Şii topluluğun siyasal ve toplumsal örgütlenmesi, EMEL Hareketi'nden Hizbullah'a uzanan süreçte, bölgesel ve uluslararası güç dengeleri çerçevesinde şekillenmiştir. İsrail'in Lübnan'a yönelik işgalleri konusunda Hizbullah'ın yürüttüğü askeri ve siyasi faaliyetler üzerinden sağlanmaya çalışılan uluslararası meşruiyet, başta ABD, Fransa ve İngiltere olmak üzere önde gelen bölgesel ve küresel aktörler nezdinde beklenen düzeyde karşılık bulmamış; bu girişimler, çeşitli uluslararası tepkiler ve sınırlı desteklerle sonuçlanmıştır. Bu bağlamda, Lübnan'daki Şii topluluğun siyasal ve toplumsal örgütlenmesini ve Hizbullah'ın uluslararası meşruiyet arayışını değerlendirebilmek için, ülkenin tarihsel ve demografik yapısını göz önünde bulundurmak büyük önem taşımaktadır.

Lübnan, tarih boyunca Doğu Akdeniz'in stratejik konumu ve çok çeşitli dini yapısı nedeniyle hem bölgesel hem de uluslararası aktörlerin ilgisini çekmiş bir ülke olmuştur. Ülkenin sosyal ve siyasal dokusu, Maruniler, Sünniler, Şiiler ve Dürziler gibi farklı dini toplulukların etkisiyle şekillenmiş; bu yapı, 20. yüzyılda Fransız manda yönetimi ve 1943'te kabul edilen Milli Pakt ile resmi olarak siyasal sisteme yansımıştır. Söz konusu tarihsel ve demografik yapı, Lübnan'da mezhepsel dengeyi korumayı amaçlayan siyasetin temel çerçevesini oluşturmuş ve ülkenin modern siyasetini anlamak için kritik bir arka plan sağlamıştır.

Şii topluluğun siyasal ve toplumsal örgütlenmesi, 1970'lerden itibaren Lübnan siyasetinde belirleyici bir rol oynamaya başlamıştır. Musa es-Sadr liderliğinde kurulan EMEL Hareketi, Şiilerin kamusal alanda görünürlüğünü artırmış ve toplumsal taleplerini siyasete taşıyabilecek bir altyapı oluşturmuştur. EMEL'in faaliyetleri, Şiilerin örgütsel ve siyasi kapasitesini güçlendirirken, Lübnan iç siyasetinde mezhepler arası güç dengesinin yeniden şekillenmesine de zemin hazırlamıştır. Bu süreç, 1980'lerde Hizbullah'ın kurulmasıyla yeni bir boyut kazanmıştır. Şii topluluğun siyasal ve toplumsal örgütlenmesinin güçlenmesi ve Hizbullah'ın ortaya çıkışı, sadece Lübnan iç siyasetini etkilemekle kalmamış, aynı zamanda İsrail'in bölgedeki güvenlik politikalarını ve uluslararası meşruiyet arayışlarını da şekillendiren bir faktör haline gelmiştir.

İsrail'in Lübnan'a yönelik işgalleri ve askeri operasyonları, yalnızca güvenlik stratejileriyle açıklanamaz; aynı zamanda uluslararası meşruiyet kazanma çabalarının bir parçası olarak da değerlendirilebilir. Özellikle İsrail'in 1982'deki Lübnan İşgali ve 2006'daki İsrail-Hizbullah Savaşı gibi süreçlerde, İsrail, Hizbullah'ı hedef alarak hem iç kamuoyunu hem de uluslararası aktörleri ikna etmeyi amaçlamıştır. Bu çerçevede,

İsrail'in askeri ve siyasi faaliyetleri, Hizbullah'ı "terör örgütü" olarak gösterme ve uluslararası meşruiyetini güçlendirme stratejisinin bir parçası olarak şekillenmiştir. Ancak bu strateji, bölgesel aktörler ve Lübnan'daki çeşitli topluluklar nezdinde farklı tepkilerle karşılaşmış; İsrail'in meşruiyet arayışları, zaman zaman beklenen etkiyi yaratamamış ve aksine eleştirilerle karşılaşmıştır. Bu durum, İsrail'in güvenlik gerekçeleri ile uluslararası meşruiyet arayışları arasındaki gerilimi ve bölgesel karmaşıklığı gözler önüne sermektedir.

Bu çalışmanın temel amacı, İsrail'in Lübnan işgalleri bağlamında uluslararası meşruiyet arayışını incelemek, ABD ve Avrupa ülkelerinin bu çabalara yönelik tepkilerini analiz etmek ve uluslararası aktörlerin tutumlarının İsrail'in politik hedeflerine ulaşmasını ne ölçüde etkilediğini ortaya koymaktır. Bu bağlamda çalışma, İsrail'in Lübnan işgalleri sırasında meşruiyetini hangi söylemler ve stratejilerle güçlendirmeye çalıştığını, ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere gibi önemli aktörlerin İsrail'in Lübnan'daki askeri operasyonlarına nasıl tepki verdiğini ve uluslararası aktörlerin tepkilerinin İsrail'in politik hedeflerine ulaşmasını ne ölçüde etkilediğini sorgulamaya ve yanıt aramaya çalışmaktadır.

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılacak olup, doküman incelemesi temel alınarak analiz gerçekleştirilecektir. Veri toplama sürecinde uluslararası haber kaynakları ve basın açıklamaları, Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK) kararları, diplomatik açıklamalar ile akademik makaleler ve bölgesel analiz raporları esas alınacaktır. Bu kapsamda öncelikle Lübnan'ın tarihsel ve demografik yapısı, Maruniler, Sünniler ve Şiiler gibi toplumsal grupların tarihsel süreçteki oluşumları ele alınacak, daha sonra Musa es-Sadr öncülüğünde EMEL Hareketi'nin kurulması ve bu hareketin Hizbullah'a dönüşümü, ideolojik temelleri ortaya konacak, son olarak İsrail'in Lübnan işgalleri ve Hizbullah ile mücadele söylemleri üzerinden yürüttüğü meşruiyet arayışları incelenecektir.

2. Lübnan'ın Tarihsel Arka planı

Lübnan'ın tarihi, tüccar ve denizci kimlikleriyle tanınan, dönemin ileri medeniyetlerinden Fenikelilere kadar uzanmaktadır. Bu nedenle, özellikle milliyetçilik akımlarının etkisiyle bazı Lübnanlı milliyetçiler Arap kimliğini reddederek kökenlerini Fenikelilere dayandırmışlardır. Lübnan, sonraki dönemlerde Asurlular, Yeni Babilliler, Persler, Makedonyalılar ve Romalıların egemenliği altına girmiştir. Günümüzde ise ülkede Maruniler, Sünniler, Şiiler ve Dürziler başlıca toplumsal grupları oluşturmaktadır (Kor, 2006: 25). Bu topluluklar arasında Maruniler, Suriye'den göç eden bir Arap

topluluğu olmalarına rağmen kendilerini Arap kimliğiyle tanımlamaktan kaçınmışlardır. İsimlerini 4. yüzyılda yaşamış olan Aziz Maron'dan alan Maruniler, Bizans İmparatorluğu döneminde ayrımcılıkla karşılaşınca Lübnan Dağları'na çekilmiş ve 20. yüzyılın başlarına kadar burada varlıklarını sürdürmüşlerdir. Bizans'ın asimilasyon girişimlerine rağmen kültürlerini ve dinlerini muhafaza etmiş, aynı zamanda Katoliklerle güçlü bağlar kurmuşlardır. 1375'ten itibaren Memlükler, Marunilerin atalarından kalan toprakları kullanmalarına izin vermiş, 1526'da Osmanlı hakimiyetinde de bu durum devam etmiştir. Dinsel yakınlık nedeniyle Roma Kilisesi ile ilişkilerini geliştiren Maruniler, Roma kolejinde eğitim almış; bu durum onların diğer Lübnan topluluklarına göre daha eğitilmiş hale gelmesini sağlamış ve kısa sürede ülkenin siyasal ve ekonomik yapısında etkin bir konuma ulaşmalarına katkıda bulunmuştur (Atlioğlu, 2014: 34).

Sünniler, 630'lu yıllarda İslam orduları Lübnan'ı fethettikten sonra bölgede yaşamaya başlamıştır. Sünni toplum daha önce mezhepsel anlamda Marunilerden sonra en kalabalık ikinci grup iken 1950'lerden sonra Şii nüfusun artması ile birlikte bunların gerisinde kalmış, genellikle kıyı bölgelerdeki düzlük alanlarda yaşamışlardır (Nanji, 1991: 59). Daha çok Arap milletler ile ilişkilerini geliştirmeye çalışan Lübnan'daki Sünniler, Osmanlı dönemindeki etkin rolleri, Fransız manda yönetiminin başlaması ile zayıflamasına rağmen halen Lübnan üzerinde önemli bir etkiye sahip mezhepsel grup olarak dikkat çekmektedir (Andırırbu, 2020: 194).

Şiiler, 7. yüzyıldan itibaren Şam merkezli Emevi yönetimi altında maruz kaldıkları baskılardan kaçmak ve güvenli bir sığınak bulmak amacıyla Lübnan'a göç etmeye başlamış, bölgenin coğrafi yapısı da bu yerleşime uzun süre elverişli bir zemin sunmuştur (Bulut, 1997: 5). Pasifizmin¹ tesiri altında olan Şiilik inancına göre gaip olan 12. İmam bir kez daha dünyaya gelecek, Şiileri ve Müslümanları muzaffer kılacaktır (Kahraman, 2019: 53). Şiilere göre, Allah'ın emirlerini tebliğ etme görevi peygambere, halkı yönetme yetkisi ise Allah'ın belirlediği imamlara verilmiştir. Bu inanıştaki en büyük güçlük ise gaip olan 12. İmam gelene kadar Şii toplumu kimin yöneteceği. Dolayısıyla bu yaklaşım Lübnan'da bulunan Şii toplumun, yönetimde bulunan iktidarlardan hak talep etmelerini engellemiş ve bu durum ise Şii toplumun, Müslüman yöneticilere daha fazla itaatkâr olmalarına neden olmuştur. Şiiler, ilk kez 1923 yılında Fransız idarecilerini hedef alarak düşük yoğunluklu ve başarısız bir ayaklanma girişiminde bulunmuşlardır. Hatta 1932 yılında yapılan nüfus sayımında dahi kendilerini sayısal olarak tam anlamıyla ortaya koyamamışlardır (Cleveland, 2008: 243).

¹ Şiilikte Pasifizizm, tarih boyunca siyasetten uzak durmayı ve toplum içinde uzun süre yönetenlerle yakın ilişkiden kaçınmayı ifade etmektedir.

Lübnan'ın demografik yapısı hem iç dinamikler hem de uluslararası müdahalelerle şekillenmiştir. 1917'de Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Osmanlı'ya isyan ederek 1918'de Lübnan ve Suriye'ye girmiş, ancak İngiliz ve Fransız kuvvetleri tarafından bölgeden çıkarılmıştır. Osmanlı'nın Birinci Dünya Savaşı'nı kaybetmesi üzerine Fransa, Milletler Cemiyeti aracılığı ile Lübnan ve Suriye'yi mandater yönetim altına almış, ancak manda yönetimi baskıcı ve istikrarsız olmuştur. Dönemin Fransız Yüksek Komiseri, bazı bölgeleri Suriye'den ayırarak Trablusşam, Beyrut, Sayda, Beka ve Sur'u Lübnan'a dahil etmiş; bu düzenleme Müslüman nüfusun artmasına ve ülkenin demografik yapısının değişmesine yol açmıştır (Fieldhouse, 2006: 314).

1926'da Lübnan Cumhuriyeti'nin kurulmasına ve anayasanın ilanına rağmen, Fransız manda yönetimi etkisini sürdürmüştür. Aynı yıl ilk cumhurbaşkanı olarak Grek Ortodoks Charles Dabbas seçilmiştir. Anayasada mezheplerin devlet yönetiminde adil temsil edilmesi öngörülse de oranlar net bir şekilde belirlenmediği için eğitim düzeyi daha yüksek olan Maruniler üst düzey görevlere gelmiştir. 1932'de yapılan ilk ve tek nüfus sayımı, dini aidiyet temelinde Hristiyan ve Müslüman olarak kategorize edilmiştir. 1936'da tüm dini grupların yönetimde adil temsilini sağlayan bir anlaşma imzalanmış, ancak Fransa Meclisi tarafından onaylanmamıştır. 1937'de ise Maruni Emile Edde cumhurbaşkanı, Sünni Hayreddin El Ahbab başbakan seçilmiş ve bu paylaşım modeli 1980'e kadar Lübnan siyasi sisteminde kalıcı olmuştur (Cleveland, 2008: 253). Bu çerçevede, Lübnan'daki siyasi düzenin şekillenmesinde en kritik adımlardan biri, 1943 yılında kabul edilen Milli Pakt olmuştur. Fransız mandası döneminde belirlenen demografik yapı ve yönetim anlayışı, bu paktın temel dayanaklarını oluşturmuş ve ülkenin siyasi sistemine uzun yıllar yön vermiştir.

Milli Pakt olarak bilinen anlaşmanın en önemli özelliklerinden birisi, mecliste dini grupların temsil edilmesi için bir formül geliştirmiş olmasıdır. Anlaşmada, demografik yapıyı belirleyici bir unsur olarak 1932 yılı nüfus sayımının verileri temel alınmıştır. Nüfus sayımına göre, Hristiyanların oranı Müslümanlara kıyasla altıya beş olarak belirlenmiş ve bu doğrultuda meclisteki 55 milletvekilinin 30'u Hristiyanlardan, 25'i ise Müslüman ve Dürzi üyelerden oluşmuştur. Ayrıca Bakanlar Kurulu'nda ikişer veya üçer bakanlık Marunilere ve Sünni Müslümanlara, birer bakanlık da diğer dini gruplara verilmiş ve bu sistem 1975 yılında başlayan Lübnan İç Savaşı'na kadar devam etmiştir (Acar, 1989: 33). Ancak 1943 Milli Paktı'ndaki temel sorun, siyasi yönetim etnik grupların sayılarına göre düzenlenmiş olmasına rağmen, Hristiyan Cumhurbaşkanının parlamenter sistemdeki gibi meclisi feshetme, Başbakanı ve Silahlı Kuvvetler Komutanı'nı atama gibi çok geniş yetkilere sahip olmasıdır. Bu durum ise ilerleyen

dönemlerde yaşanacak çatışmaların önemli bir sebebini oluşturmuştur (Taflıoğlu, 2016: 35).

İkinci Dünya Savaşı'nın başlaması ile Lübnan üzerinde otorite kurmakta zorluk çeken Fransa, Lübnan'a bağımsızlık vermeye mecbur kalmış, 20 Aralık 1943 yılında Lübnan'ın egemenlik hakkını resmen tanımış ve 1946 yılında ise birliklerini Lübnan'dan çekmiştir (Turan, 2016: 198). 1945'te Lübnan, Arap Birliği ve BM'ye üye olmuş, liberal ekonomi politikalarıyla ticari alanda ilerleme kaydetmiştir. Mısır'da Cemal Abdülnasır'ın iktidara gelmesiyle Lübnan'daki Müslümanlar nüfus sayımı talep etmiş, ancak bu reddedilmiş ve hükümete karşı ayaklanma girişimi başlamıştır. Hristiyan Cumhurbaşkanı ABD'den yardım istemiş, bunun üzerine bölgeye 15.000 ABD askeri gönderilmiştir. Cumhurbaşkanı Fuat Şihab, Müslümanlara güç paylaşımı konusunda adım atarak gerginliği geçici olarak yatıştırmayı başarmıştır (Acar, 1989: 38).

İkinci Dünya Savaşı'nda Almanya'nın Fransa'yı işgal etmesi ile Lübnan, Nazi Almanya'sı ile iş birliği içinde olan Vichy Hükümeti ile Batılı Liberal demokratik ülkelerin desteklediği Özgür Fransa Hareketi arasında yaşanan mücadelenin merkezi durumuna gelmiştir. İngiltere; Almanya'nın faaliyetlerinde Lübnan'ı üs bölgesi olarak kullanamaması için Özgür Fransa hareketi ile birleşerek Lübnan'ı işgal etmiştir (Kahraman, 2019: 67-68). 1943 yılında Lübnan'da bulunan Fransız yönetimi İngiltere'nin baskısına dayanamamış, Lübnan Anayasası'nı yürürlüğe koymuştur. Aynı yıl seçim yapılarak, Hristiyan cumhurbaşkanı meclis tarafından seçilmiş, Müslüman başbakan ise cumhurbaşkanı tarafından atanmıştır (Zamir, 1978: 232-235).

1960-1970 yılları arasında Lübnan, Filistin Kurtuluş Örgütü'nün (FKÖ) İsrail'e karşı Lübnan'ı üs olarak kullanmasına izin verenler ile İsrail ile çatışmak istemeyenler arasında bölünmüştür. Bu dönemde muhafazakâr ve solcu kesimler arasındaki kutuplaşma derinleşmiş, Falanjistler ile bazı Maruni ve Şii gruplar muhafazakarları, Müslümanlar, Dürziler, Filistinliler ve bazı Hristiyan azınlıklar ise solcu kesimi oluşturmuştur. Solcu kesim 1969'da Lübnan Ulusal Hareketi'ni kurmuştur. Silahlanan gruplar arasında 1975'te Falanjistlerin 27 Filistinliyi öldürdüğü Beyrut Otobüs Katliamı ile iç savaş başlamıştır. Ordudaki askerler dini ve etnik gruplarına katılmak için kaçmış, böylece Lübnan ordusu etkinliğini kaybetmiştir. Suriye, Hristiyanlar lehine müdahale etmiş ve 1976'da Lübnan'ı işgal etmiştir. Ateşkesle Arap Caydırıcı Gücü Lübnan'a yerleşmiştir (Kahraman, 2019: 77-78). Böyle bir iç savaş ortamının ardından, Lübnan'daki çatışmalar bölgesel güçlerin müdahaleleriyle yeni bir boyut kazanmıştır. 1982'de İsrail, Lübnan'ın güneyinde özerk FKÖ bölgelerine saldırarak işgale başlamış, bu süreçte birçok Şii Beyrut'a göç etmiştir. ABD ve BM baskısıyla İsrail güçleri geri çekilmiş

ve bölgeye BM Barış Gücü yerleştirilmiştir. Aynı yıl İsrail tekrar güney Lübnan'ı işgal etmiş, 1983 Ağustos'unda geri çekilirken kontrolü Lübnanlı Hristiyan gruba bırakmıştır. 1983'te ABD askerlerine yönelik saldırılar sonucu çok sayıda Amerikan ve Fransız askerinin ölmesi üzerine bu ülkeler askerlerini çekmiştir. İç savaş, 1989'da Suudi Arabistan'da imzalanan Taif Anlaşması ile sona ermiş ve parlamentoda Hristiyanların lehine olan sandalye sayısı Müslümanlarla eşitlenmiştir (Cleveland, 2008: 429-432). Taif Anlaşması bazı kesimlerce hoş karşılanmasa da iç savaşı durdurmuş, harabeye dönmüş bölgeleri yeniden inşa etme fırsatını Lübnan'a vermiştir (Bağlıoğlu, 2008: 29).

3. Emel Hareketi'nden Hizbullah'a Giden Süreç

EMEL Hareketi'nden Hizbullah'a giden süreci anlamak için Musa es-Sadr'ın hayatı önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır. 1928'de İran'ın Kum şehrinde doğan Musa es-Sadr, Cebel Amil medreselerinde eğitim görmüş ve 1953'te Tahran Hukuk Fakültesi'ni bitirmiştir. Kum ve Necef'te İslami ilimler üzerine dersler almış, Irak'ta Şiilik temelli Dava Partisi'nin kuruluşunda yer almıştır. 1958'de İran'a dönmüş, kısa bir süre sonra Lübnan'daki Şiilerin daveti üzerine Lübnan'a gelmiş ve Güney Lübnan'da Şii toplumu örgütlemeye başlamıştır. Bu amaçla ilk olarak yardım vakıfları kurarak halka ulaşmayı hedeflemiştir (Kahraman, 2019: 84-85).

1969'da Musa es-Sadr, 9 üyelik yasama ve 12 üyelik icra kurulundan oluşan Lübnan Şiiler Yüksek Meclisi'ni kurmuş ve başkan seçilmiştir. Meclisin temel amaçları arasında Şii cemaatini örgütlemek, sosyo-ekonomik koşulları iyileştirmek, bütünsel bir İslam anlayışını uygulamak, Lübnan'ın bağımsızlığını korumak ve diğer cemaatlerle iş birliği yapmak yer almıştır (Aktaş, 2022: 32). Musa es-Sadr, Şiilerin haklarını savunmak amacıyla kurduğu Şii Meclisi'nin ardından 1971'de Mahrumlar Hareketi'ni başlatmıştır. 1975'te devlet otoritesinin zayıflaması ve bölgedeki etnik-dini grupların silahlanmasıyla Şii topluluklar da güvenliklerini sağlamak için silahlanmıştır. Aynı yıl, Musa es-Sadr öncülüğünde Lübnan Direniş Hareketi kapsamında EMEL adlı silahlı milis gücü kurulmuştur (Kahraman, 2019: 53).

Musa es-Sadr, 1978 Ağustos'unda bazı görüşmeler yapmak üzere iki EMEL yetkilisiyle Cezayir'den Libya'ya geçmiştir. En son 31 Ağustos 1978'de Trablus'taki Elşati Otel'den çıkarken görüldüğü iddia edilmiş, ardından kendisinden haber alınamamıştır. Libya Dışişleri Bakanlığı Musa es-Sadr'ın İtalya'ya gittiğini açıklasa da, İtalyan yetkililer bunun doğru olmadığını bildirmiştir (Ebuzeri & Baran, 2012: 35). Musa es-Sadr'ın ortadan kaybolması halen açıklığa kavuşmamıştır. Kaddafi'nin emriyle kaçırıldığı ve öldürüldüğü iddialarına karşın, EMEL liderlerinden Dr. Halil Hamdan, İran ziyareti sırasında verdiği

demeçte, Libyalı muhaliflerden Musa es-Sadr'ın hala hayatta olduğunu ve cezaevinde tutulduğunu öğrendiklerini aktarmıştır (Zeynebiye, 2011).

Musa es-Sadr'ın kayboluşu ve EMEL içindeki kutuplaşmalar, Lübnan'daki Şii toplumu içinde yeni dinamikler oluşturmuştur. İran İslam Devrimi ve İran'ın bölgedeki etkisi, Hizbullah'ın doğuşuna zemin hazırlamıştır. Bu süreçte, İranlı din adamları Lübnan'a giderek vaaz vermiş ve Ali Ekber Muhtesemi, İmad Muğniye, Hüseyin el-Musevi, Abbas Musavi ve Suphi et-Tufeyl gibi liderlerle toplantılar yapmıştır (Aktaş, 2022: 35-37). Kuruluş sürecinde öne çıkan Abbas Musavi, İsrail ile birlikte yaşamayı kabul edecek bir yapıya sahip değildi ve radikaller için oldukça uygun biriydi (Hatun, 2016: 180). Bu gelişmeler, Şii hareketinin örgütsel ve ideolojik temellerinin şekillenmesine ve kısa süre sonra Hizbullah'ın resmî olarak kurulmasına zemin hazırlamıştır.

1982'de başlatılan davet faaliyetlerinin ardından 1985'te resmen ilan edilen Hizbullah'ın kurucusu olarak Şeyh Muhammed Fadlallah'ın adı öne çıksa da kendisi bu rolü kabul etmemiştir. 1989'a kadar örgütün yönetim yapısı belirsiz kalmış ve Hizbullah, cemaat temelli yatay bir örgütlenme ile faaliyet göstermiştir; bu yönüyle Müslüman Kardeşler gibi dikey yapılanmalardan ayrılmıştır (Bozkurt, 2013: 608). 1989 yılında Hizbullah, birinci kurultayını gerçekleştirerek liderini seçmiş ve Genel Sekreterlik makamını kurmuştur. Şeyh Suphi Tufeyl ilk genel sekreter olmuş, ancak sivil isyan girişimi başarısız olunca görevinden ayrılmıştır. Aynı yıl düzenlenen ikinci kurultayda Abbas Musavi genel sekreter, Naim Kasım ise yardımcısı olarak seçilmiştir. Kısa süre sonra Abbas Musavi, İsrail Hava Kuvvetleri'nin düzenlediği saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir (Alagha, 2007: 44-46). Abbas Musavi'nin ardından Genel Sekreterlik görevine getirilen Hasan Nasrallah, bu makamda otuz yılı aşkın bir süre görev yapmıştır. 27 Eylül 2024'te ise İsrail tarafından gerçekleştirilen bir saldırı sonucu hayatını kaybetmiş ve ölümü İsrail Ordusu tarafından doğrulanmıştır (BBC News, 2024).

Örgütün liderlik değişimleri, aynı zamanda yönetim yapısının ve karar alma mekanizmalarının işleyişini de şekillendirmiştir. Hizbullah çoğunluğu Şii din adamlarından oluşan Şura Konseyi tarafından yönetilmiş; yedi Lübnanlı ve iki İranlı üyeden oluşan bu konsey, iki-üç yılda bir yapılan seçimlerle belirlenmiştir. İran'ın Şam ve Beyrut Büyükelçileri ise konseyde yer alarak iki ülke arasındaki koordinasyonu sağlamıştır (Çelik & Soydan, 2006). Hasan Nasrallah'ın ölümünün ardından, uzun yıllar genel sekreter yardımcılığı görevini yürüten Naim Kasım, Hizbullah'ın yeni lideri olarak atanmıştır (Elhan & Tür, 2025: 60). Bu yapılanma, aynı zamanda Hizbullah'ın ideolojik ve söylemsel yönlerinin gelişmesinde zemin oluşturmuştur.

Hizbullah, ideolojik temelini 1985 Şubat'ında yayımladığı "Lübnan'ın ve Dünyanın Ezilenlerine Açık Mektup" başlıklı manifestoda İslami bir devrim hedefi doğrultusunda oluşturmuş ve amaçlarını, dostlarını, düşmanlarını açıkça belirtmiştir (Aktaş, 2022: 45-53). Hizbullah, bu manifestoda İsrail'i "Siyonist İşgal" olarak tanımlamış ve ortadan kaldırılması gereken bir düşman olarak görmüştür. Lübnan'daki mevcut siyasi rejim de "zalim" olarak nitelendirilmiş ve temelden değişmesi gerektiği vurgulanmıştır. Askeri yapılanma "İslami Direniş" adıyla kurumsallaşmış, ideolojik düzeyde tüm üyeler cihada katılma sorumluluğu taşıyan mücahitler olarak tanımlanmıştır. Silahlı mücadelenin meşruiyeti, bu ideolojik çerçeveye dayandırılmıştır (Haksöz Okulu, 1990). Bu durum Hizbullah'ın bu dönemde, devrimci bir İslami hareket olarak kamusal alanda net bir söylem benimsemiş olduğunu açıkça göstermektedir.

4. İsrail'in Lübnan İşgalinde Hizbullah'la Mücadele Söylemleri Üzerinden Meşruiyet Arayışları

İsrail, kurulduğunu ilan ettiği 1948 yılından beri 1978, 1982, 1996 ve 2006 yıllarında olmak üzere dört defa Lübnan'ı işgal etmişti. Son olarak 2006 yılında Hizbullah ile İsrail arasında yaşanan çatışma BM'nin, her iki tarafında İsrail kuzey sınırı boyunca oluşturulacak 30 kilometrelik güvenli tampon bölgeden çekilmesine ilişkin kararı ile sona ermiş, fakat Hizbullah bölgeden çekilmemiştir. 2006 yılında yaşanan bu gelişme Lübnan'da Şii nüfus tabanında Hizbullah'ın zaferi olarak görülmüştür. Hizbullah'ın Lübnan'daki askeri, ideolojik ve sosyal hizmetlere ilişkin faaliyetleri Lübnan'da özellikle Şii nüfus nezdinde sempati ile karşılanmıştır. 2024 yılı Eylül ayında İsrail Lübnan'a tekrar saldırılara başlamış ve birçok bölge İsrail kuvvetleri tarafından vurulmuştur. İsrail Savunma Kuvvetleri, Hizbullah'ın altyapısını hedef almak ve yok etmek amacıyla saldırıları gerçekleştirdiğini açıklamıştır (Euronews, 2024). İsrail'in Lübnan'a saldırılarının gerekçelerini Arapça değil İngilizce olarak yayımlaması, mesajın esasen Lübnan halkına değil Batılı devletlere gönderildiğini açıkça göstermektedir. Ayrıca İsrail, saldırılarda Hizbullah hedeflerini vurduğunu söylese de sayısal veriler bununla çelişmektedir. Lübnan Sağlık Bakanlığı, saldırılarda iki binden fazla sivilin yaralandığını ve ölenlerin çoğunluğunun kadınlar ve çocuklardan oluştuğunu açıklamıştır (Erdemol, 2024).

İsrail'in Lübnan'a yönelik işgalleri, bölgedeki dinamikleri önemli ölçüde etkilemiş olsa da Hizbullah'ın inatçı direnişi ve özellikle Şii nüfusun Hizbullah'a sağladığı destek, Lübnan'daki denklemleri derinden değiştirmiştir. Hizbullah, 1985 yılında ilan ettiği "Açık Mektup" isimli belgede Lübnan'ın sömürge olarak kullanılmasını engellemeyi,

İsrail'in Lübnan topraklarından çıkarılmasını sağlayarak politik bir düzen tesis etmeyi en küçük ve en öncelikli hedef olarak kabul etmiştir (Allahyari vd., 2012: 322).

Nasrallah, 2000 yılında yaptığı konuşmada, İsrail'in Lübnan'daki Müslüman ve Hristiyanları umursamadığını, yalnızca kendi menfaatlerini dikkate aldığını ve onları hizmetçi olarak gördüğünü ifade ederek, İsrail ile mücadelede taviz verilmeyeceğinin altını çizmekteydi. Ayrıca Nasrallah aynı konuşmada, Arap halkına İsrail ile tüm ilişkilerin kesilmesi, İsrail'e karşı çeşitli yaptırımlar uygulanması yönünde çağrıda bulunuyordu (Allahyari vd., 2012: 116). Bu söylemler, Hizbullah'ın varlık amacının merkezine "İsrail ile Mücadele" kavramını yerleştirerek çeşitli bölgesel güçlerden destek arayışında olduğunun en belirgin örneklerinden biridir. Ancak Nasrallah tarafından dile getirilen bu söylemler, Hizbullah'ın uyguladığı politika ile açık bir şekilde çelişmektedir. Hizbullah'ın İsrail ile çatıştığı kadar, İslam'ın en büyük düşmanı olarak gördüğü tekfirici gruplar ile de silahlı olarak çatışma eğiliminde olması, bu söylemlerin halk nezdinde karşılık bulmasını engellemekte ve Hizbullah'ın tek amacının İsrail ile mücadele olmadığını ve mezhepsel birtakım gayelerin varlığını ortaya koymaktadır. Hizbullah'ın destek arayışları, başarıya ulaşması mümkün olmayan temelsiz çabalar olarak öne çıkmaktadır. Hizbullah, Suriye'de iç savaşın patlak verdiği yıllardan kısa bir süre sonra İran'ın vekili olarak faaliyet göstermeye başlamış ve Arap Ayaklanmaları'ndan sonra Beşar Esad'ın devrilmesine yönelik çabalar sürerken, Esad yanlısı bir profil çizmiştir. Bu politika ile Hizbullah sadece küresel güçleri ve Batılı devletleri karşısına almakla kalmamış, Sünni olan Arap nüfusun kendisine düşman olmasına da neden olmuştur (Acar, 2023: 69). Buna rağmen Hizbullah'ın, Şii Arap toplumunun desteğini almak için bazı politikalar izlediği görülmektedir. Örneğin Suriye'de bulunan Şii türbelerin koruması söylemleri tam da bu amaca hizmet etmektedir (Ayhan, 2023: 63). Hizbullah, İsrail ile mücadele üzerinden inşa ettiği varlığını, hep ABD'nin karşısında konumlandırmaya çalışsa da Hizbullah'ın, Amerika'nın Irak'ı işgalinde İran ve ABD yanlısı bir politika izlemesi, örgütün pragmatik çıkarlarını ideolojik duruşunun önüne koyduğunu göstermiştir (Tövbe, 2017).

Hizbullah, İsrail karşıtı bir argümanla destek arayışı içindeyken, İsrail birçok ülkenin terör listesinde adı yazılı olan Hizbullah ile mücadele söylemi üzerinden meşruiyet arayışı içine girmiştir. Yedioth Ahronoth gazetesinin haberine göre İsrail'in BM'deki daimi temsilcisi Ron Bruce, Hizbullah'ı BM'nin 1996 tarihli, 1701 Numaralı Kararı'na² aykırılık teşkil ettiği gerekçesi ile Güvenlik Konseyi'ne şikayet ederek Güvenlik Konseyi'nin

² BM'nin genel olarak İsrail ile Hizbullah arasındaki çatışmaların sonlanması, barışın ve güvenliğin sağlanmasına yönelik önlemlerini içeren kararıdır.

Hizbullah saldırılarını kınaması talebinde bulunmuştur (Tevhid Haber, 2014). BM'nin söz konusu kararı, genel olarak İsrail ile Hizbullah arasındaki çatışmaların sona erdirilmesi ile bölgesel barış ve güvenliğin sağlanmasına yönelik alınacak tedbirleri içermektedir (S/RES/1071/1996). Bununla birlikte, ilerleyen süreçte İsrail hükümeti, Lübnan Hizbullah'ı lideri Hasan Nasrallah'ı öldürdüğünü açıklamış ve İsrail Savunma Kuvvetleri, Nasrallah'ın 'artık dünyayı terörize edemeyeceğini' duyurmuştur (The Guardian, 2024). İsrail Savunma Kuvvetleri'nin, Hizbullah'ın artık dünyayı terörize edemeyeceği konusundaki açıklaması dikkat çekicidir. Bu açıklama ile Hizbullah'ın sadece İsrail için değil, dünya için bir tehdit oluşturduğunun altı çizilmiş ve üstü kapalı bir şekilde Batılı devletlerin desteği istenmiştir.

İsrail'in bu stratejisinin ne ölçüde başarılı olduğu ise oldukça tartışmalıdır. Fransa yetkilileri, İsrail'in Gazze Şeridi'ni işgalinin ardından, Harakat al-Muqawama al-İslamiya (HAMAS, İslami Direniş Hareketi) liderliğinde Ekim 2023'te İsrail'e karşı düzenlenen saldırıların doğru olmadığını ifade etmişlerdi. Ancak Fransa'nın bu tutumunu tamamiyle değiştirdiği, Emmanuel Macron'un BM'de yaptığı konuşmadan açık bir şekilde anlaşılmaktadır. Macron yaptığı konuşmada, İsrail'in Gazze şeridinde icra ettiği operasyonlarını Lübnan'a doğru genişletmesinin kabul edilemez olduğunu, bu hareketin ciddi sonuçlara sebep olacağını ifade etmiştir. Macron'un bu ifadesine İsrail lideri Netanyahu'nun cevabının sert olması üzerine Fransa İsrail'e 30 milyon Amerikan doları değerindeki silah satışı askıya aldığını duyurmuştur (Kılıç, 2024). Macron'un, İsrail'in Lübnan'daki operasyonlarına yönelik sonraki açıklamalarında da aynı eleştirel tutumu sürdürdüğü görülmektedir.

Macron, İsrail'in Lübnan'da yürüttüğü operasyonlara ilişkin sonraki değerlendirmelerinde, bu operasyonların gerek kapsamı gerekse ortaya çıkan insani sonuçları nedeniyle kaygı duyduğunu ifade eden bir yaklaşım benimsemiştir. Macron'un açıklamalarında, özellikle artan sivil kayıplar ve yerinden edilmelerin kabul edilemez bir noktaya ulaştığına dikkat çekmesi, Paris yönetiminin İsrail'in bu saldırıları meşru müdafaa çerçevesinde sunma çabalarını desteklemediğini göstermektedir (Sevinc & Erturk, 2024). Bu eleştirel yaklaşım, Macron'un aynı yılın ilerleyen dönemlerinde yürütülen ateşkes sürecine ilişkin değerlendirmelerinde daha da belirginleşmiştir.

2024 yılındaki İsrail'in Lübnan saldırıları ile ilgili aynı yılın kasım ayında yürütülen ateşkes sürecinde arabulucu rolü üstlenen Macron, İsrail'in Beyrut'a yönelik saldırılarının kabul edilemez olduğunu belirterek bu eylemlerin ateşkese uyulmadığını ve gerilimi daha da tırmandırdığını ifade etmiştir. Macron ayrıca İsrail'in söz konusu askeri hamlelerinin Hizbullah'ın elini güçlendirdiğini ve örgütün bölgesel destek alanını

genişlettiğini dile getirmiştir (Bassam & Mackenzie, 2025). Bu değerlendirme, Fransa'nın İsrail'in güvenlik kaygılarını tümüyle reddetmemekle birlikte, saldırıların kapsam ve niteliğinin ateşkes sürecine zarar verdiği ve bölgesel istikrarsızlığı artırdığı görüşünü benimsediğini göstermektedir. Dolayısıyla Paris yönetimi, İsrail'in Lübnan operasyonlarına koşulsuz destek vermek yerine, çatışmanın sınırlandırılması ve diplomatik çabaların gclendirilmesi yönünde kısıtlayıcı ve dengeleyici bir tutum sergilemiştir.

ABD açısından bakıldığında Joe Biden, İsrail'in Lübnan işgalini Hizbullah'ı politik alandan silmek için bir şans olarak yorumlamıştır (Independent Türkçe, 2024). Bu değerlendirme doğrultusunda ABD, İsrail'in Lübnan'da yrttği askeri operasyonları büyük lde Hizbullah kaynaklı tehditlere karşı meşru müdafaa çerçevesinde ele almıştır. Biden yönetiminin 26 Kasım 2024 tarihinde Beyaz Saray'ın resmi arşivinde yayımlanan açıklaması da bu yaklaşımın kurumsal niteliğini açık biçimde ortaya koymaktadır. Söz konusu metinde ABD, atışmanın başlangıç sorumluluğunu Hizbullah'a atfederek İsrail'in güvenliğine yönelik tehdidi merkeze almakta ve Hizbullah'ın geriye kalan kapasitesinin İsrail'i yeniden tehdit etmesine izin verilmeyeceğini vurgulamaktadır (The White House, 2024). ABD'nin İsrail'e yönelik sergilediği pozitif tavrının iki sebebi bulunmaktadır. Birincisi ABD geliştirdiği çeşitli doktrinlerle Orta Doğu'da gcl bir İsrail'in, Rusya'nın yayılmacı politikasına engel olacağını düşünmesi; ikincisi gcl bir İsrail ordusunun Arap devletlerinin İsrail'e yönelik olası saldırılarına engel olarak barışı tesis edeceğine inanmasıdır (Cleveland, 2008: 392-393). Bu açıdan bakıldığında Biden'ın söz konusu açıklamasının ABD'nin politik tutumuna uygun olduğu, tutumunun Hizbullah ile bir ilgisinin olmadığı tespiti yapılabilir.

Almanya, İsrail-HAMAS arasında yaşanan çatışmanın başladığı 7 Ekim 2023 tarihinden itibaren İsrail'e verdiği destek söylemlerini daha baskın bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Öyle ki HAMAS'ın İsrail'e Aksa Tufan'ı hareketini başlatmasından sonra Almanya Başbakanı Olaf Scholz, hükümet beyanı olarak yaptđı açıklamada, İsrail'in güvenliğinin kendileri için bir varoluş sebebi olduğunu ve koşulsuz İsrail'in yanında duruş sergileyeceklerini ifade etmiştir (Deutscher Bundestag, 2023). İsrail'in Lübnan işgali sonrası İsrail ile Hizbullah arasında yaşanan çatışmalarda ise tahmin edildiği üzere İsrail yanlısı bir pozisyon alınması gerektiği ifade edilmiştir (Deutscher Bundestag, 2024). Ancak bu sert destek söylemi, 2024 yılına gelindiğinde İsrail ile Hizbullah arasındaki gerilime ilişkin daha ihtiyatlı ve dengeleyici bir tutuma dönüşmüştür. Scholz, 25 Eylül 2024 tarihinde yaptđı açıklamada, İsrail ile Hizbullah arasındaki gerilimin daha fazla tırmanmaması gerektiğini ifade ederek bölgesel ölçekte büyük bir çatışma riskine

dikkat çekmiştir. Scholz, aynı açıklamasında Almanya'nın İsrail-Hizbullah hattında sürdürülen ateşkes müzakerelerini desteklediğini belirtmiş ve bu konuda Lübnan Başbakanı Necip Mikati'ye güvence verdiğini dile getirmiştir (Dönmez, 2024). Bu değişim, Almanya'nın İsrail'e yönelik desteğinin koşulsuz bir nitelikten tamamen vazgeçtiği anlamına gelmemekte; aksine bölgesel dinamiklerin sertleşmesiyle birlikte bu desteğin daha kontrollü ve diplomasi odaklı bir çerçeveye oturtulduğunu göstermektedir.

Almanya'nın İsrail'e yönelik politik tutumunu sadece İsrail, Hizbullah veya HAMAS özelinde açıklamak doğru bir yaklaşım olmaz. Geçmişinde Yahudilere yönelik soykırım lekesi bulunan Almanya'nın bu tutumu, tarihsel olarak Yahudilere karşı üstlenilen bir savunma sorumluluğu ile de açıklanabilir. Almanya'nın tutumu bu çerçevede şekillenirken, İngiltere Başbakanı Keir Starmer'ın daha temkinli bir söylem benimsediği ve çatışmaların hızla sonlandırılmasına yönelik çağrılar yaptığı görülmektedir (BBC, 2024). Starmer, 26 Eylül 2024 tarihinde BM Genel Kurulu'nda yaptığı konuşmada, İsrail'in Lübnan'daki askeri faaliyetlerine doğrudan destek vermekten kaçınmış; bunun yerine hem İsrail'in hem de Hizbullah'ın şiddeti durdurması gerektiğini vurgulamıştır. Starmer, bölgedeki tarafların çatışmayı daha da tırmandıracak adımlardan uzak durmasının zorunlu olduğunu ifade etmiş ve mevcut koşulların, acil bir ateşkes sağlanmadığı takdirde kontrol edilemeyecek daha geniş bir çatışmaya dönüşebileceğine dikkat çekmiştir. Ayrıca, gerilimin artmasının hiçbir tarafın çıkarına hizmet etmeyeceğini belirterek, İsrail'in Lübnan'a yönelik operasyonlarının zorunlu bir güvenlik gereği olarak değil, bölgesel istikrar açısından risk oluşturan bir gelişme olarak değerlendirilmesi gerektiği yönünde güçlü bir mesaj vermiştir (UK Government, 2024). Bu yaklaşım, İngiltere'nin İsrail'in meşruiyet söylemine koşulsuz destek sunmak yerine, diplomasiye dönülmesi ve çatışmanın sınırlandırılması yönündeki çağrılarıyla bu söylemi belirgin biçimde sınırladığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde, İsrail'in Lübnan'a yönelik saldırılarında kullandığı argümanları diğer bölgesel operasyonlarında da tekrarladığı, özellikle Katar'a yönelik hava saldırısında görülen örnekler üzerinden de gözlemlenmektedir.

09 Eylül 2025 tarihinde İsrail düzenlediği hava saldırısı ile İsrail-HAMAS arasında Gazze'de ateşkes sağlanması için yoğun çalışma yürüten Katar'ın başkenti Doha'yı vurmuştur. Yapılan bu saldırıyı ise tıpkı Lübnan'ı işgal ederek Hizbullah ile mücadele argümanını kullandığı gibi HAMAS ile mücadele söylemleri üzerinden gerekçelendirmiştir (Mills vd., 2025). İsrail'in bu saldırısının hemen ardından, İsrail Cumhurbaşkanı Isaac Herzog ile İngiltere Başbakanı Starmer arasında bir görüşme

gerçekleştirilmiştir. Starmer görüşmede Doha'daki saldırıyı "kabul edilemez" olarak nitelendirmiş ve bunu, "kilit bir ortağın egemenliğinin açık bir ihlali" şeklinde kınamıştır (Al Jazeera, 2025). Benzer şekilde Almanya Dışişleri Bakanı Johann Wadepful, söz konusu saldırının yalnızca Katar'ın toprak bütünlüğünü ihlal etmekle kalmadığını, aynı zamanda rehinelere serbest bırakılmasına yönelik diplomatik çabaları da riske attığını ifade ederek yapılan bu saldırıyı kınamıştır (Anadolu Ajansı, 2025a). Aynı zamanda Fransa Cumhurbaşkanı Macron da saldırıların hiçbir gerekçeyle kabul edilemeyeceğini ifade etmiş ve Katar ile dayanışma içinde olduklarını vurgulamıştır (Anadolu Ajansı, 2025b).

Devlet başkanları ve politikaya yön veren önemli aktörler tarafından yapılan bu açıklamalar, İsrail'in meşruiyet arayışlarının ABD ve Batılı devletler nezdinde beklenen etkiyi tam anlamıyla yaratamadığını ortaya koymaktadır. Ancak, burada önemli bir hususun da dikkate alınması gerekmektedir: Söz konusu aktörlerin söylemlerinin, bölgesel güvenlik kaygılarından ziyade küresel çıkarlarını ön planda tutarak şekillenmiş olabileceği gerçeği göz ardı edilmemelidir. Dolayısıyla İsrail'in Lübnan'ı işgali sonrası uluslararası alanda gelen tepkiler, bölgesel güvenlik dinamiklerini daha fazla karmaşık duruma getirmiştir. Hizbullah ise, ideolojik söylemleri ile pragmatik çıkarları arasında bir denge kurma çabası içerisinde olan, ancak sergilediği tutarsız politikalar nedeniyle samimiyeti ve güvenilirliği sıklıkla sorgulanan bir aktör olarak öne çıkmaktadır.

5. Sonuç

Lübnan'daki Şii topluluğun siyasal ve toplumsal örgütlenmesi, EMEL Hareketi'nden Hizbullah'a uzanan süreçte hem ülke içi mezhepsel dengeler hem de bölgesel ve uluslararası güç ilişkileri doğrultusunda şekillenmiştir; İsrail'in Lübnan'a yönelik işgalleri ve Hizbullah'a karşı yürüttüğü askeri ve siyasi faaliyetler üzerinden uluslararası meşruiyet sağlama çabaları, başta ABD, Fransa ve İngiltere olmak üzere birçok Batılı aktörden beklenen düzeyde karşılık bulmamış ve sınırlı destekle sonuçlanmıştır. Tarihsel olarak Doğu Akdeniz'in stratejik konumunda yer alan Lübnan, Fenikelilerden başlayarak Asurlular, Babilliler, Persler, Makedonyalılar ve Romalıların etkisi altında kalmış, farklı dini grupların (Maruniler, Sünniler, Şiiler ve Dürziler vb.) siyasal ve sosyal yapıyı biçimlendirdiği bir demografik yapıya sahip olmuştur; Fransız manda yönetimi ve 1943 Milli Paktı bu yapıyı resmi siyasete yansıtarak mezhepsel dengeyi kurumsallaştırmıştır. 1970'lerden itibaren Şii topluluğun kamusal alandaki görünürlüğü EMEL Hareketi ile artmış, toplumsal talepler siyasete taşınmış ve 1980'lerde kurulan Hizbullah ile örgütsel ve ideolojik kapasite güçlenmiş; bu süreç İsrail'in güvenlik politikalarını ve uluslararası meşruiyet arayışlarını etkilemiştir.

İsrail'in Lübnan işgalleri, Hizbullah'ı "terör örgütü" olarak göstererek uluslararası meşruiyet kazanma stratejisinin parçası olmuştur; ancak bölgesel aktörler ve Lübnan'daki çeşitli topluluklar nezdinde bu girişimler sınırlı etki yaratmış, eleştirilerle karşılaşmıştır. Musa es-Sadr'ın öncülüğünde EMEL'in kurulması, Şiiilerin hak taleplerini siyasete taşıması ve Lübnan Direniş Hareketi çerçevesinde Hizbullah'ın ortaya çıkışı, Şii hareketinin ideolojik ve örgütsel temellerini güçlendirmiştir. Hizbullah, "Lübnan'ın ve Dünyanın Ezilenlerine Açık Mektup" manifestosu ile İsrail'e karşı direnişi merkeze alan bir söylem geliştirmiş, sosyal hizmet ve askeri faaliyetleriyle Şii toplulukta meşruiyet kazanmış, ancak uygulamaları ve bölgesel müdahaleleri Batılı devletlerin desteğini sınırlamıştır. İsrail ise Hizbullah'a karşı yürüttüğü kampanyalar ve BM nezdindeki girişimlerle meşruiyet arayışında bulunmuş, bu çabalar farklı tepkilerle karşılaşmış ve başarı düzeyi tartışmalı kalmıştır; sonuç olarak, Lübnan'daki Şii topluluk örgütlenmesi ve Hizbullah'ın uluslararası meşruiyet arayışları, tarihsel, demografik ve bölgesel dinamiklerle şekillenen karmaşık bir yapıyı ortaya koymaktadır.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1.Yazarın katkı oranı %100 1. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%100), veri toplanması (%100), veri analizi (%100), metin yazımı (%100), makale gönderimi ve revizyonu (%100) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is 100%. The 1st author contributed to the design of the study (100%), data collection (100%), data analysis (100%), manuscript writing (100%), and article submission and revision (100%) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The author(s) declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynakça

- Acar, İ. (1989). *Lübnan bunalımı ve Filistin sorunu*. Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Kurumu.
- Acar, Ö. (2023). Kuruluşundan bugüne Lübnan Hizbullah'ı: Lübnan'a verdikleri ve Lübnan'dan aldıkları. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi*, 25(1), 66-88.
- Aktaş, A. (2022). *Sosyal cihad*. Çizgi Kitabevi.

Al Jazeera. (2025). Israel's President Herzog said 'Argued out of respect' with British PM, retrieved from <https://www.aljazeera.com/news/2025/9/11/israels-president-herzog-said-argued-out-of-respect-with-british-pm> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

Alagha, J. (2007). *Hizbullah silahlı mücadeleden iktidar partisine*. Doğan Kitap.

Allahyari, M., Sarıalioğlu, O. K., & Erkin, İ. (2012). *Direnişin dili*. Feta Yayıncılık.

Anadolu Ajansı. (2025a). Germany slams "unacceptable" Israeli strike on Qatar, retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/europe/germany-slams-unacceptable-israeli-strike-on-qatar/3682977> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

Anadolu Ajansı. (2025b). Macron says Israeli strikes in Qatar "unacceptable", retrieved from <https://www.aa.com.tr/en/europe/macron-says-israeli-strikes-in-qatar-unacceptable/3682838> (Erişim Tarihi: 22.09.2025).

Andırırbu, R. (2020). Bütünleşemeyen Lübnan'da temel siyasi aktör olarak dini gruplar. *Bellek Uluslararası Tarih ve Kültür Araştırmaları Dergisi*, 2(2), 190-212.

Atlioğlu, Y. (2014). *Savaşta ve barışta Lübnan Marunileri*. Kaknüs Yayınları.

Ayhan, S. (2023). Lübnan Hizbullahı'nın Sünni Arap dünyasındaki algılanış şekli ve Suriye iç savaşına dair çelişkileri. *Akademik İzdüşüm Dergisi*, 8(1), 48-74.

Bağlıoğlu, A. (2008). Lübnan'ın tarihsel dokusu ve yönetim anlayışındaki mezhebi etkiler. *Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 13(1), 13-36.

Bassam, L., & Mackenzie, J. (2025). Israel conducts first strike on Beirut's southern suburbs since truce, retrieved from <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-intercepts-projectiles-launched-lebanon-2025-03-28/> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).

BBC News. (2024). Keir Starmer steps up call for a ceasefire in Lebanon at UN, retrieved from <https://www.bbc.com/news/articles/ckg9q40e91no> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

BBC News. (2024). Hasan Nasrallah: suikast nasıl düzenlendi, <https://www.bbc.com/turkce/articles/cd6qn5g24jgo> (Erişim Tarihi: 14.06.2025).

Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi (BMGK). (1996, Ağustos). *1071 sayılı karar*, [https://undocs.org/S/RES/1071\(1996\)](https://undocs.org/S/RES/1071(1996)).

Bozkurt, A. (2013). Hizbullah'ın Lübnan'da kuruluşu ve popüleritesinin sebepleri. *Tarih Okulu Dergisi*, 14(16), 599-627.

Bulut, F. (1997). *İslamcı örgütler 2*. Doruk Yayınları.

Cleveland, W. L., & Harman, M. (Çev.). (2008). *Modern Ortadoğu tarihi*. Agora Kitaplığı.

Çelik, H., & Soydan, M. A. (Ed.). (2006). *Hizbullah*. Birey Yayıncılık.

Deutscher Bundestag. (2023). Deutscher Bundestag - Olaf Scholz: Deutschland hat nur einen Platz, den Platz an fer, retrieved from <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2023/kw41-de-regierungserklaerung-970542> (Erişim Tarihi: 19.09.2025).

Deutscher Bundestag. (2024). Unterstützung des selbstverteidigungs-rechts Israels debattiert, retrieved from <https://www.bundestag.de/dokumente/textarchiv/2024/kw42-de-aktuelle-stunde-israel-1024606> (Erişim Tarihi: 25.06.2025).

Dönmez, B. B. (2024). German chancellor says Israel-Hezbollah conflict “must not escalate any further”, <https://www.aa.com.tr/en/politics/german-chancellor-says-israel-hezbollah-conflict-must-not-escalate-any-further/3341711> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).

Ebuzeri, A., & Baran, S. (2012). *Lübnan'da direniş 'in mimarı imam Musa Sadr*. Feta Yayıncılık.

Elhan, N., & Tür, Ö. (2025). Araçsallaştırmadan ittifaka: Suriye-Hizbullah ilişkilerinde stratejik bağımlılığın inşası (1985-2023). *TYB Akademi Dil Edebiyat ve Sosyal Bilimler Dergisi*, 44, 50-74.

Erdemol, M. K. (2024). İsrail Lübnan'a neden saldırdı. Halk TV, <https://halktv.com.tr/makale/israil-lubnana-neden-saldiridi-873648> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

Euronews. (2024). İsrail Güney Lübnan'da yeni saldırı başlattı, <https://tr.euronews.com/2024/09/19/sinir-otesi-gerilim-artmaya-devam-ederken-israil-guney-lubnana-yeni-bir-saldiri-baslatti> (Erişim Tarihi: 13.08.2025).

Fieldhouse, D. K., & Şahin M. (Çev.). (2018). *Ortadoğu'da Batı emperyalizmi 1914-1958*. T&K Yayınları.

Haksöz Okulu. (1990). Hizbullah'tan Lübnan ve dünya mustazaflarına açık mektup, <https://www.haksozhaber.net/okul/hizbullahtan-lubnan-ve-dunya-mustazaflarina-acik-mektup-124yy.htm> (Erişim Tarihi: 14.06.2025).

Hatun, M. A. (2016). *Şehid Seyyid Abbas Musevi*. Feta Yayıncılık.

Independent Türkçe. (2024). ABD'nin tehlikeli Lübnan planı ortaya çıktı, <https://www.indyturk.com/node/746624/dunya/abdinin-tehlikeli-lubnan-planı-ortaya-cikti> (Erişim Tarihi: 22.03.2025).

Kahraman, Ö. (2019). *Suriye krizinde Lübnan Hizbullahı'nın rolü*. Gece Akademi.

Kılıç, A. (2024). Analiz: İsrail'in Lübnan işgali ve Fransa'nın ikilemi, M5 Dergi, <https://m5dergi.com/one-cikan/analiz-israilin-lubnan-ısgali-ve-fransanın-ikilemi/> (Erişim Tarihi: 02.02.2025).

Kor, Z. T. (2006). *Lübnan*. İlke Yayıncılık.

Mills, A., Choukeir, J., Elimam, A., & Mason, J. (2025). Israel attacks Hamas leaders in Qatar, Trump says he's “very unhappy” about strike, Reuters, <https://www.reuters.com/world/middle-east/israel-attacks-hamas-leaders-qatar-trump-says-hes-very-unhappy-about-strike-2025-09-09/> (Erişim Tarihi: 20.09.2025).

Nanji, A. (1991). Fuad I. Khuri, imams and emirs: State, religion and sects in Islam. *International Journal of Middle East Studies*, 23(4), 621-623.

Sevinc, N. T., & Erturk, N. A. (2024). French president regrets Israel's continuing military operations in Lebanon, <https://www.aa.com.tr/en/europe/french-president-regrets-israels-continuing-military-operations-in-lebanon/3372789> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).

Taflioğlu, M. (2016). Lübnan anayasal düzeninde egemenlik dağılımı. *Sosyoekonomi*, 24(28), 31-42.

Tevhid Haber. (2014). İsrail, Hizbullah'ı Güvenlik Konseyi'ne şikayet etti, <https://www.tevhidhaber.com/israil-hizbullahi-guvenlik-konseyyine-sikayet-etti-103322h.htm> (Erişim Tarihi: 20.07.2025).

The Guardian. (2024). British Nationals urged to leave Lebanon immediately, retrieved from <https://www.theguardian.com/world/2024/sep/28/british-nationals-urged-to-leave-lebanon-immediately> (Erişim Tarihi: 24.07.2025).

The White House. (2024). Remarks by President Biden announcing cessation of hostilities between Israel and Hezbollah, retrieved from <https://bidenwhitehouse.archives.gov/briefing-room/speeches-remarks/2024/11/26/remarks-by-president-biden-announcing-cessation-of-hostilities-between-israel-and-hezbollah/> (Erişim Tarihi: 25.11.2025).

Tövbe, G. (2017). Maske düştü ve Hizbullah'ın yüzü görüldü, Al Jazeera Türk, <https://www.aljazeera.com.tr/gorus/maske-dustu-ve-hizbullahin-yuzu-goruldu> (Erişim Tarihi: 06.01.2025).

Turan, N. S. (2016). Lübnan'da ulusun inşası ve ortak tınının üretimi-Rahbani kardeşler ve Feyruz. *Ortadoğu Etütleri*, 3(1), 194-228.

UK Government. (2024). PM United Nations General Assembly speech: 26 September 2024, retrieved from <https://www.gov.uk/government/news/pm-united-nations-general-assembly-speech-26-september-2024> (Erişim Tarihi: 26.11.2025).

Zamir, M. (1978). Emile Edde and the territorial integrity of Lebanon. *Middle Eastern Studies*, 14(2), 232-235.

Zeynebiye. (2011). Emel: İmam Musa Sadr Yaşıyor, <http://zeynebiye.com/d/77301/emel-imam-musa-sadr-yasiyor> (Erişim Tarihi: 14.06.2025).

COVID-19 PANDEMİSİ SÜRECİNDE SOSYAL DEVLETİN İŞLEVSELLİĞİ: TÜRKİYE'DE VEFA SOSYAL DESTEK GRUPLARININ TOPLUMSAL BÜTÜNLEŞME VE DAYANIŞMA ÜZERİNDEKİ ROLÜ

THE FUNCTIONALITY OF THE WELFARE STATE DURING THE COVID-19 PANDEMIC: THE ROLE OF VEFA SOCIAL SUPPORT GROUPS IN SOCIAL COHESION AND SOLIDARITY IN TURKEY

Mehtap DEMİR*, Oğuzhan KÖKSAL**

*Dr., Kırklareli Üniversitesi,
İİBF, ÇEEİ.
mehtap.memis@klu.edu.tr

ORCID:
0000-0002-7009-0385

** Kırklareli Üniversitesi
oguzhankoksal40@outlook.com

ORCID:
0009-0003-9804-262X

Özet

Bu çalışma, yapısal işlevselci kuram çerçevesinde, Vefa Sosyal Destek Grupları gibi alt sistemlerin kriz dönemlerinde toplumsal sistemi sürdürmek ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirmek için nasıl yeni işlevler üstlendiğini incelemektedir. Araştırmanın temel amacı, pandemi sürecinde devlet-toplum etkileşimini, dayanışma ağlarının işlevselliğini ve sosyal devlet algısındaki değişimleri açıklamaktır. Temel varsayım, kriz dönemlerinde toplumsal sistemin sürekliliğinin alt sistemlerin uyumlu işlevleriyle sağlandığıdır. Araştırma doğrultusunda geliştirilen temalar, sosyal destek mekanizmalarının devlete güveni güçlendirdiği, dezavantajlı gruplarda dışlanma hissini azalttığı, hizmetlerin yeterliliği konusunda farklı algılar oluştuğu ve dayanışmanın kurumsallaşmanın sosyal devlet politikalarına katkı sağladığı yönündedir. Araştırmada nitel yöntemler ve fenomenolojik tasarım kullanılmış, pandemi döneminde bu gruplardan destek alan Kırklareli'deki 15 kişiyle yarı yapılandırılmış görüşmeler yapılmıştır. Veriler içerik analizi ile değerlendirilmiştir. Bulgular, Vefa Sosyal Destek Gruplarının dayanışmayı ve toplumsal bütünleşmeyi güçlendirdiğini, ancak katılım ve hizmet çeşitliliğinin sınırlı olduğunu göstermektedir. Çalışma, bu tür dayanışma ağlarının kurumsallaştırılmasının sosyal devletin etkinliğini artıracığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Vefa Sosyal Destek Grupları, Sosyal Devlet, (Pandemi) Covid-19, nitel

Abstract

This study examines, within the framework of structural functionalist theory, how subsystems such as the Vefa Social Support Groups assumed new functions in order to sustain the social system and strengthen social integration during periods of crisis. The primary aim of the research is to explain state-society interaction during the pandemic, the functionality of solidarity networks, and changes in perceptions of the social state. The central assumption is that the continuity of the social system in times of crisis is ensured through the adaptive and coordinated functioning of its subsystems. The themes developed in line with the research indicate that social support mechanisms strengthen trust in the state, reduce feelings of social exclusion among disadvantaged groups, generate differentiated perceptions regarding the adequacy of services, and that the institutionalization of solidarity contributes to social state policies. The research employed qualitative methods with a phenomenological design. Semi-structured interviews were conducted with 15 individuals in Kırklareli who received support during the pandemic, and data were analyzed using content analysis. Findings indicate that Vefa Social Support Groups strengthened solidarity and social integration but had limited participation and service diversity. The study concludes that institutionalizing such networks can enhance the welfare state's effectiveness during crises.

Keywords: Vefa Social Support Groups, Welfare State, Covid-19, Qualitative Research

Başvuru Tarihi/ Received:
14.09.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
16.12.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article / Atıf için: Demir, M. & Köksal, O. (2025). Covid-19 Pandemi Sürecinde Sosyal Devletin İşlevselliği: Türkiye'de Vefa Sosyal Destek Gruplarının Toplumsal Bütünleşme ve Dayanışma Üzerindeki Rolü. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 211-228.

1. Giriş

Yeni Koronavirüs Hastalığı (COVID-19) salgını, kısa sürede toplumsal yaşamı derinden etkilemiş ve toplumsal refahın temel dinamiklerini sarsmıştır. Salgın özellikle yaşlılar, kronik rahatsızlığı olanlar, gençler, göçmenler ve yoksullar gibi dezavantajlı gruplar üzerinde ciddi etkiler yaratmış; sağlık, iş ve gelir alanındaki doğrudan sonuçlarının ötesinde, bireylerin kaygı düzeyini artırmış ve sosyal güven algısını etkilemiştir.

İçindeki sistemin bir bütün olarak işleyebilmesi için fonksiyonlara sahip olduğu kabul edilen toplum çok boyutludur (Bahar, 2009: 10). Yapısal işlevselci teoriye göre toplum; kurumlar, sınıflar ve gruplardan oluşan bir sistemdir ve bu sistemde her unsur, toplumsal düzenin ve bütünleşmenin sürdürülmesinde tamamlayıcı bir rol üstlenir. Kriz dönemlerinde meydana gelen işlevsel bozulmalar, sistemin yeniden organize edilmesi yoluyla dengelenir. Sosyolojik yapısal işlevselci yaklaşım çerçevesinde COVID-19 pandemisi sürecinde Türkiye’de oluşturulan Vefa Sosyal Destek Grupları da bu yeniden organize olmanın bir görünümü niteliğindedir.

Pandemi döneminde meydana gelen fiziksel mesafe önlemleri ve sokağa çıkma kısıtlamaları, dezavantajlı gruplara destek sağlama ihtiyacını artırmış ve çevrimiçi sağlık ve psiko-sosyal müdahalelerin önemini ön plana çıkarmıştır. Türkiye’de, 22 Mart 2020 tarihli İçişleri Bakanlığı Genelgesi (T.C. Resmî Gazete, 2020, Sayı: 31076) ile 65 yaş ve üzeri ile kronik rahatsızlığı olan vatandaşların sokağa çıkmaları kısıtlanmış ve bu bireylerin temel gereksinimlerini karşılamak üzere “Vefa Sosyal Destek Grupları” oluşturulmuştur.

Bu çalışma, COVID-19 pandemi sürecinde Vefa Sosyal Destek Gruplarının uygulamalarının toplumsal etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Özellikle dezavantajlı grupların karantina sürecinde karşılaştığı sorunların azaltılması açısından bu sosyal yardım aracı kritik bir rol oynamıştır. Çalışma literatüre, Vefa Sosyal Destek Gruplarının toplumsal etkilerini ortaya koyarak katkı sağlamayı hedeflemektedir. Çalışma kapsamında sosyal devlet olgusu incelenmiş, sosyal yardım ve hizmetler teorik çerçeveyi oluşturmuş, yapılan alan araştırması ve bulgular sunulmuştur. Sonuç bölümünde ise küresel ve yerel düzeyde politika önerilerine yer verilmiştir.

2. Kavramsal Çerçeve

Sosyal devlet, bireylerin ve ailelerin ekonomik olarak korunamaması durumunda devreye giren ve sosyal politikalar aracılığıyla toplumsal güvenliği sağlayan bir devlet anlayışıdır. Sosyal politikalar, hastalık, yaşlılık, çocuk yetiştirme gibi yaşam risklerine karşı kolektif sigorta mekanizmaları sunar (Heise & Khan, 2019: 230). Bu bağlamda

sosyal devlet, yalnızca gelir dağılımını düzenleyen değil, aynı zamanda toplumsal bütünleşmeyi ve dayanışmayı güçlendiren bir araç olarak görülmektedir.

Batı dünyasında sosyal devlet anlayışı, özellikle 2. Dünya Savaşı sonrası yaygınlaşmış ve bireylerin sistemik risklere karşı korunmasını hedeflemiştir (Heise & Khan, 2019: 220). Almanya'da Bismarck tarafından 1870'lerde uygulamaya konulan sosyal devlet modeli ise, işçi sınıfını sosyal demokrat hareketlerden uzaklaştırmayı amaçlayan erken bir refah devleti örneği olarak kabul edilmektedir. Refah devleti modelleri, Esping-Andersen'in sosyal demokrat, kıtasal ve liberal refah devletleri sınıflandırması ve Hall & Soskice'nin liberal piyasa ekonomisi ile karşılaştırmalı piyasa ekonomisi ayrımı üzerinden incelenir (Esping-Andersen, 1990; Hall & Soskice, 2001). Bu modeller, sosyal devletin işlevsel farklılıklarını ve toplumsal risklere yaklaşım biçimlerini anlamada önemli bir çerçeve sunmaktadır.

Sosyal devletin gelişimini meydana getiren dinamiklere bakıldığında ise, işlevselci ve realist perspektif ile karşılaşılmaktadır. İşlevselci bakış açısına göre sosyal devlet, sanayileşme ve toplumsal dönüşümün taleplerine yanıt olarak ortaya çıkarken; toplumsal riskler ve eşitsizlikler sistematik bir şekilde sigortalanmaktadır (Korpi & Palme, 2003: 426). Realist perspektife göre ise sosyal devlet, sınıfsal çatışmalar ve siyasi aktörler üzerinden şekillenmekte; güçlü sendikalar ve sol eğilimli hükümetler, refah harcamalarının artışında belirleyici rol oynamaktadır (Edlund & Lindh, 2015: 317)

Refah devletinin kurumsal yapısı, bir toplumdaki maddi eşitsizlik düzeyi üzerinde güçlü bir etkiye sahiptir. Refah devleti ne kadar kapsamlıysa (yani vatandaşlık hakları olarak sağlanan kapsamlı sosyal sigorta programları ve sosyal hizmetler), sosyal gruplar arasındaki maddi farklar o kadar küçüktür. Dolayısıyla, temel sınıf yapısı ülkeler arasında benzer olsa da sınıf hiyerarşisi içindeki konumlar arasındaki ekonomik eşitsizlik derecesi, ülkelerin politik ve kurumsal özelliklerine bağlı olarak önemli ölçüde farklılık gösterir (Korpi & Palme, 2003: 426-427). Bahse konu kurumsal etkiler ise sıradan vatandaşların yaşamları üzerinde sonuçlar doğurabilmektedir. Rothstein ve Uslaner hükümet politikalarının ekonomik eşitsizlik üzerinde büyük etkiye sahip olduğunu vurgularken, (herkese açık ve ayrımcı olmayan eğitim sistemleri, evrensel sağlık hizmetleri, çocuk ve aile destekleri, işsizlik sigortası ve aktif işgücü piyasası politikaları gibi) toplumun geniş kesimine hitap eden evrensel sosyal programların servetin daha adil dağılımını ve eğitim ile işgücü piyasası gibi alanlarda fırsat eşitliğini sağladığını eklemektedir. Onlara göre sonuçta her iki tür eşitlik de toplumsal dayanışma duygusunu arttıracaktır (Rothstein & Uslaner, 2005: 4).

Sosyal refahın sağlanması ve bu refah anlayışına eşlik eden normatif değerler, farklı sosyal devlet modelleri çerçevesinde açıklanabilmektedir. Refah devleti modelleri, devletin piyasa mekanizmaları karşısındaki konumunu, sosyal risklere müdahale düzeyini ve vatandaşlara sağlanan sosyal korumanın kapsamını belirleyen kurumsal yapılara işaret etmektedir. Bu modeller, genellikle pazar ekonomisi ya da karma ekonomi çerçevesinde şekillenmekte; gelir dağılımı, istihdam yapısı, sosyal güvenlik sistemleri ve kamusal hizmet sunumu gibi alanlar üzerinden bireylerin refah düzeylerini doğrudan etkilemektedir. Liberal, muhafazakâr/korporatist ve sosyal demokrat refah rejimleri başta olmak üzere farklı modeller, sosyal politikaların hedef kitlesi, kapsamı ve finansman biçimi açısından önemli farklılıklar sergilemektedir. Bu bağlamda sosyal refah, yalnızca maddi yaşam koşullarının iyileştirilmesiyle sınırlı olmayan; toplumsal eşitlik, fırsat adaleti ve sosyal bütünleşme gibi değerleri de içeren çok boyutlu bir politika alanı olarak ele alınmaktadır.

Neoliberal dönem sosyal devleti, refahın sağlanmasında devlet müdahalesinin sınırlandırılması ve piyasa mekanizmalarının önceliklendirilmesi temel varsayımı üzerine kuruludur. Harvey (2015) ve Smith (2025) tarafından ifade edildiği gibi, bu yaklaşım “yükselen gelgit tüm tekneleri kaldırır” veya “damlama” varsayımıyla, serbest piyasa ve serbest ticaretin ekonomik refahı tüm topluma yayacağını öngörür. Burada önemli bir kavramsal çerçeve, refahın bireyler aracılığıyla sağlanacağı ve devletin koruyucu rolünün sınırlı olacağı düşüncesidir. Neoliberal teori, sosyal devlet anlayışının tarihsel evriminde bir dönüşümü temsil etmektedir. Bu yapıda refah artık merkezi müdahaleden ziyade piyasa aracılığıyla düzenlenmeye çalışılmaktadır (Harvey, 2015: 64).

Bu bağlamda farklı sosyal devlet modelleri, neoliberal yaklaşımın uygulamadaki çeşitliliklerini ortaya koymaktadır. İngiliz modeli, orta büyüklükte bir sosyal devlet olarak sınırlı ama hedefe yönelik yeniden dağıtıcı politikalar içerirken; evrensel sağlık hizmetleri ve asgari gelir garantisi ile yoksullukla mücadele edilmektedir (Barr, 2020:159). Kıta Avrupası modeli ise daha katı sosyal güvenlik sistemleri ve kapsamlı sigorta ağlarıyla, işgücü piyasası korumacılığı ve bakım mekanizmalarını destekler niteliklere sahiptir. Bu model, İngiliz ve İskandinav modelleri arasında bir orta yol sunarken, devlet müdahalesinin neoliberal sınırlamalarla nasıl dengelenebileceğine dair bir örnek de oluşturmaktadır (Esping-Andersen, 1990:75).

Akdeniz modeli, Kıta Avrupası'na benzer yapıda olmakla birlikte, sosyal harcamaların odaklandığı alanlar sınırlıdır ve yoksulluğun alt kesimlerdeki etkilerini azaltmakta yetersiz kalır. Bu durum, refah devletinin kapsamı ve etkinliği ile ekonomik eşitsizlik

arasındaki doğrudan ilişkiye işaret eder. Öte yandan İskandinav modeli, yüksek vergilendirme ve kapsamlı sosyal politikalar yoluyla eşitsizliği en düşük seviyeye indirirken işgücü piyasasında aktif istihdam ve işsizlik sigortası gibi uygulamalar aracılığıyla, piyasa başarısızlıklarını telafi etmeyi amaçlar ve toplumsal eşitliği güçlendirir (Esping-Andersen, 1990:31). Bu bağlamda, İskandinav modelinin başarıları, neoliberal dönemdeki piyasa öncelikli modellerle kıyaslandığında devlet müdahalesinin toplum üzerindeki kritik rolünü gösterdiği söylenebilir.

Amerika Birleşik Devletleri (ABD) modeli ise neoliberal yaklaşımı en açık biçimde temsilcisi konumundadır. Büyük Buhran öncesi ve sonrası ABD, sosyal güvenliği sınırlı tutmuş, vatandaşın refahını büyük ölçüde bireysel sorumluluk ve özel destek mekanizmalarına bırakmıştır (Esping-Andersen, 1990:94). Bu durum, sosyal devletin tarihsel bağlamda farklı coğrafyalarda nasıl şekillendiğine dair önemli bir karşılaştırma noktası oluşturmaktadır (Esping-Andersen, 1990:73). Avrupa ve İskandinav ülkeleri savaş sonrası ekonomik yıkım ve yeniden yapılanma süreçlerinde güçlü merkezi hükümetlerle refahı artırırken, ABD'nin benzersiz ekonomik konumu, sosyal harcamaların sınırlı kalmasına yol açmıştır.

Bu modeller arasında kavramsal bir bağ kurulacak olursa, sosyal devletin kapsamı, finansmanı ve müdahale derecesinin, toplumsal eşitsizlik ve sosyal bütünleşme üzerinde doğrudan etkili olduğu kanaatine varılmaktadır. Neoliberal dönemde refah devletleri, piyasa odaklı mekanizmalar ile sınırlı müdahale arasındaki dengeyi ararken, daha kapsamlı ve güçlü devlet müdahalesi uygulayan modellerde ekonomik eşitsizliği azaltmaya ve sosyal dayanışmayı güçlendirmeye yönelik uygulamalar ile karşılaşmaktadır. Dolayısıyla sosyal devletin modeli ve kurumsal yapısı, sadece bireylerin ekonomik güvenliği ile değil, aynı zamanda toplumsal uyum, eşitlik ve dayanışma üzerinde de belirleyici bir rol oynadığı söylenebilir.

Uluslararası aktörlerden gelen tavsiyeler karşısında etkin bir rol oynayan hükümetler, yerel düzeyde alınan tedbirler aracılığıyla etkinliklerini ortaya koymuştur (Bulut & Demir, 2022). Bu bağlamda sosyoekonomik eşitsizlikleri azaltmada sosyal politikalar ve sosyal yardım programları kritik bir araç olarak öne çıkmaktadır. Sosyal yardımlar, dezavantajlı birey ve hane halklarına doğrudan nakit transferleri veya aynı yardımlar yoluyla asgari gelir desteği sağlayarak maddi yaşam standartlarını yükseltmekte ve sağlık ile güvenliği desteklemektedir (Phelan, Link & Tehranifar, 2010: 37). Ancak mevcut programların yetersizliği hem insani hem de ekonomik açıdan ciddi maliyetler doğurmakta ve geleneksel sosyal yardım modellerinin yeniden değerlendirilmesini gündeme getirmektedir. Sosyal hizmetler, dezavantajlı gruplara odaklanarak sosyal

adalet, insan onuru ve toplumsal refahı güçlendirmeyi amaçlamakta, çocuk, kadın, yaşlı ve engelli bireylerin ihtiyaçlarına yönelik destek mekanizmalarını kapsamaktadır. Bu bağlamda, sosyal yardımlar ve sosyal hizmetler yalnızca bireylerin yaşam koşullarını iyileştirmekle kalmayıp, aynı zamanda neoliberal dönemde sınırlı devlet müdahalesine karşı toplumsal eşitlik ve dayanışmayı güçlendiren temel kurumsal araçlar olarak değerlendirilebilir.

3. COVID-19 Pandemisi ve Sosyal Devlet

COVID-19 pandemisi, sosyal devlet anlayışı ve sosyal yardımların işleyişini kritik biçimde test etmiş, özellikle dezavantajlı ve kırılgan grupların ihtiyaçlarını görünür kılmıştır. Sosyal devlet ilkesi, vatandaşların temel hak ve ihtiyaçlarını güvence altına almak amacıyla kriz zamanlarında müdahaleyi zorunlu kılmaktadır. Pandemi sürecinde uygulanan karantina ve kısıtlama önlemleri, kamusal yaşamı durma noktasına getirmiş ve sosyal destek taleplerini artırmıştır. Bu süreçte, önceden destek almayan bireyler yeni ihtiyaçlar geliştirmiş, önceden var olan ihtiyaçlar ise yoğunlaşmıştır (Gauthier et al, 2021: 91). Özellikle yaşlılar ve kronik hastalığı olan bireyler, sağlık sistemlerinin aşırı yüklenmesi nedeniyle temel hizmetlere erişimde sıkıntılar yaşamış ve evlerinden çıkmamaları tavsiye edildiğinden (hatta bazı ülkelerde yasaklandığından) günlük gereksinimlerini karşılamakta zorluk çekmişlerdir (Kushtanina & Vinel, 2021: 573).

216

Ekonomik boyutta ise pandemi, sosyal devlet anlayışının önemini bir kez daha göstermiştir. Talep ve arz şokları, mal ve hizmet hareketlerindeki kısıtlamalar, dünya genelinde ekonomik eşitsizlikleri derinleştirmiştir. Yoksul çalışan sayısı artarken, sosyal koruma sistemleri kırılgan ülkelerde yeterli düzeyde etkili olamamıştır (HRW, 2022).

İnsan hakları hukuku uyarınca, devletlerin herkesin yeterli yaşam standardına erişimini garanti altına alması gerekmekte ve sosyal güvenlik ile sosyal koruma mekanizmaları aracılığıyla bu haklar sağlanmalıdır (UN, 1948). Sosyal yardımlar ve hizmetler, hastalık, işsizlik, yaşlılık, engellilik ve yoksulluk gibi sosyal riskler karşısında koruma sağlamak için temel araçlar olarak öne çıkmaktadır.

Pandemi döneminde dünya genelinde sosyal hizmet uygulamaları ülke koşullarına göre farklılık göstermiştir. Çin'de Çin Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği (The Chinese Association of Social Workers-CASW) ve kamu kurumları saha ve çevrimiçi rehberlik ile psiko-sosyal destek sağlamış (IFSW, 2020), İran'da sağlık çalışanları ve aileleri odaklı hizmetler sunulmuş, İtalya'da yaşlı bireyler ve dezavantajlı gruplar sahada asgari ihtiyaçlarını karşılamak için desteklenmiş (WHO, 2021), Birleşik Krallık Hükümeti (Government of the United Kingdom) ise yerel yönetimler ve sivil toplum kuruluşları

sosyal hizmet sunumunda ön plana çıkmış, dijital yöntemler kullanılmıştır (Birleşik Krallık Hükümeti (Government of the United Kingdom (GOV.UK). 2025). İsveç'te ise sosyal hizmet uygulamaları pandemi öncesi standartlarında sürdürülmüş ve dijital araçlarla dönüşümlü çalışmalar yürütülmüştür (Folkhalsomyndigheten, 2024)

Türkiye'de ise sosyal devlet refleksi, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ve İçişleri Bakanlığı öncülüğünde kurulan "Vefa Sosyal Destek Grubu" ile ortaya konmuştur. Grup, 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamayı hedeflemiş, valilik koordinasyonunda polis, jandarma, İçişleri Bakanlığı Afet ve Acil Durum Yönetimi Başkanlığı (AFAD) ve gönüllülerle çalışmıştır (İçişleri Bakanlığı, 2020). 62 gün içinde 6.649.461 haneye ulaşan grup, sosyal devlet anlayışının kriz dönemlerinde temel ihtiyaçları güvence altına alma kapasitesini göstermiştir (İçişleri Bakanlığı, 2020). Bununla birlikte psiko-sosyal destek çalışmaları sınırlı kalmış, devlet düzeyinde telefon görüşmeleri ve sivil toplum kuruluşlarının danışma hatları ile yürütülmüştür (Yeşilay, 2020).

Pandemi, sosyal devletin yalnızca temel ihtiyaçları karşılamakla sınırlı kalamayacağını, aynı zamanda psiko-sosyal destek ve uzun vadeli sosyal hizmetlerin önemini ortaya koymuştur. COVID-19 süreci, sosyal yardımların kapsamının genişletilmesi ve krizlere hazırlıklı bir sosyal hizmet altyapısının gerekliliğini göstermiştir.

4. Araştırmanın Amacı ve Yöntemi

Toplumsal dönüşümün hız kazandığı, olayların yerel sınırları aşarak küresel ölçekte etkiler yarattığı günümüz dünyasında, sosyal krizlerin toplum yapısı üzerindeki etkilerini azaltmak giderek daha kritik bir önem kazanmıştır. Özellikle salgın hastalıklar, doğal afetler ve savaşlar gibi olağanüstü dönemlerde, her toplum kendi tarihsel ve kültürel birikimine dayalı özgün çözüm mekanizmaları geliştirmektedir. Türkiye'de bu bağlamda geliştirilen Vefa Sosyal Destek Grupları, sosyal devlet ilkesinin somut bir tezahürü olarak, devletin koruyucu ve destekleyici rolünü yerel düzeyde görünür kılmıştır. Bu yönüyle, söz konusu gruplar yalnızca hizmet sağlayan yapılar değil, aynı zamanda toplumsal dayanışmayı kurumsallaştıran ve toplumun yapısal bütünlüğünü güçlendiren bir model olarak değerlendirilmektedir.

Literatürde de vurgulandığı üzere, toplumsal dayanışma ve yardımlaşma kültürünü destekleyen kurumların varlığı, sosyal bütünleşmenin sürekliliği açısından belirleyici bir unsurdur. Bu çerçevede, Vefa Sosyal Destek Grupları uygulaması Türkiye'nin kurumsal hafızasında önemli bir örnek teşkil etmekte; kamusal hizmetlerin toplumsal dayanışma ekseninde yeniden üretildiği bir süreci temsil etmektedir. Araştırmanın önemi, bu özgün

modelin hem sosyal politika üretimi hem de yerel yönetim pratikleri açısından gelecekteki kriz yönetimlerine ışık tutabilecek bir örnek oluşturmasından kaynaklanmaktadır.

Bu araştırmanın temel amacı, COVID-19 pandemisi sürecinde Vefa Sosyal Destek Grupları'nın uygulamalarının toplumsal etkilerini ve işlevselliğini incelemektir. Pandemi döneminde sosyal izolasyon, sağlık riski ve ekonomik belirsizlik gibi nedenlerle ortaya çıkan toplumsal ihtiyaçlara karşı devletin geliştirdiği dayanışma modellerinden biri olan Vefa Sosyal Destek Grupları, kamu-sivil toplum iş birliği açısından özgün bir örnek teşkil etmektedir. Bu doğrultuda çalışma, Kırklareli ilinde yaşayan ve pandemi süresince söz konusu gruptan destek alan 15 katılımcı ile yapılan derinlemesine görüşmelere dayanmaktadır. Katılımcılara, destek grubuna erişim biçimleri ve yararlandıkları hizmetler, hizmetlerin yeterliliği ve etkinliği, grup personelleriyle iletişim düzeyleri, uygulamaya ilişkin önerileri ve Vefa Sosyal Destek Gruplarının toplumsal bütünleşme ve dayanışma üzerindeki etkilerine ilişkin değerlendirme soruları sorulmuştur. Bu kapsamda, araştırma hem uygulamanın toplumsal yansımalarını hem de sosyal politika açısından kurumsal kapasiteyi değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu araştırmanın kapsamını, COVID-19 pandemisi sürecinde Vefa Sosyal Destek Grubundan hizmet alan katılımcılar oluşturmakta olup, dönemin koşulları nedeniyle katılımcıların ve hizmet alan bireylerin tamamına ulaşamaması çalışmanın temel sınırlılıklarındandır. Çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmış; veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşmeler tercih edilmiştir (Yıldırım & Şimşek , 2018). Araştırmanın çalışma grubunu, Kırklareli ilinde Vefa Sosyal Destek Grubundan yardım alan bireyler oluşturmuş ve bu katılımcılarla yarı yapılandırılmış görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

Araştırmada, nitel veriler amaçlı ölçüt örnekleme yöntemiyle, en az bir defa Vefa Sosyal Destek Grubundan yardım almış katılımcılar üzerinden toplanmış ve veri toplama aracı olarak yarı yapılandırılmış görüşme formları kullanılmıştır. Katılımcılara ait demografik bilgileri frekans ve yüzde verileri ile desteklenerek Tablo 1'de verilmiştir.

Bu doğrultuda araştırma soruları doğrultusunda oluşturulan temalar aşağıda verilmektedir.

- Temel İhtiyaçlara Erişim ve Maddi Destek
- Toplumsal Dayanışma, Bütünleşme ve Devlete Güven
- Hizmet Yeterliliği ve Bilgiye Erişim Kanalları
- Psiko-sosyal Destek Kapasitesi ve Güven Algısı

- Kurumsallaşma, Dijitalleşme ve Sürdürülebilirlik
- Kriz Dönemlerinde Sosyal Devletin Uzun Vadeli Rolü

Tablo 1: Katılımcılara Ait Demografik Bilgiler

Değişkenler	Kategoriler	N	%
Medeni Durum	Evli	12	80,0
	Bekar	2	13,3
	Dul	1	6,7
Cinsiyet	Kadın	5	33,3
	Erkek	10	66,7
Eğitim Durumu	Okuryazar değil	2	13,3
	İlkokul	7	46,7
	Ortaokul	3	20,0
	Lise	1	6,7
	Lisans ve üstü	2	13,3
Oturlan Konutun Mülkiyeti	Kendine ait	10	66,7
	Kira	5	33,3
Sosyal Güvence Durumu	Evet	12	80,0
	Hayır	3	20,0
Aylık Sabit Gelir	0-5000 TL	8	53,3
	5001-10.000 TL	5	33,3
	10.001-15.000 TL	2	13,3
Sosyal Yardımlardan Faydalanma Durumu	Evet	5	33,3
	Hayır	10	66,7
Evde Bakıma Muhtaç Birey Bulunma Durumu	Evet	1	6,7
	Hayır	14	93,3
Yaş Aralığı	21-30	2	13,3
	31-40	2	13,3
	41-50	2	13,3
	51-60	5	33,3
	61-70	3	20,0
	71-80	1	6,7
Hanede Kronik Rahatsızlığı Olan Birey Sayısı	Hayır	6	40
	Anne (Şeker)	2	13,3
	Kendisi (Astım)	3	20
	Kendisi (Kalp)	2	13,3
	Kendisi (Tansiyon). Eşi (Şeker)	1	6,7
	Kendisi (Şeker)	12	80,0

5. Veri Analizi ve Bulgular

Araştırmada, veriler yarı yapılandırılmış görüşme formu ile toplanmış ve içerik analizi yöntemi uygulanmıştır; analiz sürecinde kodlama sistemi kullanılmış ve araştırmacı gerektiğinde mevcut kodlama sistemine yeni kodlar ekleyerek veri ihtiyacını karşılamıştır (Baltacı, 2018: 379). İlk aşamada veriler kodlanmış, alt temalar birleştirilerek üst düzey eksensel kodlar oluşturulmuş ve bu kodlar üzerinden seçici kodlama yapılmıştır. Açık kodlamada elde edilen 20 alt tema, ilişkiler doğrultusunda

gruplandırılarak 7 ana temaya dönüştürülmüş (Tablo 2) ve son aşamada merkezi kategori etrafında bütünleştirilmiştir.

Tablo 2: Açık Kodlamada Elde Edilen Alt Temalar

Merkezi Kategori	Ana Temalar	Alt Temalar
Vefa Sosyal Destek Grubu Uygulamaları	Bilgi ve İletişim Kanalları	Sosyal medya, TV, Arkadaş/akraba, Muhtar
	Maddi Destek Türleri	Nakit yardımı, Gıda yardımı, Yakıt yardımı
	Hizmet Yeterliliği ve Değerlendirme	Yeterliydi, Yetersizdi, Hayır
	Pandemi ve Zamanlama İhtiyaçları	COVID-19 dönemi dışı olmalı
	Ek Yardım ve Hizmet Önerileri	Kira ve doğalgaz yardımı, Fatura yardımı, Yaşlıların ilaç ve market alışverişi, Nakit başvurular internet üzerinden, İşyerlerine faizsiz kredi
	Uygulamanın Devamlılığı ve Etkisi	Evet, yardım devam etmeli; Hayır, ihtiyaç kalmadı; Etkisi oldu; Etkisi olmadı

Bu süreç sonucunda, Vefa Sosyal Destek Grubu uygulamasına ilişkin alt temalar, ana temalar ve merkezi kategori sosyolojik çerçevede tanımlanmıştır. Tablo 2, Vefa Sosyal Destek Grubu'nun pandemi dönemindeki uygulamalarının toplumsal işlevini, hizmet çeşitliliğini ve kullanıcı deneyimlerini sistematik bir biçimde göstermektedir. Merkezi kategori olarak belirlenen "Vefa Sosyal Destek Grubu Uygulamaları", uygulamanın hem kriz dönemindeki toplumsal rolünü hem de kullanıcılar üzerindeki etkisini bütünsel bir perspektifle ortaya koymaktadır.

Katılımcılar, sosyal medya, TV, arkadaş/akraba ve muhtar aracılığıyla destek hizmetlerine erişim sağlamıştır. Bu durum vefa sosyal destek gruplarının, alt sistemlerin kriz döneminde erişilebilirliğini artıran işlevlerini göstermektedir. Söz konusu vefa sosyal destek gruplarından faydalanma olduğunda ise faydalanma türünde nakit, gıda ve yakıt yardımları gibi temel hizmetlerin ön plana çıktığı görülmüştür. Bu bulgu, devlet-toplum etkileşimini güçlendiren pratik dayanışma mekanizmalarını doğrulamaktadır.

Söz konusu bahse konu grupların yeterlilik ve etkinliği olduğunda ise katılımcılar sunulan hizmetlerin çoğunlukla yetersiz olduğunu belirtmiş, ancak bazıları sınırlı da olsa

fayda sağladığını ifade etmiştir. Bu durum, alt sistemlerin kriz koşullarında işlevsellik sınırlarını göstermektedir.

Alt kategorilerden olan personel ile ilişkiler söz konusu olduğunda katılımcıların büyük çoğunluğu herhangi bir sorun yaşamadığını bildirmiştir. Bu da uygulamanın insan faktörü açısından görece bir etkinliğe sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Vefa destek gruplarına veya benzer uygulamalara yönelik öneri beklentisi sorulduğunda ise katılımcılar nakit yardımın artırılması, hizmet çeşitlendirilmesi ve başvuruların dijital platformlardan yapılması gibi öneriler sunmuştur. Bu, sistemin sürdürülebilirliği ve kullanıcı odaklı geliştirilmesi gerekliliğini göstermektedir.

Tablo 2’ de yer alan ana temalar, alt temalar aracılığıyla somut örneklerle desteklenmiştir. Örneğin, “Bilgi ve İletişim Kanalları” ana teması altında katılımcılar, bilgiye erişim için sosyal medya, TV, arkadaş/akraba ve muhtar gibi farklı kanalları kullanmıştır. Bu durum, Vefa Grubunun topluma ulaşmada hem resmi hem de gayri resmi kanalları etkin biçimde kullandığını göstermektedir ve toplumsal dayanışmanın çeşitli düzeylerde organize edildiğine işaret etmektedir. Maddi Destek Türleri ana teması, nakit, gıda ve yakıt yardımlarını kapsamakta ve katılımcıların özellikle ekonomik savunmasızlık dönemlerinde bu yardımların yaşam standartlarını iyileştirdiği vurgulanmaktadır.

Katılımcılar, yardımların toplumsal dayanışmayı ve bütünleşmeyi kısmen desteklediğini, bazı durumlarda ise yetersizlik nedeniyle sınırlı etki sağladığını belirtmiştir (Şekil 1).

“Yetersizdi. Çünkü günümüz koşullarında yaşamımızı idame edebileceğimiz miktarda bir yardım değildi” (K1),

“Yetersizdi. Çünkü giderlerimin yarısını bile karşılamadı” (K3).

“Yetersizdi. Sadece kovid döneminde değil. Her zaman düzenli olarak verilmeli ve miktar artırılmalı” (K4).

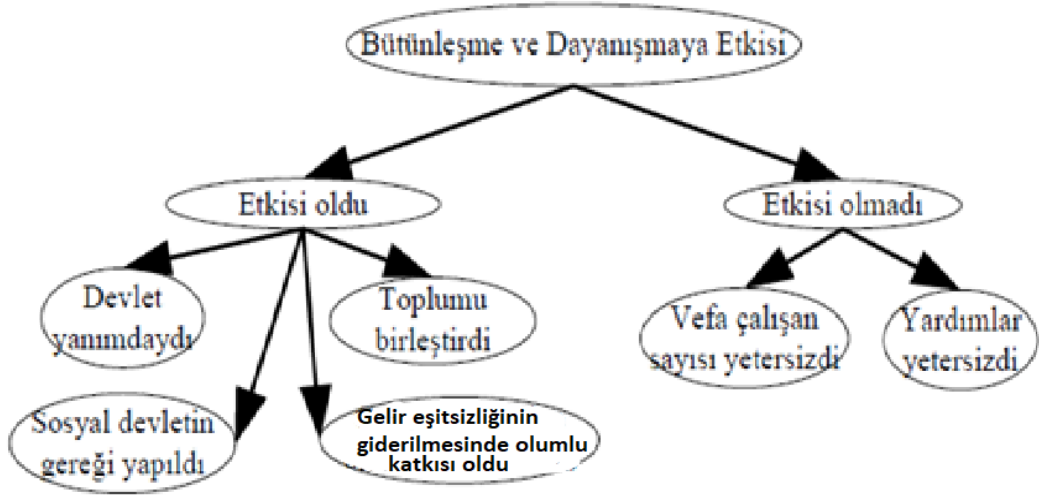
“Yeterliydi fakat miktar daha fazla olabilirdi ve nakit, gıda, temizlik malzemesi dışında daha farklı yardımlarla çeşitlendirilebilirdi” (K8).

Bu, kriz dönemlerinde alt sistemlerin toplumsal işlevini değerlendirmeye olanak tanır.

Hizmet Yeterliliği ve Değerlendirme teması, kullanıcıların hizmetleri farklı biçimde algıladığını, bazı durumlarda yeterli bulunmadığını ortaya koymakta ve gelecekteki iyileştirme gerekliliğini göstermektedir. Pandemi ve Zamanlama İhtiyaçları ana teması, yardımların yalnızca kriz dönemleriyle sınırlı kalmaması gerektiğini işaret

ederek uzun vadeli sosyal politika planlamasına ışık tutmaktadır. Ek Yardım ve Hizmet Önerileri ana teması, kira ve doğalgaz yardımı, yaşlıların desteklenmesi, internet üzerinden başvurular ve faizsiz kredi gibi önerilerle uygulamanın kapsamının genişletilebileceğini göstermektedir. Son olarak, Uygulamanın Devamlılığı ve Etkisi teması, yardımın sürdürülebilirliği ve toplumsal etkisini ortaya koymakta; katılımcıların geri bildirimleri, sosyal politikaların etkinliğini değerlendirmede önemli bir mekanizma oluşturmaktadır. Özellikle, Vefa Sosyal Destek Gruplarının ulaşılabilirlik, fayda, yeterlilik, devamlılık ve toplumsal bütünleşme boyutları, yapısal işlevselci kuram çerçevesinde sistemin kriz döneminde nasıl işlediğine dair somut örnekler sunmaktadır.

Şekil 1: Vefa Sosyal Destek Uygulamasının Bütünleşme ve Dayanışmaya Etkisi

Kaynak: Yazar Tarafından Hazırlanmıştır.

Bazı katılımcılar (K3, K4, K5, K6, K9, K10, K12, K13, K14, K15) uygulamanın toplumsal dayanışmayı güçlendirdiğini ve bireyler arasında bir güven duygusu oluşturduğunu ifade etmiştir.

“İyi etkisi oldu. Bu uygulama sayesinde diğer durumu iyi olan mahallede ki kişilerin bir kısmının da yardım yapmasına neden oldu ” (K4).

“Toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya faydası oluyor. Bu yardımlarla evimizde ki ihtiyaçlarımızı giderdiğimiz için aile içerisinde bile bütünleşmeyi sağlıyor ” (K5).

“Toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya olumlu olduğunu düşünüyorum. İnsanlar arasında ki gelir eşitsizliğinde ki dengenin sağlanmasını aradaki farkın azalmasını yardımcı oluyor” (K6).

Örneğin, K3, “Toplumunu birleştiriyor. İhtiyaç sahibi herkes bunu almalı, çünkü ihtiyaç sahipleri devlet dışında kimseye muhtaç olmuyor” diyerek, yardımın bireyleri bağımsız kıldığını ve toplumsal bütünleşmeye katkı sağladığını belirtmiştir. K12 ve K15, devletin vatandaşların yanında olduğunu hissettirmesinin toplumsal kaynaşma ve dayanışmayı artırdığını vurgulamıştır. Bu ifadeler, devlet destekli sosyal yardımların yalnızca maddi değil, psikososyal boyutta da toplumsal etkiler yarattığını göstermektedir.

Devletimizin yanımızda olduğunu hissettiriyor bu durumda toplumda kaynaşma, bütünleşme ve dayanışmayı sağlıyor” (K12).

Olumlu etkisi oluyor. Devletin bizleri sahiplendiğini gösteriyor” (K15).

Bazı katılımcılar (K1, K2, K7, K8, K11) ise uygulamanın toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya etkisinin sınırlı veya olumsuz olduğunu belirtmiştir. K1, uygulamanın bireyler arası dayanışmayı güçlendirmedeğini, bunun devletin zorunlu bir görevi olduğunu ifade etmiştir. K2 ve K7, yardımların eşit dağıtılmasının durumu daha kötü olan ihtiyaç sahipleri için adaletsizlik yarattığını ve toplumsal bütünleşmeyi engellediğini belirtmiştir.

“Toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya yararı olduğunu düşünmüyorum. Bu uygulama sosyal devletin zorunlu yapması gereken bir faaliyettir. Bireyler arası olmadığı için toplumsal bütünleşme ve dayanışmayı sağladığını düşünmüyorum” (K1).

“Toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya etkisi kötü oldu. Çünkü yardıma herkese eşit miktarda yardım yapıldı. Durumu daha kötü olan ihtiyaç sahipleri daha fazla almahydı. Herkese eşit olması toplumsal bütünleşmeyi sağlamıyor” (K2).

“Toplumsal bütünleşme ve dayanışmaya olumsuz etkisi oluyor. Hak etmeyen çok insan alıyor Bunları görünce bizim hakkımızın yendiğini düşünüyorum ve toplumda ki o tür insanlara karşı kötü düşünüyorum” (K7).

K8 ve K11 ise yardımın yetersizliği veya salgının etkisinin büyüklüğü nedeniyle herhangi bir etkisinin olmadığını ifade etmiştir. Bu görüşler, yardım uygulamalarının eşitlik ve yeterlilik boyutlarında eksiklikler yaşadığını ve bu eksikliklerin toplumsal algıyı doğrudan etkilediğini göstermektedir.

“Pek etkisi olmadı çünkü salgının etkisi çok büyüktü Vefa Sosyal Destek Grubu çalışan sayısı yetersizdi” (K8).

“Yetersiz olduğu için herhangi bir etkisi olmadı” (K11).

Tablo 3: Araştırma Sorularına İlişkin Bulgular: Vefa Sosyal Destek Grubu Örneği

Temalar	Bulguların Özeti	Sınırlılıklar / Karşıt Görüşler
Temel İhtiyaçlara Erişim ve Maddi Destek	Katılımcı anlatıları, Vefa Sosyal Destek Gruplarının dezavantajlı grupların nakit, gıda ve yakıt gibi temel ihtiyaçlara erişiminde önemli bir destek mekanizması olarak algılandığını göstermektedir. Bazı katılımcılar sağlanan hizmetleri yeterli bulduklarını ifade etmiştir.	Bazı katılımcılar, sunulan desteğin tüm ihtiyaçları karşılamada yetersiz kaldığını ve yardımların sürekliliğinin sınırlı olduğunu belirtmiştir.
Toplumsal Dayanışma, Bütünleşme ve Devlete Güven	Bulgular, Vefa Sosyal Destek Gruplarının bireylerde devletin kriz dönemlerinde yanında olduğu algısını güçlendirdiğini, güven duygusunu artırdığını ve toplumsal dayanışma hissini pekiştirdiğini ortaya koymaktadır.	Yardımların yetersiz veya eşitsiz dağıldığı algısının, bazı katılımcılarda uygulamanın toplumsal etkisini sınırladığı ifade edilmiştir.
Hizmet Yeterliliği ve Bilgiye Erişim Kanalları	Katılımcılar, sosyal medya, televizyon, muhtarlar ve yakın sosyal çevre aracılığıyla hizmetlere eriştiklerini; hizmetlerin yeterli algılandığı durumlarda uygulamanın toplumsal etkisinin arttığını belirtmiştir.	Yetersiz hizmet sunumu ve bilgiye erişimde yaşanan aksaklıkların, uygulamanın toplumsal etkisini sınırladığı vurgulanmıştır.
Psiko-sosyal Destek Kapasitesi ve Güven Algısı	Bulgular, psiko-sosyal desteğin ağırlıklı olarak telefon görüşmeleri ve danışma hatlarıyla sınırlı kaldığını ve bu desteğin bireylerin güven duygusu üzerinde kısmi bir etki yarattığını göstermektedir.	Psiko-sosyal desteğin sınırlı olması nedeniyle toplumsal bütünleşme ve güven inşasının tam anlamıyla sağlanamadığı ifade edilmiştir.
Kurumsallaşma, Dijitalleşme ve Sürdürülebilirlik	Katılımcı önerileri, hizmet çeşitliliğinin artırılması ve dijital başvuru kanallarının geliştirilmesinin, uygulamanın sürdürülebilirliğini ve toplumsal etkisini güçlendirebileceğine işaret etmektedir.	Bu önerilerin henüz uygulamaya geçirilmemiş olması nedeniyle, etkileri varsayımsal düzeyde kalmaktadır.
Kriz Dönemlerinde Sosyal Devletin Uzun Vadeli Rolü	Bulgular, sosyal devletin kriz dönemlerinde temel ihtiyaçları karşılamaya yönelik müdahalelerinin kısa vadede toplumsal bütünleşmeye katkı sunduğunu göstermektedir.	Uzun vadeli sosyal hizmet ve destek mekanizmalarının sınırlı olması, sosyal devlet müdahalelerinin kalıcı toplumsal etki üretmesini kısmen engellemiştir.

Katılımcıların ifadeleri, Vefa Sosyal Destek Grubu uygulamalarının toplumsal bütünleşme ve dayanışma üzerindeki etkisinin heterojen olduğunu göstermektedir. Olumlu etkiler, özellikle yardımların ihtiyaç sahiplerine ulaşması, devletin yanında olduğunu hissettirmesi ve mahalle halkının birbirine destek olmasını sağlaması üzerinden açıklanabilir. Öte yandan, olumsuz veya sınırlı etkiler, yardımın yetersizliği, eşit olmayan dağılım ve uygulamanın bireyler arası dayanışmayı doğrudan artırmaması ile ilişkilidir. Bu durum, sosyal yardım politikalarının hem niceliksel hem de niteliksel boyutlarda tasarlanmasının önemini vurgulamaktadır.

6. Sonuç

Bu çalışma, COVID-19 pandemisi sürecinde Türkiye’de uygulanan Vefa Sosyal Destek Gruplarının işlevselliğini ve toplumsal etkilerini sosyal devlet perspektifiyle değerlendirmeyi amaçlamıştır. Araştırma, kriz dönemlerinde sosyal devletin rolünü ve devlet-toplum etkileşiminin önemini vurgulamaktadır. Bulgular, pandemi sürecinin özellikle yaşlılar, kronik hastalığı olan bireyler ve düşük gelirli gruplar üzerinde ciddi sosyal, ekonomik ve psikolojik etkiler yarattığını göstermektedir. Bu bağlamda, devletin kriz müdahalesi, sadece maddi yardımlarla sınırlı kalmayıp, toplumsal güveni ve dayanışmayı güçlendiren bir işlev üstlenmiştir.

Vefa Sosyal Destek Grupları, 65 yaş ve üstü ile kronik rahatsızlığı olan bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla kurulmuş ve kısa sürede milyonlarca haneye ulaşarak etkin bir kriz müdahalesi örneği sunmuştur. Katılımcıların deneyimleri, hizmetin erişilebilirliği ve yeterliliğinin toplumsal algı üzerinde belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Hizmetin etkin bir şekilde ulaştığı bölgelerde, bireyler devletin yanında olduğu duygusunu yaşamış ve toplumsal güven duygusunda artış gözlenmiştir. Öte yandan, bazı katılımcılar hizmetin sınırlı ve eşitsiz dağıtıldığını belirtmiş, bu da sosyal devlet müdahalesinin eksikliklerini göstermektedir.

Araştırma, sosyal devlet anlayışının kriz dönemlerinde hem bireysel hem toplumsal düzeyde çok boyutlu etkiler üretebileceğini ortaya koymaktadır. Maddi yardımların yanı sıra psiko-sosyal destek mekanizmalarının eksikliği, toplumsal bütünleşme ve dayanışmanın etkinliğini sınırlamaktadır. Bu durum, sosyal politikaların tasarımında yalnızca ekonomik göstergelere değil, aynı zamanda sosyal ve psikolojik destek unsurlarına da önem verilmesi gerektiğini göstermektedir.

Katılımcıların önerileri, uygulamanın geliştirilmesi için önemli ipuçları sunmaktadır. Nakit ve gıda yardımlarının artırılması, hizmet çeşitliliğinin geliştirilmesi, dijital başvuru ve erişim kanallarının güçlendirilmesi, Vefa Sosyal Destek Gruplarının etkinliğini artırabilecek önlemler olarak öne çıkmaktadır. Bu sonuçlar, sosyal devlet politikalarının kriz dönemlerinde esnek, kapsayıcı ve çok boyutlu bir yaklaşımı benimsemesinin gerekliliğini desteklemektedir.

Bulgular, Türkiye’de sosyal devlet uygulamalarının etkinliğinin, merkezi yönetim ile yerel yönetimler arasındaki kurumsal iş birliği çerçevesinde somutlaştığını göstermektedir. Merkezi düzeyde belirlenen politika kararlarının, yerel yönetimlerin idari ve uygulama kapasitesiyle desteklenmesi; sosyal hizmetlerin erişilebilirliği, kapsayıcılığı ve etkinliği üzerinde belirleyici bir rol oynamaktadır. Bu bağlamda sosyal

devletin kriz dönemlerindeki müdahaleleri, yalnızca bireylerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir işlev üstlenmemekte; aynı zamanda toplumsal güvenin yeniden inşasına katkı sağlayan ve sosyal dayanışma mekanizmalarını güçlendiren yapısal bir araç olarak öne çıkmaktadır

Sonuç olarak, COVID-19 süreci sosyal devletin toplumsal etkisini sınamış, kriz dönemlerinde devletin rolünün yalnızca ekonomik güvenliği sağlamakla sınırlı olmadığını ortaya koymuştur. Vefa Sosyal Destek Grupları, devletin toplumsal dayanışmayı güçlendirme kapasitesini gösteren somut bir örnek olarak öne çıkmaktadır. Ancak, hizmetlerin eşit dağıtımı, psiko-sosyal desteklerin artırılması ve dijital erişimin güçlendirilmesi, bu tür müdahalelerin etkinliğini daha da yükseltecek kritik önlemler olarak değerlendirilmelidir. Bu bağlamda, çalışmanın bulguları, sosyal devlet politikalarının kriz dönemlerinde hem bireysel hem toplumsal düzeyde çok boyutlu etkiler yaratabileceğini ve bu etkilerin uzun vadede toplumsal bütünleşmeye katkı sağlayabileceğini göstermektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %50 2. Yazarın katkı oranı ise %50'dir. 1. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%50), veri toplanması (%50), veri analizi (%50), metin yazımı (%50), makale gönderimi ve revizyonu (%50) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır. 2. Yazar, çalışmanın tasarlanması (%50), veri toplanması (%50), veri analizi (%50), metin yazımı (%50), makale gönderimi ve revizyonu (%50) için belirtilen oranlarda katkı sağlamıştır.

Çıkar Beyanı: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedirler.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayrıTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is %66 and the contribution rate of the 2nd author is %34. The 1st author contributed to the design of the study (%50), data collection (%100), data analysis (%40), manuscript writing (%90), and article submission and revision (%50) at the specified rates. The 2nd author contributed to the design of the study (%50), data collection (%0), data analysis (%60), manuscript writing (%10), and article submission and revision (%50) at the specified rates.

Conflict of Interest Statement: The author(s) declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynakça

- Bahar, H. İ. (2009). *Sosyoloji* (3. Baskı b.). Ankara: Usak Yayınları.
- Baltacı, A. (2018). Nitel araştırmalarda örnekleme yöntemleri ve örnek hacmi sorunsalı üzerine kavramsal bir inceleme. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(1), 231-274.
- Barr, N. (2020). *The economics of the welfare state*. Oxford: Oxford University press.
- Bulut, H. G. & Demir, M. (2022). COVID-19 pandemi sürecinde Türkiye'de uygulanan sosyal destek politikaları. 36-47. *İşletme ve Girişimcilik Araştırmaları Dergisi*, 2022(1). 36-47
- Edlund, J. & Lindh, A. (2015, 11). The democratic class struggle revisited: the welfare state, social cohesion and political conflict. *Acta Sociologica*, 58(4). 311-328.
- Esping-Andersen, G. (1990). *The three worlds of welfare capitalism*. Princeton, NJ: Princeton University Press.
- Folkhalsomyndigheten. (2024). <https://www.folkhalsomyndigheten.se/the-public-health-agency-of-sweden/communicable-disease-control/COVID-19/>
- Gauthier, G. R., Smit, J. A., Garcia, C., Garcia, M. A. & Thomas, P. A. (2021). Exacerbating inequalities: social networks, racial/ethnic disparities, and the covid-19 pandemic in the United States. *Journals of Gerontology: Social Sciences*, 76(3). 88-92.
- Gov.uk. (2025). [COVID-19 symptoms and what to do - NHS](https://www.gov.uk/government/coronavirus/covid-19/symptoms-and-what-to-do)
- Hall, P. A. & Soskice, D. (2001). An introduction to varieties of capitalism. *The Institutional Foundations of Comparative Advantage/OUP*.
- Harvey, D. (2015). *Neoliberalizmin Kısa Tarihi*. (A. Onacak , Çev.) Sel Yayıncılık.
- Heise, A. & Khan, A. S. (2019). The Welfare State and Liberal Democracy: A Political Economy Approach. *World Review of Political Economy*, 10(2). s. 220-245.
- HRW. (2022). <https://www.hrw.org/news/2020/06/29/protecting-economic-and-social-rights-during-and-post-COVID-19>
- İçişleri Bakanlığı . (2020). <https://www.icisleri.gov.tr/vefa-sosyal-destek-gruplari-6649461-haneyeye-ulasti>
- IFSW. (2020). <https://www.ifsw.org/chinese-social-workers-actively-engaged-in-the-fight-against-the-corona-virus/>.

Korpi, W. & Palme, J. (2003). New politics and class politics in the context of austerity and globalization: welfare state regress in 18 countries 1975–95. *American Political Science Review*, 97(3). 425-446.

Kushtanina, V. & Vinel, V. (2021). ‘Stay home’: age and gender frames and limits of residential family solidarities in the times of ockdown (a French example). *European Societies*, 23(1). 564–575.

Phelan, J. C., Link, B. G. & Tehranifar, P. (2010). Social Conditions as Fundamental Causes of Health Inequalities: Theory, Evidence, and Policy Implications. *Journal of Health and Social Behavior*, 51, 28–40.

T.C. Resmî Gazete. (2020). COVID-19 Kapsamında Kamu Çalışanlarına Yönelik İlave Tedbirler <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2020/03/20200322M1-1.pdf>

Rothstein, B. & Uslaner, E. M. (2005). All for all: equality, corruption, and social trust. *World Politics*, 58(1). 41-72.

Smith, N. (2025). *Neoliberalism*. The Editors of Encyclopaedia Britannica. <https://www.britannica.com/money/neoliberalism>

UN. (1948). Universal Declaration of Human Rights: <https://www.un.org/en/about-us/universal-declaration-of-human-rights?ysclid=mggrg960mo948701057>

WHO. (2021). <https://www.who.int/about/accountability/results/who-results-report-2020-mtr/country-story/2021/iran>

Yeşilay. (2020). <https://www.yesilay.org.tr/tr/makaleler/pandemi-gunlerinde-dayanismanin-carpan-etkisi-vefa-sosyal-destek-grubu>

Yıldırım, A. & Şimşek , H. (2018). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Seçkin Yayıncılık.

SOSYAL REFAH DEVLETİ BAĞLAMINDA SOSYAL HİZMET POLİTİKALARI VE TÜRKİYE AÇISINDAN BİR DEĞERLENDİRME

SOCIAL SERVICE POLICIES IN THE SOCIAL WELFARE STATE THE CASE OF TÜRKİYE

Mehmet Şirin ÇETİN*

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan
Üniversitesi, SBMYO,
cetinmehmetsirin34@gmail.com

ORCID:
0000-0001-8181-744X

Özet

Çalışmanın amacı, sosyal refah devleti bağlamında sosyal hizmet politikalarını ele almak ve Türkiye açısından bir değerlendirme yapmaktır. Bu kapsamda çalışmanın problemi, sosyal refah devleti anlayışıyla sunulan sosyal hizmet politikaları genel olarak neyi ifade etmektedir ve neden istenen etkililiğe ulaşamamaktadır. Çalışma verileri derinlemesine literatür taraması ile elde edilmiş ve bu verilerden yola çıkılarak gerekli analizler yapılmıştır. Bilindiği gibi devlet, toplumda çeşitli nedenlerle dezavantajlı olarak tanımlanabilecek olan yoksul, yoksun, engelli, kadın vb. bireylerin kendi imkânları ile ulaşamadıkları hizmetleri kendilerine sunmaktadır. Bu hizmetleri sunan devlet şekli ise sosyal refah devletidir. Sosyal refah anlayışı içerisinde yoksunluk çeken toplum üyelerine yönelik politikalar sosyal hizmet politikaları şeklinde sunulmaktadır. Sosyal hizmet, farklı yaşam tecrübesine sahip bireylerin yaşadıkları olumsuzluklarla mücadele edebilmeleri için onlara katkıda bulunarak destek olmayı amaçlamaktadır. Türkiye'de de sosyal hizmetler sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde kamusal olarak sunulmaktadır. Türkiye'de sosyal hizmet bağlamında sosyal yardımları yapma konusunda genel yetkili kamu kurumları belediyeler, il özel idareleri ve sosyal yardım vakıflarıdır. Türkiye'de ikinci dünya savaşında başlayan sosyal hizmet politikaları günümüzde en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Ancak sosyal hizmet politikalarının özellikle Türkiye açısından henüz istenen seviyede olmadığı da ortadadır. Çünkü sosyal hizmet politikalarının tüm muhataplarına ulaşmadığı görülmektedir. Toplumsal önemi yüksek bir konuyu devletin rolü bakımından ele alması çalışmanın önemini göstermektedir. Bu yönü ile çalışmanın literatüre katkı sunacağı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Refah Devleti, Sosyal Hizmet, Türkiye.

Abstract

The aim of this study is to examine social service policies within the context of the welfare state and to evaluate them from the perspective of Türkiye. In this context, the problem addressed by the study is what social service policies offered within the framework of the welfare state generally represent and why they fail to achieve the desired effectiveness. The data for the study were obtained through an in-depth literature review, and the necessary analyses were conducted based on this data. As is well known, the state provides services to individuals who can be defined as disadvantaged in society for various reasons, such as the poor, the deprived, the disabled, women, etc., which they cannot access on their own. The form of government that provides these services is the welfare state. Within the welfare state concept, policies aimed at deprived members of society are presented in the form of social service policies. Social services aim to support individuals with different life experiences by contributing to their ability to cope with the adversities they face. In Türkiye, social services are also provided publicly within the framework of the welfare state concept. In Türkiye, the public institutions with general authority to provide social assistance in the context of social services are municipalities, provincial special administrations, and social assistance foundations. Social service policies in Türkiye, which began during the Second World War, have now reached their highest level. However, it is clear that social service policies, particularly in Türkiye, have not yet reached the desired level. This is because social service policies do not reach all their intended recipients. The fact that the state is addressing an issue of high social importance demonstrates the importance of this study. In this respect, it is believed that this study will contribute to the literature.

Keywords: Social Welfare State, Social Work, Türkiye.

Başvuru Tarihi/ Received:
08.10.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
21.12.2025

ARAŞTIRMA MAKALESİ

ISSN 2618-6217

To cite this article / Atıf için: Çetin, M. Ş. (2025). Sosyal Refah Devleti Bağlamında Sosyal Hizmet Politikaları ve Türkiye Açısından Bir Değerlendirme. Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, Cilt: 9, Sayı: 2, 229-244.

1. Giriş

Bazı çalışmalar, üzerinde yaşadığımız dünyadaki kaynakların bireylerin temel ihtiyaçlarını karşılamak için yeterli olduğunu (Yolcuoğlu, 2012: 145) ileri sürse de ekonomik yaklaşıma göre doğada kaynaklar kıttır (Ünsal, 2010: 11) ve bu kıt kaynakların dağılımında optimal dengenin sağlanması gerekmektedir. Bu açıdan toplumların salt ekonomik gelişmişlik seviyesini yakalaması yeterli değildir. Aynı zamanda ekonomik gelişmişlik seviyesinin toplumun geneline eşit ve adil bir şekilde dağıtılmasının sağlanması da önemlidir. Burada, adil dağıtım ilkesi önemli bir kavram olarak ele alınmalıdır. Çünkü toplumdaki her birey aynı seviyede çalışma kabiliyetine sahip olmayabilir. Toplumda bazı bireyler çeşitli nedenlerle çalışma kabiliyetlerini kaybetmiş veya çalışma imkânlarına ulaşmaktan yoksun kalmış olabilir. Tam da bu noktada sosyal hizmet politikaları bu bireylerin refah seviyesini korumak için devreye girmektedir. Nitekim bu özelliği ile bazı tanımlarda sosyal hizmet bir insan hakları mesleği (Çoban, 2017: 253) olarak ele alınabilmektedir. İnsan hakları mesleği olarak nitelendirilmesinin gerekçesi ise sosyal hizmet politikaları sayesinde toplumda temel yaşamsal kaynaklara ulaşma güçlüğü çeken birey veya grupların bu meslek mensupları sayesinde bu kaynaklara ulaşmalarının sağlanmasıdır.

Toplumsal olarak kaynakların yeniden dağıtılması yoluyla bireyler arasındaki eşitsizliklerin giderilmesi ancak yoksullara organize bir biçimde yardım yapılması anlamına gelen sosyal refah (Parlak, 2011: 730) düşüncesinden doğan sosyal refah devleti sayesinde sağlanabilir. Bu bakımdan sosyal refah devleti özellikle sanayi toplumunun ortaya çıkardığı eşitsizlikleri gidermek için çeşitli politikalar yoluyla piyasaya müdahale etmektedir. Bilindiği gibi klasik piyasa ekonomisi anlayışında devlet piyasaya müdahale etmemekte ve dengenin kurulmasını piyasa koşullarına bırakmaktadır. Ancak bu anlayışın oluşturduğu tahribatlar sonucu yoksulların ve yoksunların kaynaklara ulaşamaması eleştirileri beraberinde getirmiştir (İnce, 2015: 84). Devlet müdahalesi olmadan bazı kesimlerin hayatta kalamayacağı görülünce, devletin piyasalara yeniden müdahale etmesi gerektiği anlayışı kabul görmeye başlamıştır.

Türkiye’de refahı toplumun geneline yaymak ve toplumda dezavantajlı olarak tanımlanabilecek olan bireylere yardım sağlamak için çeşitli politikalar geliştirilmektedir. Sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde geliştirilen bu politikalar çoğunlukla kamu otoriteleri olan il özel idareleri, belediyeler ve diğer kurumlar tarafından yerine getirilmektedir.

Çalışma, sosyal refah devletinin bir uygulama biçimi olan sosyal hizmet konusunu Türkiye açısından değerlendirerek ele alması bakımından bir bütünlük arz etmekte olup bu açıdan benzer çalışmalardan farklıdır. Bu minvalde çalışmanın amacı, fırsat eşitliğinin teminatı olması bakımından sosyal adaletin (Barry, 2017: 20) tesis edilmesi için önemli bir mekanizma olduğuna inanılan sosyal hizmet kavramını sosyal refah devleti açısından genel hatları ile teorik çerçevede ele almak ve Türkiye'deki durumu değerlendirmektedir. Bu açıdan çalışmanın alana katkı sunması umulmaktadır. Çalışmanın oluşturulmasında teorik çerçeveden faydalanılmıştır. Bu çerçevede bilimsel çalışmalar, raporlar ve diğer kaynakların referans alındığı çalışmanın araştırma sorusu "sosyal refah devleti anlayışıyla sunulan sosyal hizmet politikaları genel olarak neyi ifade etmektedir ve neden istenen etkililiğe ulaşamamaktadır" şeklindedir. Bu çerçevede çalışmada aşağıdaki sorulara cevap verilmeye çalışılacak ve sonuç kısmında bazı politika önerileri paylaşılacaktır:

- ✓ Sosyal refah devleti nedir,
- ✓ Sosyal hizmet nedir,
- ✓ Türkiye'de sosyal hizmet anlayışı ne durumdadır,
- ✓ Sosyal refah devleti anlayışıyla sunulan sosyal hizmet politikaları genel olarak neyi ifade etmektedir ve neden istenen etkililiğe ulaşamamaktadır?

2. Sosyal Refah Devleti ve Sosyal Hizmet

Çalışmanın teorik arka planının daha iyi anlaşılabilmesi açısından sosyal refah devleti ve sosyal hizmet kavramının ana hatları ile ele alınması yararlı olacaktır. Bu kapsamda derinlemesine literatür taraması yöntemi ile öncelikle sosyal refah devletine, sonrasında ise sosyal hizmet kavramına sırasıyla değinilecektir.

2.1. Sosyal Refah Devleti

Toplum için kapsayıcı bir kavram olan devletin tanımı konusunda bir fikir birliği olduğunu söylemek güçtür. Çünkü tarihin farklı dönemlerinde farklı devlet tanımları yapılmıştır. Ancak genel hatları ile bir tanım yapmak gerekirse devlet, iktidarın kaynağı ve siyasal toplumun çatısı olarak siyasal birleşme ile toplumsal bütünleşmeyi simgelemektedir (Kapani, 1983: 18). Devletin bu temel tanımından yola çıkarak modern zamanlarda toplumsal ihtiyaçlardan doğduğu düşünülen sosyal refah devletinin tanımı da yapılabilir. Sanayi toplumunun gelişmesi ile kapitalist sistem bazı toplumsal sorunların doğmasına yol açmıştır. Bu sorunlardan olan işsizlik ve sosyal güvenlik eksikliği gibi toplumun geneline ilgilendiren sorunları ancak devletin giderebileceği sorunlardır. Bu kapsamda, sosyal refah devleti; bireylere ve ailelere asgari gelir

güvencesi sunan, onları toplumsal risklere karşı korumayı taahhüt eden, sosyal güvenlik olanakları sağlayan ve toplumsal konumları ne olursa olsun tüm yurttaşlara eğitim, sağlık, barınma gibi sosyal hizmet alanlarında belli bir standart getiren bir devlet biçimidir. (Şenkal, 2005: 276).

Sosyal refah devleti, bireylere gerektiğinde nakdi yardımların yanında, eğitim olanakları, konut hizmetleri, işsizliği azaltıcı politikalar, gelecek güvencesi oluşturan adımların atılması konularında ekonomik hayata müdahale eden devlet anlayışıdır. Sosyal refah devleti, sıralanan hizmetleri özel kesimin hizmetlerini düzenleyerek yapabileceği gibi kamu iktisadi teşebbüsleri aracılığıyla bizzat kendisi de yapabilmektedir (Aktan & Özkıvrak, 2008: 19). Bundan dolayı geçtiğimiz yüzyılda sosyal refah devleti anlayışının gelişmesi ile kamu harcamaları içerisinde sosyal yardımların önemli bir artış gösterdiği görülmektedir (Berkay, 1980: 2; Gökbayrak, 2017: 81). Sosyal Refah Devleti'nde devletin temel işlevi vatandaşlara iyi bir yaşam sağlamaktır ve bu onun aynı zamanda varlık sebebi (Wallace, 1950: 383) olarak yoksullara ve diğer yardıma ihtiyacı olanlara yardım etmek bakımından birçok ülkenin anayasasında yer almaktadır (Kim, 2003: 265).

Sosyal refah devletinin doğuşu sanayi toplumunda yaşanan sorunların giderilmesi için girişilen arayışların bir sonucudur (Durdu, 2009: 42). Nitekim birinci ve ikinci dünya savaşları ve bu iki savaş arasında yaşanan Büyük Buhran¹ devlet müdahalesi olmadan *'her arz kendi talebini yaratır'* düşüncesinin doğru olmadığını ve bazı kesimlerin kaynaklara ulaşmada sorunlar yaşadığını bize göstermiştir. Bu durum bize sosyal refah devleti anlayışı çerçevesinde piyasanın nispeten de olsa devlet tarafından düzenlenmesi gerektiğini de ispatlamıştır (Gökbunar & Kovancılar, 2008: 252). Sosyal refah devleti, sosyo-ekonomik alana müdahale ederek sosyal güvenlik, sağlık, eğitim, istihdam gibi alanlarda oluşan eşitsizlikleri gidermeyi amaçlamaktadır (Şaylan, 1995: 2). Toplumun geneline yayılmak istenen "refah", mutluluk, bolluk ve genel olarak memnun olmayı ifade ederek sadece hayatta kalmayı değil sağlıklı ve halinden memnun olarak hayatta kalmayı ifade etmektedir (Heywood, 2014: 371-372).

Modern toplumların yaşadıkları sorunların çeşitlenmesi ve artması sosyal refah devletinin görevlerinin farklılaşmasına ve artmasına yol açmıştır (Rakıcı & Kurşun, 2016: 136). Sosyal refah devleti, bir ödev olarak vatandaşların durumları ile ilgilenir ve bu kapsamda onlara asgari yaşam koşullarını sağlayarak refahlarını artırmayı hedefler

¹ 1929 yılında önce Amerika Birleşik Devletleri'ni daha sonra bütün dünyayı etkileyen ve tarihe "*Büyük Buhran*" olarak geçen ekonomik krizdir (Terzioğlu ve Çağla, 2021: 893).

(Soysal, 1997: 229). Sosyal refah devleti, piyasa güçlerinin birey için ortaya çıkarabileceği tahribata karşı bilinçli bir şekilde ortaya çıkmıştır (Toprak, 2015: 153).

Piyasa koşullarında her arzın kendi talebini yaratacağı (Aksoy, 2004: 134) düşüncesinin yeterince işlemediği ve toplumdaki çeşitli kesimlerin temel yaşamsal kaynaklara ulaşmada zorluklar yaşamasından ortaya çıkan Sosyal Refah Devleti'nin modern dönemdeki uygulama biçimi olan sosyal hizmet anlayışı bahsi geçen temel yaşamsal kaynakların muhataplarına ulaştırılması şeklinde ele alınabilir.

2.2. Sosyal Hizmet

Yaşanan toplumsal aksaklıkların giderilmesinde önemli bir disiplin olduğu genel kabul gören sosyal hizmet kavramının literatürde üzerinde tam uzlaşmış bir tanımı olmasa da Uluslararası Sosyal Hizmet Uzmanları Federasyonu (International Federation of Social Workers - IFSW) sosyal hizmeti, insan hakları ve sosyal adalet ilkeleri üzerinde temellenmektedir (Ünal & Gedik, 2022: 59). Tanımın devamında kavram toplumda sosyal değişimi destekleyen, insanların iyilik durumun geliştirilmesi için insan ilişkilerinde sorun çözmeyi, insanı güçlendirmeyi ve özgürleştirmeyi amaçlayan ve bunun için insan davranışına ve sosyal sistemlere ilişkin teorilerden yararlanarak insanların çevreleri ile etkileşim noktalarına müdahale eden bir meslek şeklinde açıklanmıştır (Duyan, 2010: 6). Bu tanım sosyal hizmet kavramının sadece insan ve insan davranışı ile ilgilenen bir disiplin olmadığını aynı zamanda bireyin çevresine de odaklandığını göstermektedir (Topuz & Öz, 2014: 150).

Sosyal hizmet; bireylerin sorunlarla baş etme ve sorun çözüme kapasitelerini geliştirerek onların refahlarını artırmayı hedeflemektedir. Bu hedefle geliştirilen kamusal politikalarla onları kaynaklarla buluşturan bir sistemdir (Artan & Özkan, 2020: 3). Meslek olarak sosyal hizmet, yoksullukla mücadele eden, ezilen ve incinen insanları güçlendirerek iyilik hallerini artırmayı ve bütün insanların temel ihtiyaçlarını karşılamayı amaçlayan (Çifci & Gönen, 2011: 149) uygulamalı bir disiplindir (Kutlu, 2023: 52).

Sosyal hizmet mesleği kendine özgü bir misyonu, bilgi temeli, değer sistemi, etik kuralları ve repertuarı olan bireyin kendisi ve onun sosyal çevresine odaklanan ekonomik ve psikososyal eksende sorunları çözen bir yapıdır (Oral & Tuncay, 2012: 94). Sosyal hizmet, toplumsal işlevlerini yerine getiremeyen birey ve aileleri destekleyerek (Erbay, 2019: 50) onları tekrar topluma entegre etmeyi amaçlayan ve tüm toplumların gerekliliği konusunda hemfikir olduğu bir disiplindir (Genç & Barış, 2024: 96).

Sosyal hizmet, temelde uzman ve hizmete muhtaç odak arasında oluşan ilişki sonucu varlık kazanan bir süreçtir (Özateş, 2010: 86) ve bu süreç özelde bireyi genelde toplumu geliştirmeyi amaçlayan bir meslek olarak karşımıza çıkabilmektedir (Aykut & Güloğlu, 2023: 403; Öztürk, 2009: 105). Bir meslek olarak sosyal hizmet dezavantajlı konumda bulunan bireylere yönelik sosyal politikalara odaklanmıştır (Topuz & Öz, 2014: 150). İnsan odaklı bir anlayışa sahip olan (Selcik & Güzel, 2016: 461) sosyal hizmet, hizmet sunmak için hedef kitlesini yaşlı, engelli, kadın, çocuk, genç, mülteci, yoksul bireyler oluşturmakta olup bu bireylerin karşılaşılabileceği yoksulluk, işsizlik, göç, şiddet, ihmal, istismar ve evsizlik gibi durumlar da çalışma alanına giren konuları ihtiva etmektedir (Akyıldız, 2017: 68; Kuruhalil vd., 2020: 2).

Sosyal hizmet, farklı yaşam tecrübesine sahip bireylerin yaşadıkları olumsuzluklarla mücadele edebilmeleri için onlara katkıda bulunarak destek olmayı amaçlamaktadır (Cankurtaran & Beydili, 2016: 2). Yine sosyal hizmet ve sosyal politika toplumda birlikte yaşayan bireylerin sorunlarını çözüme yoluyla onların streslerini azaltmayı ve işlevselliklerini artırmayı hedeflemenin (Yolcuoğlu, 2012: 145) yanında toplumun sosyal değişim ve kalkınmasına katkı sunmasını amaçlamaktadır (Sehman & Yolcuoğlu, 2020: 13). Bu açıdan sosyal hizmet özel gereksinimi olan grupların kendilerinin çözemedikleri sorunlarını çözmelerine yardım eden bir alandır (Apak, 2018: 124).

Mahiyeti gereği uygulamaya dönük bir disiplin olan (Zengin & Çalış, 2017: 1261) sosyal hizmet bazı durumlarda toplumsal sorunlara tek başına müdahale etmede yetersiz kalabilir. Bu durumda diğer disiplinlerden destek sağlanabilir. Örneğin, yaşlılık ile birlikte insanlarda birçok sorun ortaya çıkabilmektedir. Bu yaşlarda ortaya çıkan sorunları gidererek yaşam kalitesinin geliştirilmesi için sadece bir mesleğin müdahalesi yetersiz kalabilir. Bu nedenle, sosyal hizmet uzmanları ile birlikte “*doktorlar, hemşireler, psikologlar, sosyologlar, fizyoterapistler, ev ekonomistleri, diyetisyenler, iş uğraşı terapistleri, profesyonel bakım elemanları ile sağlık ve sosyal hizmet alanında görevli diğer meslek elemanları ekip çalışması anlayışı içerisinde, yaşlı nüfusun yaşam kalitesinin iyileştirilmesi sürecine katkıda bulunabilirler*” (Danış, 2009: 76-77).

Afetlerin oluşmasından sonra oluşan toplumsal tahribatların giderilmesinde de sosyal hizmet önemli bir rol oynamaktadır. Çünkü doğal afetler aniden meydana gelmekte ve toplumun dengesini alt üst etmektedir. Doğal afetlerin ardından toplumun düzenini yeniden sağlamak ve afetle baş etme yetisini kazandırmak için çok disiplinli bir eşgüdüm gerekmektedir (İbiş & Kesgin, 2014: 227) bu eşgüdümü sağlamada sosyal hizmet önemli bir rolü üstlenebilmektedir. Doğal afetlerin son yıllarda Türkiye’de ve dünyada ortaya çıkardığı trajediler sosyal hizmetlerin bu konudaki önemini ortaya koymaktadır.

3. Türkiye’de Sosyal Hizmet Anlayışının Genel Durumu

Sosyal hizmet anlayışı Türkiye açısından ele alındığında kendine özgü koşulların mevcut olduğu görülmektedir. Bu açıdan Türkiye’nin gelişmekte olan ülke statüsünde bulunması ve buna bağlı olarak mağdur kitlenin yüksek olmasından dolayı sosyal hizmet anlayışı önemli bir yere sahiptir (Yolcuoğlu, 2012: 146). Osmanlı döneminde sosyal hizmet anlamında yapılan sosyal yardımlar devlet tarafından yapılan yardımlar; dini hassasiyetler dolayısıyla verilen sadaka, zekât ve fitre yardımları; lonca ve vakıflar yoluyla yapılan yardımlar olmak üzere üç başlık altında toplanabilir. Osmanlı devletinde son yıllarda kurulan Askerî Tekâüt Sandığı ile askeri personele modern bir sosyal güvenlik sistemi uygulanabilmiştir (Türkoğlu, 2013: 277-278).

1930 yılında uygulama alanı bulan 1580 sayılı kanun ile ilk defa Belediyelere yaşlıların korunması, yaşlı evleri yapılması ve yönetilmesi yetkisi verilmiştir. Bu kapsamda aceze evleri, güçsüzler yurdu, düşkünler evi ve huzurevi adı altında yatılı yaşlı kuruluşları kurulmuştur (Şeker & Kurt, 2018: 16). Korunmaya muhtaç engellilerin, yaşlıların ve çocukların bakımlarının ve rehabilitasyon faaliyetlerinin yapılması için Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu Genel Müdürlüğü 1983 yılında kurulmuştur (Kılıç & Yılmaz, 2018: 6).

Sosyal hizmet anlayışının toplumun rehabilite edilmesi gereken bireyleri açısından da uygulamaları mevcuttur. Bu açıdan Türkiye’de alkol ve madde kullanım bozukluğu tanımlı hastaların rehabilitasyonu maksadıyla Bağımlılık Danışma, Arındırma ve Rehabilitasyon Merkezleri kurulmuş ve 10 Mart 2019 tarihinde yayınlanan Resmi Gazete ile belirlenen usul ve esaslara göre bu merkezlerin görevleri “*madde bağımlıları ve yüksek risk grubu ve/veya yakınlarına danışmanlık ve bilgilendirme hizmetlerinin sunulduğu ve madde bağımlısı olan hastaların ayaktan veya yatarak farmakolojik ve psikososyal tedavi ve rehabilitasyonlarının yapıldığı merkezler olarak hizmet vermektedir*” şeklinde sıralanmıştır (Şamar & Buz, 2022: 223). 2004 yılında 5216 sayılı Büyükşehir Belediyesi Kanunu ile tüm kademelerde belediyelere yetki verilmiş ve yaşlılar konusunda da hizmet sunumunda engelli, yaşlı, düşkün ve dar gelirlilerin durumuna uygun yöntemlerin uygulanmasına karar verilmiştir (5216, 2004: md. 7/v).

Türkiye’de sosyal hizmet alanında hareketlilik 2000’li yıllarda artmıştır. Nitekim bu yıllardan sonra sosyal yardımlar, aile ve çocuk refahı, adli sosyal hizmet, tıbbi sosyal hizmet, engelli refahı, yaşlı refahı ve sosyal hizmet eğitimi gibi konular popüler olmaya başlamıştır (Alptekin vd., 2017: 2). İnsan hakları ve sosyal adalet ilkeleri temeline

sunulan sosyal hizmetler insanların çevreleri ile girdiği etkileşimler sonucu yaşadığı zorlukları aşmaları konusunda kendilerine destek sunmaktadır (Duyan vd., 2008: 34).

Türkiye’de sosyal hizmet bağlamında sosyal yardımları yapma konusunda genel yetkili kamu kurumları belediyeler, il özel idareleri ve sosyal yardım vakıflarıdır (Zengin vd., 2012: 134). Uzun yıllar sosyal hizmetler alanında icracı kurumlar olarak il merkezlerinde Sosyal Hizmet Koordinasyon Kurulları ve İl Sağlık Müdürlükleri bünyesinde Sosyal Hizmet Müdürlükleri faaliyet göstermiştir. Bu müdürlükler 1963 yılında, Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı bünyesinde Sosyal Hizmetler Genel Müdürlüğü kurulması ile faaliyete başlamıştır (Yeler, 2019: 15).

14.06.1986 tarihinde yürürlüğe giren 3294 sayılı Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Kanunu ile Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kurulmuş ve Başbakanlığa bağlı bir Genel Sekreterlik olarak hizmet sunmaya başlamıştır. 9 Aralık 2004 tarihinde 5263 Sayılı Kanun çıkarılarak Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Genel Müdürlüğü kurulmuştur (Hacımahmutoğlu, 2009: 141);

“2011 yılında ise, sosyal hizmet ve sosyal yardım veren kurumları tek bir çatı altında toplamak amacıyla 633 sayılı KHK ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı (ASPB) kurulmuştur. Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı çatısı altında faaliyet göstermeye başlayan Sosyal Yardımlar Genel Müdürlüğü (SYGM), sosyal yardım faaliyetlerini Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışmayı Teşvik Fonu kaynaklarını kullanarak, ülke genelindeki tüm il ve ilçelerde Sosyal Yardımlaşma ve Dayanışma Vakfı aracılığıyla yürütmektedir.”

Türkiye’de sosyal hizmet anlayışı çerçevesinde atılan adımlar sırasıyla aşağıdaki gibidir (Kesgin, 2012: 47; Zengin vd., 2012: 137-140);

- 1977 tarihli “65 Yaşını Doldurmuş Muhtaç, Güçsüz ve Kimsesiz Türk Vatandaşlarına Aylık Bağlanması Hakkında Kanun”
- 1982 tarihli “İlköğretim ve Ortaöğretimde Parasız Yatılı veya Burslu Öğrenci Okutma ve Bunlara Yapılacak Sosyal Yardımlara İlişkin 2684 sayılı Kanun”
- 1983 yılında 2828 sayılı yasa ile “Sosyal Hizmetler ve Çocuk Esirgeme Kurumu (SHÇEK)”
- 1986 yılında “Sosyal Yardımlaşmayı ve Dayanışmayı Teşvik Fonu (SYDTF)”
- 1992 yılında “Yeşil Kart Kanunu”

- 2004 tarihli “Yüksek Öğrenim Öğrencilerine Burs, Kredi Verilmesine İlişkin 5102 sayılı Kanun”
- 2004 tarihli ve 5216 sayılı “Büyükşehir Belediyesi Kanunu”
- 2005 tarihli ve 5302 sayılı “İl Özel İdaresi Kanunu”
- 2005 tarihli ve 5393 sayılı “Belediye Kanunu”

Bu kurumlardan SHÇEK, toplumda korumaya ve bakıma çocuk, yaşlı, özürlü ve aileleri hedef almaktadır. SYDTF ekonomik göstergeler gereği toplumun en alt kesimini temsil eden yoksullara çeşitli ayni ve nakdi yardımlar yaparak onların refahını korumayı hedeflemektedir. Yeşil Kart uygulaması ise, Türkiye’de yoksulların sağlık haklarını karşılamak için atılmış ileri bir adımdır. Bu adım sayesinde yoksul kesimin sağlık anlamında tedavi giderleri kamu tarafından karşılanmaktadır (Kesgin, 2012: 47).

2018 yılında yayınlanan 703 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı ile Çalışma ve Sosyal Güvenlik Bakanlığı birleştirilmiş ve yeni bakanlığın adı Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı olarak belirlenmiştir (Yeler, 2019: 279). 2025 yılı itibari ile bakanlık Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ismi ile aynı faaliyetlerine devam etmektedir (T.C. Cumhurbaşkanlığı, 2025).

Türkiye açısından sosyal hizmet anlayışı ve kapasitesi kamunun ekonomik olanaklarının gelişmesine paralel olarak artış göstermektedir. Geçmişe kıyasla günümüzde daha geniş bir kitlenin sosyal hizmet olanaklarından yararlandığı düşünülmektedir. Bu gelişmelere rağmen henüz Türkiye’de sosyal hizmet kapasitesinin istenen seviyede olduğunu söylemek de güçtür. Bu açıdan Türkiye’de sosyal hizmet harcamalarını gösteren aşağıdaki tablonun paylaşılması uygun görülmüştür:

Tablo 1 incelendiğinde çalışmanın önceki bölümlerinde de açıklandığı gibi Türkiye’de yıllar itibari ile sosyal hizmet harcamaları 2022-2023 yılları arasında artış göstermiştir. Sosyal koruma yardımlarının toplamı idari ve diğer harcamalar çıkarıldıktan sonra 2022 yılında 1.267.995 iken 2023 yılında 2.645.267’ye yükselmiştir. Artışın birçok nedeni olabilir ancak ana faktörün devletin sosyal hizmet kapsamını genişletecek ekonomik düzeye ulaşması olduğu düşünülmektedir. Yine, Türkiye’de sosyal koruma kapsamında emekli/yaşlı, dul/yetim ve engelli/malul maaşı alan kişi sayısı 2022 yılında 14 milyon 851 bin iken, %13,8 artarak 2023 yılında 16 milyon 893 bin kişiye yükselmiştir. Sosyal koruma kapsamında maaş yardımı alan kişi sayısı 2022 yılında 15 milyon 630 bin iken, 2023 yılında 17 milyon 719 bine yükselmiştir (TÜİK, 2025). Dolayısıyla tablo verileri

yardım alan kişi sayısı ile birlikte ele alındığında yardımların bir artış gösterdiği anlaşılabilmektedir.

Tablo 1: Sosyal Koruma Harcamaları (2022-2023)

	2022	%	2023	%
Sosyal Koruma Harcamaları Toplamı	1.291.155	100,0	2.693.497	100,0
İdari Masraf ve Diğer Harcamalar	23.160	1,8	48.230	1,8
Sosyal Koruma Yardımları Toplamı	1.267.995	98,2	2.645.267	98,2
Hastalık/Sağlık Bakımı	397.020	30,7	809.343	30,0
Engelli/Malul	42.333	3,3	80.023	3,0
Emekli/Yaşlı	567.453	43,9	1.175.190	43,6
Dul/Yetim	150.219	11,6	263.219	9,8
Aile/Çocuk	83.903	6,5	190.465	7,1
İşsizlik	14.414	1,1	24.186	0,9
Sosyal Dayanışma Biriktirme ve Yardım Sandığı	12.656	1,0	102.842	3,8

Kaynak: TÜİK, 2025

4. Sonuç

Devlet, insanlık tarihinin en önemli organizasyonlarından biridir. Bu özelliği ile devlet, toplum arasında çıkabilecek eşitsizlikleri giderebilme yeteneğine sahiptir. Doğanın bir kanunu olarak toplumdaki bütün bireyler temel yaşamsal kaynaklarına aynı oranda ulaşamayabilirler. Temel yaşamsal kaynaklara ulaşamayan bireylerin hayatlarını sürdürebilmeleri için devletin devreye girerek bu bireylere pozitif anlamda katkı sunması gerekmektedir. Toplumdaki bu eşitsizlikleri gideren devlet bireylerin ihtiyaç duydukları sosyal, ekonomik ve kültürel olanakları karşılıksız yapan sosyal refah devletidir.

Sosyal refah devleti, bireylere ve gruplara gerektiğinde nakdi yardımların yanında, eğitim olanakları, konut hizmetleri, işsizliği azaltıcı politikalar, gelecek güvencesi oluşturan adımların atılması konularında ekonomik hayata müdahale ederek yardım eden devlet anlayışıdır.

Sosyal refah devleti, toplumun ihtiyaç duyduğu olanakları kendilerine sosyal hizmet politikaları ile sunmaktadır. Sosyal hizmet politikaları, sosyal adalet ve temel insan hakları temelinde toplumdaki sosyal değişmeyi desteklemek için bireylerin problemlerle bahsedebilmeleri için onların sorunlarını çözüme kapasitelerini geliştirerek onların refahlarını artırmayı hedeflemektedir.

Türkiye’de sosyal hizmet kapsamında toplumda refah seviyesini artırmak için kamu tarafından yapılan çalışmaların tarihi çok eskilere dayanmasına rağmen modern anlamdaki gelişimi ikinci dünya savaşından sonra dünyadaki örneklerini referans alarak gelişmiş ve asıl yasal dayanağına 1961 anayasası ile kavuşmuştur. Özellikle kamusal olanaklarında gelişmesi ve iktidardaki siyasi partilerin yaklaşımları bu alandaki harcama miktarlarını artırabilmiştir. 1980 sonrası küreselleşme hareketi ile dünyadaki sosyal hizmet örnekleri Türkiye’de uygulanabilmiştir. Ayrıca Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne üye olmak için attığı adımlar da sosyal politikaların gelişmesine ve değişmesine uygun zemin hazırlamıştır (Karataş vd., 2019: 195).

Çalışma sosyal refah devleti anlayışı içinde sosyal hizmet anlayışını ele alarak Türkiye’deki mevcut durumu ele almakla sınırlandırmıştır. Bu kapsamda yapılan analizler sonucunda Türkiye açısından aşağıdaki politika önerilerinin sunulmasının uygun olacağı düşünülmektedir:

- ✓ Sosyal hizmetlere erişilebilirlik artırılmalı,
- ✓ Etkili sosyal hizmet sunumu için iyi işleyen bir örgütsel organizasyon kurulmalı,
- ✓ Örgütsel organizasyonun ihtiyaç duyduğu nitelikli personel temin edilmeli,
- ✓ Kamusal bütçeden sosyal hizmet için ayrılan pay artırılmalı ve gerekirse yeni kaynaklar oluşturulmalı,
- ✓ Asıl ihtiyaç sahibi ve muhtaç kitlenin tespiti için etkili bir değerlendirme ve denetleme süreci geliştirilmelidir.

Sonuç olarak her insanın insan onuruna yakışan temel düzeyde yaşam hakkına sahip olması ve bu hak kapsamında kaynaklara ulaşması önemlidir. Kaynakların dağıtılması noktasında devlet mekanizması tarihin her döneminde üzerine düşen görevi yerine getirmeye çalışmıştır. Devletin sosyal hizmet politikaları yoluyla toplumdaki dezavantajlı grupları desteklemesi aynı zamanda toplumsal refahı da artırmaktadır. Toplumsal refah toplumun genelinin huzur içinde yaşamasını temin etme kapasitesine de sahiptir. Türkiye’de sosyal yardım ve sosyal hizmet harcamalarının genel düzeyi artmakla birlikte, bu harcamaların sosyal yardım talebini ne ölçüde karşıladığına dair kapsamlı ve güncel karşılaştırmalı verilere ihtiyaç duyulmaktadır. Aile ve Sosyal

Hizmetler Bakanlığı'nın 2024 Faaliyet Raporuna göre 4,2 milyon kişi gıda yardımı, 805 bin kişiden fazla birey yaşlılık yardımı, 4,1 milyon hane elektrik yardımı almıştır. Mevcut kaynakların yeterliliğini değerlendirmek, hizmetlerin etkinliğini artırmaya yönelik politika önerileri geliştirebilmek açısından önem taşımaktadır. Bu nedenle Türkiye'de sosyal harcamaların toplam talebi karşılama oranı, hedef gruplara ulaşma kapasitesi ve ek yatırım ihtiyacının büyüklüğü ayrıca yapılacak araştırmaların odak noktasını oluşturabilir. Türkiye açısından son yıllarda sosyal yardım ve sosyal hizmetlerin artışı söylenebilir. Ancak ilgili hizmetlerin asıl muhataplarına ulaşması için kamu otoritesinin bu hizmeti sunmak için iyi bir organizasyon kurması ve bu organizasyonu da düzenli bir denetime tabi tutması gerekmektedir.

Etik Beyan: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Yazar Katkı Beyanı: 1. Yazarın katkı oranı %100

Çıkar Beyanı: Yazar herhangi bir çıkar çatışması olmadığını beyan etmektedir.

Finansman: Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.

Lisans: Creative Commons Atıf-GayriTicari 4.0 Uluslararası (CC BY-NC 4.0) Lisansı ile lisanslanmıştır.

Ethical Statement: It is hereby declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study, and that all sources utilized have been properly cited in the reference list.

Author Contribution Statement: The contribution rate of the 1st author is %100

Conflict of Interest Statement: The author declare that there is no conflict of interest.

Funding: No external funding was used to support this research.

License: This work is licensed under the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International (CC BY-NC 4.0) License.

Kaynaklar

Aktan, C. C., & Özkivrak, Ö. (2008). *Sosyal refah devleti*. İstanbul: Okutan Yayınları.

Akyıldız, Y. (2017). Dünyada ve Türkiye'de evsizlik ve uygulamaları. *Lefke Avrupa Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 8(1), 67-91.

Aksoy, S. (2024). Arz ve talebi birlikte say. *Yıldız Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7(2), 131-135.

Alptekin, K., Topuz, S., & Zengin, O. (2017). Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminde neler oluyor? *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi*, 28(2), 50-69.

Apak, H. (2018). Türkiye'de sosyal hizmet lisansüstü tezlerinin göç bağlamında değerlendirilmesi. *Kadim Akademi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 123-135.

Artan, T., & Özkan, A. O. (2020). Afetler ve sosyal hizmet. *Journal of Adem*, 1(1), 47-54.

Aygün, O., Ertemel, S., & Doğan, B. (2023). Kıt kaynakların paylaşılması: Talepler problemi literatürü üzerine bir inceleme. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(3), 989–1004.

Aykut, N., & Güloğlu, F. K. (2023). Göçmenlerin sosyal uyumlarının ayrımcılığa dönüşmesine karşı çok kültürcü sosyal hizmet. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(2), 397–412.

Barry, B. (2017). *Sosyal adalet neden önemlidir* (E. Kılıç, Çev.). İstanbul: Koç Üniversitesi Yayınları.

Berkay, F. (1980). 1980–2010 döneminde sosyal refah devleti çerçevesinde Türkiye’de sosyal güvenlik harcamalarının gelişimi. *Vizyoner Dergisi* (Süleyman Demirel Üniversitesi), 4(9), 1–20.

Cankurtaran, Ö., & Beydili, E. (2016). Ayrımcılık karşıtı sosyal hizmet uygulamasının gerekliliği üzerine. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 27(1), 145–160.

Çoban, R. (2017). Sosyal adalet, eşitlik ve sosyal hizmet. *Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi*, 6(4), 252–260.

Daniş, M. Z. (2009). Türkiye’de yaşlı nüfusun yalnızlık ve yoksulluk durumları ve sosyal hizmet uygulamaları açısından bazı çıkarımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 67–84.

Durdu, Z. (2009). Modern devletin dönüşümünde bir ara dönem: Sosyal refah devleti. *Muğla Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (22), 37–50.

Duyan, V. (2010). *Sosyal hizmet: Temelleri, yaklaşımları, müdahale yöntemleri*. Ankara: Sosyal Hizmet Uzmanları Derneği Yayınları.

Duyan, V., Sayar, Ö. Ö., & Özbulut, M. (2008). *Sosyal hizmeti tanımak ve anlamak: Sosyal hizmet uzmanları ve sosyal hizmet alanında çalışanlar için bir rehber*. Ankara: Öncü Basımevi.

Erbay, E. (2019). Güç ve güçlendirme kavramları bağlamında sosyal hizmet uygulaması. *Sosyal Politika Çalışmaları Dergisi*, 19(42), 41–64.

Genç, Y. & Barış, İ. (2024). Sosyal Hizmetlerin Yeniden Yapılandırılmasında Yerinden Yönetimin İşlevselliği. *The Journal Of Academic Social Science Studies*, 2(32), 95-117.

Gökbunar, R., & Kovancılar, B. (1998). Sosyal refah devleti ve değişim. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(3), 251–266.

Gökbayrak, Ş. (2017). Değişen refah devletleri ve sosyal yardımlar. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 7(1), 71-90.

Gökçearslan Çifci, E., & Gönen, E. (2011). Sosyal hizmet uygulamalarında etik karar verme süreci. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 22(2), 149–160.

Hacimahmutoğlu, H. (2009). *Türkiye’de sosyal yardım sisteminin değerlendirilmesi* (Uzmanlık tezi, Devlet Planlama Teşkilatı, Ankara).

Heywood, A. (2014). *Siyaset teorisine giriş* (H. M. Köse, Çev.). İstanbul: Küre Yayınları.

İbiş, E., & Kesgin, B. (2014). Türkiye'de sosyal hizmet ve medikal kurtarma açısından Yalova, Van ve Simav depremlerinin incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (41), 225-234.

İnce, M. (2015). Piyasa Ekonomisi ve Özgürlük. *Sayıştay Dergisi*, (98), 75-96.

Kapani, M. (1983). *Politika bilimine giriş* (3. bas.). Ankara: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları.

Karataş, K., Başçılar, M., & Taşci, A. (2019). Türkiye-Avrupa Birliği ilişkilerinin Etkileri Bağlamında Türkiye Sosyal Politikasının Değişimi. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(2), 195-218.

Kaya Kılıç, A., & Yılmaz, S. (2018). Türkiye'de ruhsal hastalığı olan bireylere yönelik kurum bakım hizmetleri ve bu hizmetlerde sosyal hizmet uygulamaları. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 5(1), 1-14.

Kesgin, B. (2012). Sosyal politikanın en önemli kurumu: Aile ve Sosyal Politikalar Bakanlığı. *İnsan Hakları Yıllığı*, 30(12), 41-54.

Kim, M. (2003). Social welfare system. *Social Indicators Research*, 62/63, 265-289. <https://doi.org/10.2307/27527096>

Kuruhalil, İ., Özyazıcı, A., & Hosseinnezhad, F. (2020). Türkiye'de COVID-19 pandemisi döneminde sosyal hizmet. *Türkiye Sosyal Hizmet Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 1-18.

Kutlu, Ö. (2023). Sosyal Gelişimin Teşvikinde Sosyal Hizmet Politikaları. https://www.researchgate.net/profile/Oezge-Kutlu-3/publication/371635699_Sosyal_Gelisimin_Tesvikinde_Sosyal_Hizmet_Politikalari/links/648cb90095bbbe0c6ecd3792/Sosyal-Gelisimin-Tesvikinde-Sosyal-Hizmet-Politikalari.pdf (Erişim Tarihi: 14.11.2025).

Oral, M., & Tuncay, T. (2012). Ruh sağlığı alanında sosyal hizmet uzmanlarının rol ve sorumlulukları. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 93-114.

Özates, Ö. S. (2010). Sosyal hizmet etiğinin felsefi temelleri. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 21(1), 85-97.

Öztürk, A. B. (2009). Sosyal hizmet etiğinde farklı yaklaşımlar. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 20(1), 105-116.

Parlak, B. (2011). *Kamu yönetimi sözlüğü*. Bursa: MKM Yayıncılık.

Rakıcı, C., & Kurşun, A. (2016). Sosyal refah devletinin tarihi süreci ve günümüz bazı refah devletlerinin değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 2(2), 135-156.

Sehman, H., & Yolcuoğlu, İ. (2020). Açıköğretim sosyal hizmet bölümü mezunlarının gözünden Türkiye'de sosyal hizmet eğitiminin işlevselliği. *Sosyal Politika Dergisi*, 1(1), 12-26.

Selcik, O., & Güzel, B. (2016). Sosyal hizmet mesleğinin çalışma alanı ve sosyal hizmet uygulamasının Türkiye ölçeğinde değerlendirilmesi. *Journal of International Social Research*, 9(46), 461-469.

Soysal, M. (1997). *100 soruda anayasanın anlamı* (11. bas.). İstanbul: Gerçek Yayınevi.

Şamar, B., & Buz, S. (2022). Bağımlılık rehabilitasyonunda sosyal hizmet uygulamaları: Erenköy Bahar Modeli. *Bağımlılık Dergisi*, 23(2), 221-232.

Şaylan, G. (1995). *Değişim, küreselleşme ve devletin yeni işlevi*. Ankara: İmge Kitabevi.

Şenkal, A. (2005). *Küreselleşme çağında sosyal politika*. İstanbul: Alfa Yayınları.

Terzioğlu, O., & Çağla, C. (2021). Büyük Buhran ve Amerika'da sosyal politika. *Uludağ Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(41), 871-926.

Toprak, D. (2015). Uygulamada ortaya çıkan farklı refah devleti modelleri üzerine bir inceleme. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (21), 151-175.

Topuz, S., & Öz, M. (2014). Türkiye'de sosyal hizmet uzmanlarının istihdam durumu. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 25(1), 149-158.

T. C. Cumhurbaşkanlığı. (2025, Eylül 28). *Cumhurbaşkanlığı Kabinesi*. <https://www.tccb.gov.tr/kabine/>

Türkoğlu, İ. (2013). Sosyal devlet bağlamında Türkiye'de sosyal yardım ve sosyal güvenlik. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 8(3), 275-305.

TÜİK. (2025). Sosyal Koruma İstatistikleri, 2023. [https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560#:~:text=Sosyal%20korumaya%202%20trilyon%20693,ile%20sosyal%20koruma%20yard%C4%B1mlar%C4%B1%20olu%C5%9Fturdu.\(Erişim Tarihi: 14.11.2025\).](https://data.tuik.gov.tr/Bulten/Index?p=Sosyal-Koruma-Istatistikleri-2023-53560#:~:text=Sosyal%20korumaya%202%20trilyon%20693,ile%20sosyal%20koruma%20yard%C4%B1mlar%C4%B1%20olu%C5%9Fturdu.(Erişim%20Tarihi:%2014.11.2025).)

Ünal, R., & Gedik, M. (2022). Türkiye'de göç yönetimi ve sosyal hizmet bakış açısından bir değerlendirme. *Toplumsal Politika Dergisi*, 3(1), 52-70.

Ünsal, E. (2010). *İktisada giriş* (İkinci Baskı). Ankara: İmaj Yayıncılık.

Wallace, E. (1950). The origin of the social welfare state in Canada, 1867-1900. *The Canadian Journal of Economics and Political Science*, 16(3), 383-393. <https://doi.org/10.2307/137811>

Yeler, A. (2019). Türkiye'de sosyal hizmet eğitimi. *Sağlık Düşüncesi ve Tıp Kültürü Dergisi* (Güz), 14-17.

Yolcuoğlu, İ. G. (2012). Türkiye'de sosyal politika ve sosyal hizmetlerin geliştirilmesi. *Toplum ve Sosyal Hizmet*, 23(2), 145-158.

Zengin, E., Şahin, A., & Özcan, S. (2012). Türkiye'de sosyal yardım uygulamaları. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 19(2), 133-142.

Zengin, O., & Çalış, N. (2017). Türkiye’de sosyal hizmet araştırması: Son 10 yılda sosyal hizmet anabilim dallarında yazılan tezler üzerine bir inceleme. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 6(2), 1260–1273.

DİPLOMASİ: TARİHİ, TEORİSİ, KURUMLARI VE UYGULAMASI*

DIPLOMACY: HISTORY, THEORY, INSTITUTIONS, AND PRACTICE

* Temel İskit tarafından yazı
*Diplomasi Tarihi, Teorisi,
Kurumları ve Uygulaması*
kitabının ilk baskısı İstanbul
Bilgi Üniversitesi Yayınları
tarafından 2007 yılında
yayınlanmıştır. Bu kitap kritiği
kitabın 2018 yılında yayınlanan
6. Genişletilmiş Baskısı
üzerinden hazırlanmıştır.

Murat YAZAR**

** Araş. Gör., Kırşehir Ahi Evran
Üniversitesi, İİBF.
murat.yazar@ahievran.edu.tr

Yüksek Lisans Öğrencisi, Bursa
Uludağ Üniversitesi, Sosyal
Bilimler Enstitüsü, Uluslararası
İlişkiler Anabilim Dalı

ORCID:
0009-0002-6614-6013

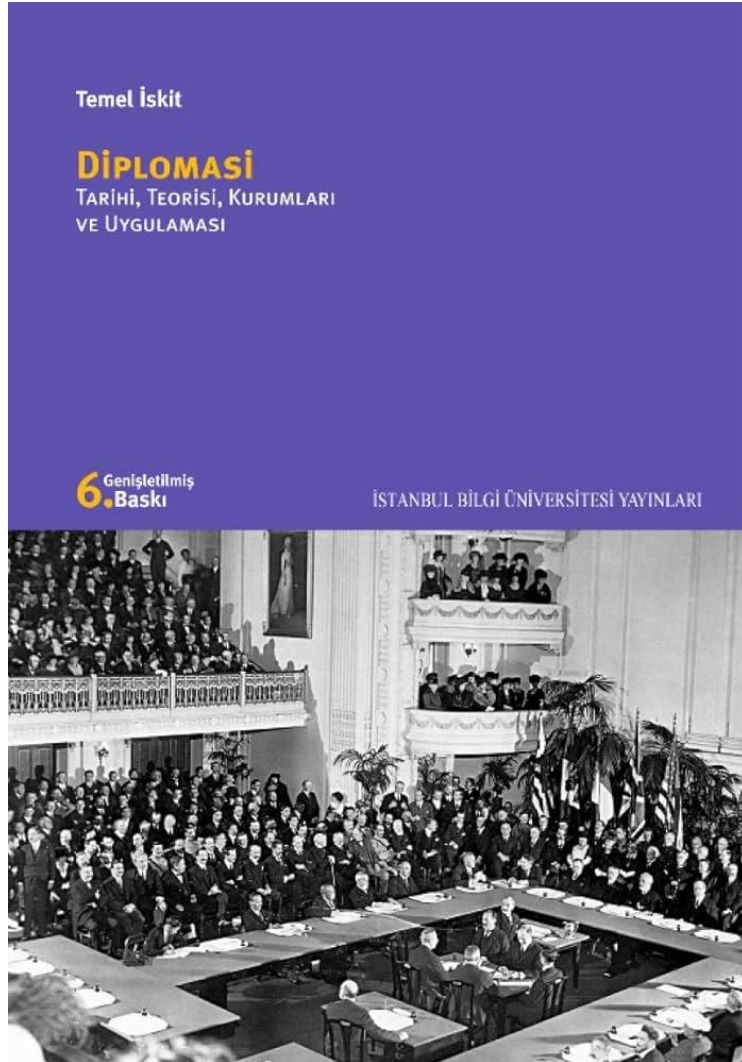
Başvuru Tarihi/ Received:
31.07.2025

Kabul Tarihi/Accepted:
07.10.2025

KİTAP KRİTİĞİ

ISSN 2618-6217

Özet

Bu kitap inceleme yazısı Temel İskit'in kaleme almış olduğu *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması* adlı kitabın lisans öğrenimini uluslararası ilişkiler bölümünde gerçekleştiren veya bu bölümü okumak isteyen kişiler, diplomasi kavramı ve uygulaması hakkında ve diplomatlık mesleği konusunda bilgi edinmek isteyen kişilere yönelik olarak yapılmış incelemeyi içerir. Kitap "diplomasi" kavramı ve tarihsel gelişimi hakkında bilgi vermekle beraber diplomatlık mesleği hakkında bilgiler de içermektedir. Yazarın diplomatlık mesleğinde edinmiş olduğu tecrübeler diplomasi ve diplomatlık mesleği hakkında vermiş olduğu bilgiler açısından önemlidir. Bu incelemenin amacı okuyucuya kitap hakkında genel bilgi sunmaktır. İnceleme yazısında kitap bölümleri teker teker ele alınmış ve her bölüm hakkında okuyucuya kısa bilgiler sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Diplomasi, Temel İskit, Uluslararası İlişkiler.

Abstract

This book review is of Temel İskit's book "History, Theory, Institutions, and Practice of Diplomacy." It is intended for those who are pursuing a bachelor's degree in international relations or wish to study this field, those who want to learn about the concept and practice of diplomacy, and those who want to learn about the diplomatic profession. The book provides information on the concept of "diplomacy" and its historical development, as well as insights into the diplomatic profession. The author's experience in the diplomatic profession is significant in terms of the information he provides about diplomacy and the diplomatic profession. The purpose of this review is to provide the reader with general information about the book. In the review, each chapter of the book is discussed individually, and brief information about each chapter is provided to the reader.

Keywords: Diplomacy, Temel İskit, International Relations.

Kitap Kitiği

İletişim, insanlığın varoluşundan beri hem bireyler hem de devletler arasında hayati bir öneme sahip olmuştur. Bireyler arası iletişim gündelik hayatın düzenlenmesinde büyük bir öneme sahip olmuşken devletler, kabileler, aşiretler, toplumlar arası iletişim gündelik hayatın ötesinde devletlerarası ve günümüzde "uluslararası" ilişkileri düzenleyen bir faktör olmuştur. Bu bağlam içerisinde diplomasiyi devletlerarası bir "iletişim aracı" olarak tanımlamak yanlış olmayacaktır.

Temel İskit'in kaleme almış olduğu *Diplomasi Tarihi, Teorisi, Kurumları ve Uygulaması* adlı eser "diplomasi teorisinin" ne anlama geldiğini, diplomasinin ilk çağlardan 21. Yüzyılın başına kadar geçirdiği tarihsel süreci, diplomasinin uygulama alanlarını ve Türkiye Cumhuriyeti'nin diplomasi yaklaşımını ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nı sade ve anlaşılır bir dille açıklamıştır.

1937 Ankara doğumlu olan İskit 1960'ta İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuş ve 1963 yılında Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak kariyerine başlamıştır. 2002 yılında yaş haddinden emekli oluncaya kadar geçen sürede bakanlıkta çeşitli diplomatik görevlerde bulunmuştur.

Kitabın giriş kısmında İskit, uluslararası ilişkiler alanına dair binlerce incelemenin yapıldığını fakat sadece diplomasiye dair yapılan incelemelerin "kısıtlı" olduğunu ifade etmiştir. Fransız, İngiliz ve Amerikalı yazar, diplomat ve araştırmacıların uluslararası ilişkiler literatürüne yaptıkları katkılardan bahseden İskit diğer ülkelerden – ve Türkiye'den – alana dair katkı yapan eserlerden çoğunun pek kalıcı olmadığından bahsetmiştir. İskit, "diplomasi" ve "dış politika" kavramlarının birbirinden ayrı iki kavram olduğunu fakat bu iki kavramın çoğu zaman karıştırıldığını ve bu sebeple diplomasi kavramının "ihmal" edildiğini belirtmiştir. İskit bu durumun nedeni olarak diplomatlık mesleğinin "içe kapalı" bir meslek olduğunu bu yüzden diplomatlık mesleğinden olmayanların diplomasiye dair yapacakları inceleme yahut açıklamalarda amatörlükle itham edileceklerinden çekinmelerinden dolayı bu alandan uzak durmuş olabileceklerini belirtmiştir.

Kitabın ilk bölümünde *diplomasi teorisi* üzerinde duran İskit, "Modern Diplomasinin" temellerinin atıldığı 15. yüzyıldan itibaren diplomasinin değişimi ve diplomatlık mesleğini icra edenlerin statüsünde yaşanan değişime kısaca değinmiştir. İskit'e göre diplomatik teorinin en başlarda ilgilendiği hususlar şehir-devletler (daha sonra ulus-devletler) arasındaki ilişkilerde resmi araçların yani diplomatların tanımı ve işlevi olmuştur. O dönemlerde bu alan üzerine yazan ve fikir üretenlerin "*Büyükelçi kimdir? Farklı güç ve düzeydeki hükümdarlara çeşitli görevlerle gönderilecek kişiler ve refakatçileri nasıl olmalıdır?*" gibi sorular diplomatik teorinin çıkış noktalarını oluşturmuştur. Bölümün devamında "diplomasi ve ulusal güç" ilişkisine kısaca değinilmiştir. Ayrıca diplomasinin ulusal çıkar dışında da amacı olduğundan ve bunun devletler arası ilişkileri düzenleme ve barışı sürdürme olduğuna değinmiştir. İkinci bölümde de bu konuyu devam ettiren İskit, diplomasi teorisine katkıda bulunan Machiavelli, Richelieu ve Kissenger gibi uluslararası ilişkilerde yer edinmiş bazı isimleri mercek altına almıştır. İskit bu bölümde yer verdiği isimlerin kısa hayat hikayesine ve uluslararası ilişkilerdeki yerlerine değinmiştir.

Üçüncü ve dördüncü bölümde *diplomasinin tarihsel gelişimi ve modern diplomasinin kurumları ve araçları* konuları üzerinde durarak kitabın ana odağını oluşturmuştur. Üçüncü bölümde ilk çağlardan 21. yüzyıla kadar diplomasinin tarihsel süreç içerisindeki değişimini anlatan İskit, modern diplomasinin doğuşundan önceki döneme de değinmiş ve bu şekilde diplomasinin 600 yıllık bir kavram olmaktan ziyade insanlık tarihiyle yaşıt bir kavram olarak yüzyıllar içerisinde değişim ve dönüşüm yaşadığını göstermiştir. İlkçağlardan itibaren diplomasini tarihsel sürecini ele alan İskit sadece zamansal sınırlandırma yapmamış aynı zamanda bölgesel olarak da

diplomasiyi değerlendirmiştir. Örneğin, Bizans, Roma ve Arap dünyası gibi bölge ve devletlerde diplomasinin tarihsel gelişiminden bahsettikten sonra Ortaçağ, Rönesans Dönemi ve sonrasında diplomasinin kurumsallaşma süreci ele alınmıştır. Bu tarihsel sürecin anlatımı Soğuk Savaş sonrası yıllara kadar devam etmiştir. Bölümün son konu başlığı ise “*Diplomasi ve Kadınlar*” olmuştur. Bu başlıkların her birinde anlatılan süreçleri bir özet niteliğinde düşünmek gerekmektedir. Örneğin, Birinci Dünya Savaşı ve bu dönemde yürütölen diplomasi hakkında detaylı bilgi arayan okurlar mutlaka ek kaynaklara başvurmalıdırlar.

Dördüncü bölüm, bir önceki bölümde tarihsel gelişimi anlatılan diplomasi kavramının içerisinde barındırdığı belli başlı kurum ve kavramların açıklamalarından oluşmaktadır. Bu başlık altında bahsi geöen konular diplomatlık mesleği hakkında teknik bilgiler içermektedir. Örneğin, diplomasinin bir araç olarak kullanımında en önemli enstrümanlardan biri olan müzakere kavramı açıklanmıştır. Ayrıca, diplomatlık mesleğini icra edenlerin buldukları ortam içerisinde kendi şahıslarını değil ölkenin cumhurbaşkanını ve tüm ulusu temsil ettiklerinden dolayı İskit bu bölümde “temsil” kavramını da işlemiştir. Mesleki tecrübesi sayesinde İskit bu bölümde diplomat olmak isteyen kişilere yönelik olarak aydınlatıcı bilgiler de vermiştir. Örneğin, diplomatik misyonlar ile dışişleri bakanlıkları arasında nasıl iletişim kurulduğuna, diplomatlık mesleği içerisinde büyük bir öneme sahip olan diplomatik protokole değinmiştir. Ayrıca kendi tecrübelerini de kullanarak diplomatların yabancı ölkelerdeki yaşamlarına dair bilgiler vermiştir.

Diplomasi uygulamalarının açıklandığı beşinci bölüm, mesleğe ilgi duyan kişiler ya da hali hazırda diplomatlık mesleğini icra edenler için “teknik” konulara değinmektedir. Örneğin, bir önceki bölümde bahsi geöen müzakere kavramı bu bölümde son derece detaylı bir şekilde anlatılmıştır. Ayrıca, 21. Yüzyılda küresel siyasette ve teknolojide yaşanan değişimlerin diplomasiyi de kaçınılmaz bir şekilde etkilemiş olmasından dolayı İskit 21. Yüzyıl diplomasisinin değişen özelliklerine de değinmiştir. Bu bağlamda İskit hem diplomasinin yaşadığı değişime hem de diplomatik süreçlerde yaşanan değişimlere kısaca değinmiştir. Bununla beraber diplomasi 21. Yüzyılda sadece bir değişim yaşamamış, yeni alanlara da yayılmıştır. Bu bağlamda İskit, çevre, insan hakları ve enerji diplomasisi gibi kavramları da incelemiştir. Fakat, diplomasinin “yeni alanları” olarak sadece bu başlıkları değerlendirmek okuyucular için kısıtlayıcı olacaktır. Bu sebeple diplomasideki yeni alanlara dair ek okumalar yapmak faydalı olacaktır. Ayrıca belirtmek gerekir ki kitabın yazarının bu alanda teorik bilgiyle beraber mesleği gereği çokça pratik kazanmış olması bu bölümdeki teknik konuların okuyucuya anlaşılır bir dille aktarılmasında önemlidir. Belirtildiği üzere bir diplomat görevi sırasında kendi şahsını değil ölkesini temsil etmektedir. Bu sebeple bir diplomatın görev ve sorumluluğu sadece “mesai saatleri içerisinde” bağlayıcı değildir, diplomatlık görevini icra eden kişi neredeyse hayatının her alanında görev ve sorumluluklarını taşımaktadır. Bu bağlamda yazarın mesleki kariyeri göz önüne alındığında diplomatik protokol ve

bir diplomatın yurt dışındaki hayatı hakkında vermiş olduğu bilgiler değerlidir. Yazarın diplomatik görevleri gereği yurt dışında geçirmiş olduğu süre boyunca edinmiş olduğu tecrübeler diplomat adayları için mesleği tanıma hususunda önemlidir.

İskit, kitabın son iki bölümünde Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'na, bakanlıkta diplomat olarak görev alma sürecine değinmiş ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri hakkındaki değerlendirmelerine yer vermiştir. Burada özellikle belirtmek gerekir ki kitabın yazıldığı tarih ile günümüz arasında zaman ve konjonktür farkı vardır. Bu sebeple İskit'in yapmış olduğu değerlendirmeler ile günümüz arasında farklılıklar olabilir. Örneğin, 2010 yılında yapılan mevzuat değişikliğiyle bakanlığın dış ilişkileriyle ilgili görevlerin icrasında ortak ve eşit düzeyde görevler yürüten personelin statüsü "konsolosluk ve ihtisas memurluğu" ünvanı adı altında birleştirilmiştir. Ayrıca personel eğitimi ve hizmetiçi eğitim amacıyla "Diplomasi Akademisi" kurulmuştur. Tarih, sosyoloji, halkla ilişkiler ve tanıtımla, psikoloji bölümü mezunlarının kariyer memuru olabilmesinin yolu bu mevzuat değişimiyle açılmıştır. Bunların yanı sıra 2016 yılında Resmî Gazete'de yayımlanan "Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar için Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik'te Değişiklik Yapılmasına Dair Yönetmelik" ile kariyer memurluğu için aranan KPSS şartı kaldırılmıştır (Resmi Gazete, 2002). Uzun yıllar Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olarak görev yapmış olan İskit yıllar içerisinde edinmiş olduğu tecrübeler ışığında bakanlığın işleyişi, diğer kurumlarla ilişkileri, bakanlığın görev ve sorumlulukları hakkında çeşitli bilgiler vermiş ve bakanlıkta meslek memuru olmayı hayal eden "diplomat adayları" için Türkiye Cumhuriyeti'nde diplomat olmayı anlatmıştır. Fakat, mesleğe giriş için İskit'in belirtmiş olduğu sürecin zaman içerisinde değişime uğramış olabileceği unutulmamalı ve güncel bilgi için Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı web sitesi ve sosyal medya hesapları kontrol edilmelidir.

Giriş ve sonuç bölümü haricinde altı ana başlık ve her başlığın altında çeşitli alt başlıklardan oluşan bu kitabın geneline baktığımızda diplomasinin tarihsel gelişimi, bu gelişime etki eden kişiler, diplomasinin araçları ve uygulamaları yönünde vermiş olduğu bilgiler diplomasinin "ne olduğunu" anlamak isteyen okurlara ve lisans öğrencilerine yönelik açıklayıcı ve anlaşılır bilgiler içermektedir. Bunun yanı sıra yazarın mesleki tecrübelerinden de yola çıkarak ele aldığı ve bir diplomatın hayatına dair bilgiler verdiği, müzakerelerin yürütülmesine dair teknik konulara değindiği kısımlar Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nda meslek memuru olma hayali kuran "diplomat adaylarına" hitap etmektedir. Öte yandan kitabın ilk defa kaleme alındığı ve basıldığı dönemdeki dışişleri bakanlığı teşkilatı ile günümüz dışişleri bakanlığı teşkilatı arasında farklılıklar olduğunu (örneğin kariyer memurluğu için KPSS şartının kaldırılmış olması) okuyucuların akıllarının bir köşesinde tutması gerekmektedir. Kitabın dışişleri bakanlığı teşkilatı hakkında vermiş olduğu birtakım bilgilerin geçerliliğini yitirmiş olduğunu söylemek mümkündür.

Genel hatlarıyla kitap diplomasi kavramını, diplomasinin tarihsel gelişimini, diplomasi araçlarını ve uygulamasını ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nı açıklamaktadır fakat bu açıklamalar yüzeysel olmasa da çok detaylı da değildir. Bu açıdan kitap diplomasi kavramına giriş kitabı olarak değerlendirilebilir. Bununla beraber kitabın dördüncü (*Modern diplomasinin kurumları ve araçları*) ve beşinci (*Diplomasi uygulaması*) bölümleri teknik konulara değinmektedir. Yazarın dışişleri bakanlığı teşkilatındaki geçmişi sebebiyle diplomatik personel, diplomatik protokol veya bir diplomatın görevli bulunduğu ülkedeki yaşamı hakkında verdiği bilgiler değerli olmakla beraber teknik anlamda birçok detayı içerisinde barındırmaktadır. Bu sebeple kariyer memurluğu hedeflemeyen yahut dışişleri bakanlığı teşkilatlanmasının detayları yerine diplomasi kavramı hakkında teorik düzeyde daha fazla bilgi edinmek isteyen okuyucular için pek bir anlam ifade etmemektedir. Öte yandan bu tip bilgiler kariyer memurluğu hedefi olan kişiler için dışişleri bakanlığı teşkilatının yapısını anlamaya yardımcı niteliktedir. Kitabın tüm bu özellikleri dikkate alındığında kitap hem alana ilgi duyan herkese hitap etmekte hem de uluslararası ilişkiler lisans bölümünde okuyan veya bu bölümde okumayı düşünen kişilerin alanda oldukça önemli bir yere sahip olan “diplomasi” kavramını anlamalarına ve kariyer olanaklarından biri olan diplomatlık mesleğine dair fikir edinmelerine olanak sağlayacak niteliktedir.

KAYNAKÇA

İskit, T. (2018). *Diplomasi: Tarihi, teorisi, kurumları ve uygulaması* (6. Genişletilmiş Baskı). İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.

Kamu Görevlerine İlk Defa Atanacaklar İçin Yapılacak Sınavlar Hakkında Genel Yönetmelik. (2002,3 Mayıs). Resmi Gazete (Sayı: 24744). Erişim adresi: <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=20023975&MevzuatTur=21&MevzuatTertip=5>